ئورفا

سیمبۆلی پیرۆزی و نەفرەت

عەبدوڵڵا ئۆجالان

میژوو لە حەوزی دیجلە ـ فورات

ئورفا

سیمبۆلی پیرۆزی و نەفرەت

ناوی پەرتووك: ئورفا سیمبوڵی پیرۆزی و نەفرەت

بابەت: بەرگرینامەی ئورفا

نووسەر: عەبدوڵڵا ئۆجالان

وەرگێڕانی لە تورکیەوە: لوقمان عەبدوڵڵا

چاپی یەکەم: ٢٠٠٩

چاپی دووەم: ٢٠١٥

تیراژ:

نرخ:

چاپخانە:

لە بڵاوکراوەکانی: ئەکادیمیای زانستە کۆمەڵایەتیەکانی عەبدوڵڵا ئۆجالان

ناوەڕۆك

پێشەكی ٤
بۆ سەرۆكایەتی هەشتەمین دادگای سزای قورسی ئەنقەرە ١٦
مێژوو لە حەوزی دیجلە ـ فورات ١٨
ئورفا سیمبۆلی پیرۆزی و نەفرەت ١٨
هەنووكەیی كردنی نەریتی حەزرەتی ئیبراهیم بە چ واتایەك دێت؟ ٦٣

پێشەکی:

بەڕێز عەبدوڵڵا ئۆجالان کوڕە جووتیارێکی گوندی ئاماڕای سەر بەشاری روها (ئورفا)ی باکووری کوردستانە کە دەکەوێتە نزیك رووباری فورات و یەکێك لە شارە هەرە دێرینەکانی کوردستانە. مێژووەکەی بۆ دە هەزار ساڵ پێش زایین دەگەڕێتەوە. بەهۆی پێکهاتە کلتووری، ئەتنیکی و ئایینییە هەمەڕەنگەکەیەوە بەدرێژایی تەمەنە دێرینەکەی، رۆڵی گرنگ و دیرۆکی بینیوە.

یەکێك لە دەڤەرە گرنگەکانی سەرهەڵدانی کلتووری دایکایەتی، شۆڕشی گوند و کشتوکاڵە، شوێنی یەکەمین دۆزینەوە و داهێنانەکانی مرۆڤایەتییە: جۆرەکانی خۆراك و ئامرازە پەیوەندیدارەکانی، لەم سۆنگەیەوە" بەیەکەمین شوێنەکانی سەرهەڵدانی پیرۆزیی دادەنرێت.

بەدرێژایی مێژووی خۆی بەرامبەر بە زۆردار و ستەمکاران مەڵبەندێکی یاخیبوون و بەرخودانی هەژاران و زۆرلێکراوان بووە. هەربۆیە چەندین چیرۆکی بەرخودانی بێهاوتا تا ئێستاش لەم شارە دەگێڕدرێتەوە و باس دەکرێت. ئەوانەی کە رێبەرایەتی ئەم یاخیبوون و بەرخودانانەشیان کردووە رۆشنبیران و رێزانەکانی ئەو سەردەمەن، واتە پێغەمبەرەکانن" ئەمەش لە چیرۆکی پڕ بە ئێشی حەزرەتی ئەیوب کە بە

شێوازێکی تایبەت بە خۆی، بەسەبرێکی زۆرەوە بەرگەی ئەوە دەگرێت کە کرم پارچە پارچەی گۆشتی جەستەی بخوات، تا سەرنجی نەمرودەکان راکێشێت و بە هەموولایەك رابگەیەنێت کە مرۆڤی (کۆیلە)ش ئازار دەکێشێت و هەست بە ئازار دەکات، تا دەگاتە پێغەمبەران ئیدریس، یونس و نوح بەتایبەتیش حەزرەتی ئیبراهیم خەلیل کە بەرخودان و سەرهەڵدانە مێژووییەکەی بەرامبەر بە نەمرود (پاشا ـ خوداوەند) ئەنجامدەدات، کلتوور و نەریتی پێغەمبەرایەتی دەگەیەنێتە لوتکە..

شاری ئورفا سەرەتا مەڵبەندی شۆڕشی گوند و کشتوکاڵ بوو، ناوەندێکی کلتووری دایکایەتی، خوداوەندە ژن ـ دایك بووە، شوێنی دۆزینەوەی خۆراك و خواردەمەنی، شوێنگەی ژیان بووە، هەر بۆیە بەپیرۆز دانراوە، دواتر بوو بە شاری سەرهەڵدانی یاخیبوون و بەرخودانی پێغەمبەران، چەندین پێغەمبەر لەوێ چاویان بەدونیا هەڵێناوە، هەربۆیە بەشاری پێغەمبەران ناوبراوە.

دواتر هەوری رەشوتاریك ئاسمانەکەی داپۆشیوە، ئیتر لەجیاتی پیرۆزی، نەعلەت بووە بە بەشی ئەم شارە، یاخیبوون و بەرخودانی گەل کپ کرایەوە، ستەمکاران بەناوی پیرۆزی و ئیلاهییەوە دەستیان بەسەر ناوچەکەدا گرت و ژەهریان دەرخواردی خەڵکەکەیدا. ئیتر خوازیار بوون

ئـەم رەوشـە وەك چارەنووسـێکی رەش بەسـەر ناوچـەکە و خەڵکەکەیـدا بسەپێنن.

بـەڵام خـەڵکی ناوچـە کـە خـاوەن کلتـوورێکی رەسـەنی پـیرۆزی و بەرخودانن، بەشێوەیەکی شاراوە، درێـژەیان بـە ماتـە وزەی ئـەم نەریتـە دێرینەدا کە بەیەکـەوە ژیـانی ئازادانـەی گـەل، کلتـوور، ئـەتنیك و ئاییـنـە جیاوازەکان لـەخۆوە دەگرێـت. بـەردەوام بـەدوای دەرفەتێکدا دەگـەڕان جارێکی دیکە ئەم کلتوورە رەسەنە بەکاریگەر بکەن.

لەم چوارچێوەیەشدا کاتێك لەسەرەتای بیستەکانی سەدەی رابـردوو شەڕی رزگاری نیشتیمانی لە تورکیا لەسـەر بنـەمای رێککـەوتنی کـورد - تـورك پێشـکەوت، بـۆ پێشخسـتنی یـەکێتی ئازادانـە و بەدەسـتهێنانی دەستکەوتی هاوبەش ئورفا و ناوچەکانی دەوروبەری جێگای خۆیـان لـەم هەڵمەتە دا گرت، تا دەوڵەتی تورکیا دامەزرێنرا.

بـەڵام هێنـدەی پێنەچـوو تورکـەکان نکوڵییـان لـەم رێککەوتنـەکرد، گەلی کوردیان بە نەبوو لە قەڵەمدا. یاخیبوون و سەرهەڵدانە یەك بـەدوای یەکەکانیان سـەرکوت کـرد. دوای سـەرکوتکردنی سـەرهەڵدانەکانی شـێخ سەعیدی پیران ١٩٢٥، هەرە دواییش سـەید رەزای دێرسـیمی ١٩٣٨ ئـیتر دەیانگوت شتێك بەناوی کورد و کوردستان نییە و نەبووە، تەنانەت گۆڕی سیمبۆلیشـیان دروسـتکرد و لەسـەر کێلەکـەی نووسـیبوویان "کـورد و کوردستان لێرە لەگۆڕنران".

قۆناغی دواتر قۆناغی یەك دەوڵەت، یەك نەتەوە، یەك کلتـوور، یـەك زمان، یەك ئـاڵا و یـەك وڵات بـوو کـە تورکـەکان بەسـەر گـەلی کوردییـان داسـەپاند، نکـوڵی و قڕکـردن بـوو بـە سیاسـەتێکی بـاوی پـەیڕەوکراو دژ بەکوردان و گەلانی دیکە (جگە لە تورکان). هەرشتێکی ناو و بـۆنی کـورد و کوردستانی لێدەهات قەدەغەکرا، بە هۆکاری جوداخوازی دانران" نـاوی شار، گوند، شاخ، کانی و ئاوەکانی کوردستان گشتی گۆڕان و تورکێنران، تەنانەت گەلی کوردیشیان بە تورکی شـاخاوی نـاو بـرد. نـەك هـەر تـەنیا بەرامبـەر بـە کـوردانی بـاکووری کوردسـتان، بـەڵکو ڕژێمـی فاشیسـتی دەوڵەتی تـورك بەرامبـەر بـە تـەواوی کـوردان هـەمان هەڵوێسـتی هـەبوو، چـاوی بـە دەسـکەوتەکانی کـورد لەهـەر کوێیـەك بێـت هەڵنـەهات، بۆیـە دژایـەتی دەکـردن و دەسـتی لەزۆربـەی ڕێککەوتنـەکانی دژ بـە کوردانـدا هـەبوو، بەرچاوترینیشـیان ڕۆڵـی بـوو لـە ڕێککـەوتنی جـەزائیری ١٩٧٥ و پووچەڵکردنەوەی موفاوەزاتی ١٩٨٣– ١٩٨٤ ی نێوان حکومەتی ئێراق و یەکێتی نیشتیمانی.

لە ڕەوشێکی بەمجۆرەدا وزەی شاراوەی نەریت و کلتووری ڕەسـەنی ناوچەکە چیتر نەیدەتوانی دەستەوەستان بوەستێت، دیسـان دەبوایـە ڕۆڵی مێژوویی خۆی ببینێت. هەروەکو چۆن لە رابـردوو ببـووە مەڵبەنـدی بــەرخودان بەرامبــەر بــە نــەمرودی ســتەمکار، ئــەمجارەش دەبوایــە بزووتنەوەیـەکی هاوچـەرخی ئیراهیمـی بەرامبـەر بـە نـەمرودە نوێیـەکان

سەرهەڵبدات، چارەنووسی خراپی گەلی کورد، رەنجدەر و هەژاران بگۆڕێت و سنوورێك بۆ ستەم، چەوسانەوە، نکوڵی و قڕکردن دابنێت، گەل بە ئازادی و سەرفرازی شاد بکات. پەلی هەوری رەش و تاریك بەلاوە بنێت و رۆژی روناکی گەلان هەڵبێت.

بەڵێ کوڕە جووتیارەکەی گوندی ئامارا ئەو کەسایەتییە بوو کە وزەی شاراوەی پیرۆزی و رەسەنی ناوچەکەی رێکخست، کردی بە هێز و بەرامبەر بە نەمرودە ملهوڕ و خۆ داسەپێنەکان جاڕی بزووتنەوەیەکی رەنجدەران و هەژارانیدا کە خوازیارە ببێتە بزووتنەوەیەکی ئیبراهیمی هاوچەرخ.

بزاڤی ئاپۆچێتی، یاخود بە ناوەکەی تری پارتی کارکەرانی کوردستان (PKK) وەك بزووتنەوەیەکی خاوەنداریێتیکردن لە پیرۆزی، رەسەنی و کلتووری ناوچەکە سەریهەڵدا، بزاڤێك کە کۆتایی بە ستەم و زۆرداریی نەمرودەکانی سەردەم بێنێت. لەم پێناوەشدا لەدوا چارەگی سەدەی بیستەم تێکۆشانێکی ماندوو نەناسانە ئەنجامدرا، فیداکارییەکی بێهاوتا کرا، قوربانییەکی زۆر پێشکەشکرا" لەکاتێکدا بزووتنەوەکە دەسکەوتی گرنگی بەهاداری بەدەست دەهێنا و لە سەرکەوتن و ئازادی تەواو نزیك دەبوویەوە و ناسنامەی مرۆڤی ئازادی بەرزکردبۆە و ببووە سەرچاوەی ئیلهامی تەواوی بزاڤەکانی هەژاران و رەنجدەران: تەواوی نەمرودەکانی جیهان ترسیان لێ نیشت و ئەو راستییە تێگەیشتن کە

چارەنووســـی نـــەمرودەکان گرێـــدراوی یـــەکترە و گشـــتیان بـــەهانای نەمرودەکانی دەوڵەتی تورکەوە هاتن، بەرامبـەر بـەم بزووتنـەوە کەوتنـە ناو پیلان و نەخشەدانانەوە: لە ئاکامدا بە پیلانگێڕییەکی نێو دەوڵەتی لە ١٩٩٩/٢/١٥ ڕێبەری ئەم بزاڤە، بەڕێز عەبدوڵڵا ئۆجالانیان دەستگیرکرد و رادەستی نەمرودەکانی دەوڵەتی تورکیان کردەوە.

بـەڵێ سیسـتەمی جیهـانی نـەمرودەکان هـەروەکو چـۆن سـەرەتای سەدەی بیستەمیان بە قەسابخانەی مرۆڤایەتی (شەڕی یەکەمی جیهـانی) دەست پێکرد، ئەم سـەدەیان بـە بێبـەختی و غـەدرێکی گـەورە بەرامبـەر گەلی کورد دەست پێکرد: گەلی کورد و وڵاتەکەی کوردستانیان بـۆ چـوار پارچە دابەش کرد و هەر پارچەیەکیش خرایە ژێر دەسـتی دەوڵەتێکـەوە. بەهەمان شێوە بەزوڵم و ستەم و غەدرێکی گەورە کە بەرامبەر گەلی کورد و کوردستانیان کرد خاڵیان بۆ سەدەی بیستەم دانـا، ئـەویش پـیلانگێڕی نێودەوڵەتی ١٥ی شوباتی ١٩٩٩ بوو.

یەکێك لە هۆکارە هەرە سەرەکییەکانی ئەم پیلانگێڕییە ئەوەبوو کـە بزاڤی هەژاران و ڕەنجدەرانی کوردستان کۆتاییان بەو دۆخـە هێنـابوو کـە دۆزی کــورد وەك کــارت و پیۆنێــك لەلایــەن هێــزە هەژموونگــەرا نێــو دەوڵەتییــەکان بــەکاربهێنرێت. PKK وەك بزووتنەوەیــەکی هاوچــەرخ ســەربەخۆیی ئــیرادە و ناســنامەی کــوردی ئــازادی بــەرزکردەوە: هــەموو هــەوڵێکی لــەپێناو چارەســەری دیموکراتیانــەی دۆزی کــورد و یــەکێتی

ئازادنـــەی گـــەلانی خۆرهـــەڵاتی نـــاوین بـــوو. ئەمـــەش لەگـــەڵ بەرژەوەندیپەرسـتی پـاوانخوازی سیاسـی، سـەربازی و ئـابووری هێـزی هەیمەنەی جیهانی نەدەهاتەوە: کە بەرژەوەندییەکانیان لە ڕێگای شـەڕ و ئاژاوە و پشێوی مسۆگەر دەبوو.

نـەمرودە جیهانگیرییـەکان لـەو بڕوایـەدابوون کـە بەدەسـتگیرکردنی ڕێبەر عەبدوڵڵا ئۆجالان و بەندکرنی لەزیندانی تاکە کەسی ئیمرالـی ئـیتر دەتـوانن کۆتـایی بـەم بزاڤـە گەلەرییـە بێـنن، وەك دیـارە مێـژوویان لەبیرکردبوو، چونکە کاتێك نەمرود حەزرەتی ئیبراهیمی فڕێدایە نـاو ئـاگر نەك تەنیا کلتوور و نەریتەکەی لەناونەچوو، بەڵکو رەگـی خـۆی بـەقووڵی داکوتــا. هەربۆیــە جــارێکی دیکــەش مێــژوو بەنوژەنییــەوە دووبــارە دەبوویەوە !

دوای ئەوەی بەڕێز عەبـدوڵڵا ئۆجـالان وەك دیلێـك لـە زینـدانی تاکـە کەسی دوورگەی ئیمرالی گیرسایەوە تـاکو ئێسـتا دە سـاڵە بەشـێوازێکی تایبەت بەخۆی، بە سەبرێکی ئەیوبیانە بەرخودانێکی واتادار و رەسـەنانە بەرامبەر بە سیستەمی نـەمرودی جیهـانی دەکـات، بـەرخودانێك شـێوازی قەبە و کوێرانەی بەرخودان تێپەڕدەکات، نوێنەرایەتی ناسـنامەی کـوردی ئازاد دەکـات. لـەم بەرخودانەشـدا هێـزی خـۆی لـە کلتـووری بـەرخودان، پــیرۆزی ناوچــەکە و رەســەنایەتییەکەی، بیروبـاوەڕە بـەهێز و قووڵاییــە فیکریەکـەی و بــەرخودانی گــەل و بزاڤەکــەی وەردەگرێــت. فەلســەفەی

بەرگری و بەرخودانەکەشی بریتییە لە: ئەگەر هێزی جیهانمان بەدەستەوە بێت هێرش ناکەینە سەر کەس، بەڵام تەواوی هێـزی جیهـانیش هێرشمـان بکاتە سەر تەسلیم نابین.

بەڕێز عەبدوڵڵا ئۆجالان بەهۆی پەیوەستبوونی بە کلتووری رەسـەنی ناوچەکە باوەڕی تەواوی بە یەکێتی ئازادی گەلان هەیە و لـەم پێناوەشـدا تێکۆشانێکی بێوچان و بێهاوتای کردووە، نەك تەنیا لە قۆنـاغی ئیمـڕالی بەڵکو لەساڵی ١٩٩٣ بەدواوە بەشێوەیەکی بەرچاو لەم بـوارەدا هـەنگاوی هاوێشــتووە، ئاگربەســتی یەکلایەنــەی راگەیانــدووە، بــەڵام دەوڵــەتی شاراوەی تورك لەلایەك تۆرکۆت ئۆزالی سەرۆك کۆماری کوشت، لەلایـەکی دیکەش سیناریۆی کوشتنی ٣٣ سەربازە تورکەکەی داڕشت و جێبەجێیان کــرد، بــەم جــۆرە ئــەم هەوڵــەی PKK بــۆ دیــالۆگ و رێگەچــارەی دیموکراتیانە لەباربرا، لە ١٩٩٦دا بۆ جاری دووەم، لە ١٩٩٨ دا بۆ جـاری سێیەم ئاگربەستی یەکلایەنەی راگەیاند تاوەکو زەمینەی دیالۆگ و ئاشتی بڕەخسێت و یەکێتی ئازادانەی نێوان گەلی کورد ـ تورك بەدیبێت، چونکە لەو بڕوایەدابوو کـە یـەکێتی زۆرەملێیانـە بـە واتـای کۆیلایـەتی دێت. لـە ١٩٩٣ بـەدواوە لـە هەوڵـەکانی ئەنجامـدانی گۆڕانکارییـەکی سـتراتیژی و ریشەییدا بوو، تاوەکو لە ساڵی ١٩٩٨ لەو دیالۆگـەی لەگـەڵ شۆڕشـگێڕی تورك میهری بەللی ئـەنجامی دا بـە چوارچـێوەیەکی گەیانـد و دواتـر وەك پەرتووکێك لەژێر ناوی "وەرچەرخانی مەزن" دا بڵاو کرایەوە.

بەڕێز عەبدوڵلا ئۆجالان قۆناغی ئیمڕالی بە میلادێکی نوێ تەنانەت بە سێیەمین لەدایکبوون (میلاد) دادەنێت، کەیەکەمیان ساڵی هاتنە دونیا، دووەمیان دامەزراندنی بزاڤی (PKK)، سێیەمیان قۆناغی ئیمڕالی.

لە قۆناغی ئیمڕالی چەند بەرگرینامەیەکی مێژوویی لەلایەن بەڕێز عەبدوڵلا ئۆجالانەوە نووسراون" بەرگرینامەی یەکێتی دیموکراتییانە بۆ دادگای ئیمڕالی، بەرگرینامەی تایبەت بە ئورفا بۆ دادگایی ئورفا، بەرگرینامەی لە دەوڵەتی کاهینی سۆمەرەوە بەرەو شارستانیەتی دیموکراتی (دوو بەرگ) بۆ دادگای ماڤی مرۆڤی ئەوروپا، بەرگرینامەی کوردی ئازاد بۆ دادگای ئەسینا، بەرگریکردن لە گەلێك بۆ دادگای ماڤی مرۆڤی ئەوروپا، ئێستاش خەریکی نووسینی بەرگرینامەی (مانیفستۆی شارستانێتی دیموکراتیك) بۆ دادگای ماڤی مرۆڤی ئەورووپایە کە لە (٥) بەرگ پێکدێت.

ئەوەی لەبەردەستتاندایە (ئورفا سیمبۆلی پیرۆزی و نەفرەت) ئەو بەرگرینامەیە کە لە ٢٠٠١/٧/١٠ نووسراوە و پێشکەش بە دادگای تایبەتی شاری ئورفا کراوە. بێگومان لەبەرئەوەی بەدرەنگ کەوتنێکی (٨) ساڵی، تازە ئەم بەرگرینامەیە وەردەگێڕینە سەر زمانی کوردی (کە خاڵێکی رەخنەدانە و کەموکوڕییەکی جددیە)، هەربۆیە هەندێك گۆڕانکاری سیاسی کە سەبارەت بە کوردستان و بزاڤی ئاپۆچی روویداوە دەبێت رەچاوبکرێت و بەشێوەیەکی بابەتیانە هەڵسەنگێنرێت بۆ نموونە" بەڕێز

عەبدوڵڵا ئۆجالان لەم پەرتووکەدا دەڵێت: "(PKK) بەم نـاو و ناسـنامە ناتوانێـت ئـەم وەرچـەرخانە ئەنجامبـدات" لـەم چوارچێوەیەشـدا لــە کۆنگرەی ٢٠٠٢ (PKK) خۆی هەڵوەشاندەوە. بـەڵام دوای سـەرهەڵدانی گروپێکـی تەسـفییەکاری لەسـاڵی (٢٠٠٣) بـەڕێز عەبـدوڵڵا ئۆجـالان لـە پـەرتووکی (بـەرگریکردن لەگـەڵێك ٢٠٠٤) بەشـێکی تایبـەتی بـۆ PKK ئامادە کرد و لەژێر ناوی (ڕەخنەدان بەناوی PKK، کێشەی سـەرلەنوێ ئاواکردنـەوە) پێشکەشـکرد، بـەمجۆرە داوای سـەرلەنوێ ئاواکردنـەوەی PKKی کـرد. هۆکـارێکی دیکـەی گرنگـی ئـەم گۆڕانکارییـەش خـودی دەوڵەتی تورك بـوو، چـونکە لـەجیاتی هـەنگاونان بـۆ ئاشـتی، دیـالۆگ و یەکێتی ئازادانە، جارێکی دیکە درێژە بە سیاسەتی کلاسیکی دەوڵـەت درا کە گەلی کورد و مافەکانی بەنەبوو دادەنێت.

ئەم بەرگرینامەیە چەندین لایەنی گرنگی کێشە هەنووکەییەکانی ئەم سەردەمەشمان دەخاتەڕوو: لەسەرووی هەمووشـیانەوە پرسـی ئـایین کـە ئەمڕۆ لەژێر ناوی "ئیسلامی سیاسی، رادیکاڵ یان میانڕەو" بۆتـە رۆژەڤ. لەلایەکـەوە سیسـتەمی نـەمرودی جیهـانی گـەلان دەچەوسـێنێتەوە و لــە ئازادی و مافە سەرەکییەکانی بێبەشیان دەکات، لەلایەکی دیکەشەوە ئەو ئیسـلامییەتەی گوایــە دژ بــەم سیسـتەمەیە و پێـداگری لەسـەر موحافەزەکاری و دۆگماتیزم دەکات، ژیانی لەگەلان کـردووە بـە دۆزەخ و بە نیازە جیهانیش بکات بەزیندان.

لێرەدا بەڕێز عەبدوڵلا ئۆجالان لە ڕێگای داماڵینی ئایین لە دەمامکی ئیلاهی و پیرۆزی، لەمیانەی کۆمەڵناسییەکی هاوچەرخانەی ئازادی" ئەم بابەتەی لە مەسەلەیەکی تابۆ و دەست لێنەدراوی رزگار کردووە. لەم چوارچێوەیەدا تێزێکی نوێ بۆ نوژەنبوونەوەی ئایین پێشکەش دەکات" ئەویش ئەنجامدانی ریفۆرمێکی ریشەیی و گەڕانەوەیە بۆ رەگەکانی کلتوور و نەریتی ئیبراهیمی، بەڕێز عەبدوڵلا ئۆجالان چۆنییەتی ئەنجامدانی ئەم هەڵمەتەی لە حەوت خاڵدا پوخت کردۆتەوە. کە وەك گەڕانەوە بۆ ناوەڕۆکی ریفۆرمخوازی دامەزراوەی پێغەمبەرایەتی دەبینێت.

خاڵی هەرە سەرنجراکێش لەم بەرگرینامەیەدا ئەو پرسەیە کە بەڕێزی سەبارەت بە PKK دەیکات و دەڵێت: ئایا PKK چ جۆرە پەیوەندییەکی بە راستینەی مێژوویی و هەنووکەیی ئورفا هەیە؟ ئایا دەتوانین بڵێین PKK بزووتنەوەیەکی ئیبراهیمی هاوچەرخە؟

ئەمە و ئەم نامیلکە بە قەبارە بچووك، بەڵام بەناوەڕۆك گەورە و دەوڵەمەند، وەڵامی چەندین پرس دەداتەوە کە سەری ئێمەی جەنجاڵ کردووە.

هەروەکو گوتم هەرچەندە درەنگیش کەوتبێت، بەڵام بە وەرگێرانی ئەم بەرگرینامەیە بۆ سەر شێوەزاری سۆرانی هیوادارم خزمەتێکی بچووکم

بە پەرتووکخانەی کوردی و خوێنەران بەگشتی، بە تایبەتیش بە هـۆگرانی ئەم بزاڤە مەزنە و هزرە هاوچەرخەکەی کردبێت.

وەرگێڕ

٢٠٠٨/٩/١٧

بۆ سەرۆکایەتی هەشتەمین دادگای سزای قورسی ئەنقەرە

دادوەرانی بەڕێز:

دوو دانە بەرگرینامەم بۆ دۆزی ئورفای تایبەت بە (PKK) ئامادە کردووە: ئەو دۆزەی نەخرابووە ناو دادگاییکرنەکەی ئیمرالی. ئەم بەرگرینامە کە بەرتەسکترە و لە ئاستێکی خۆجێیی دایە، دەشێ وەك پاشکۆ و تەواوکاری بەرگرینامەکانی دادگای مافی مرۆڤی ئەورووپا هەڵسەنگێنرێن. بەرگرینامە پێشکەشکراوەکان بەدادگای مافی مرۆڤی ئەوروپا، کە هەوڵم داوە لە چوارچێوەی یەکپارچەیی دۆزەکە پێشیبخەم، بۆئەوەی بەشێوەیەکی باشتر گرفت و کێشەکان روونبکرێتەوە، شیکارێکی مێژوویی و شارستانیەت لەخۆوە دەگرێت. هەربۆیە چوارچێوەی تیۆری و مێژوویی دۆزی ئورفای تایبەت بە (PKK)ش دیاری دەکات. بەشێکی تەواو بووە، ئەمانە بەیەکەوە پێشکەش دەکەم. بەشی دووەمی لەکۆتاییەکانی مانگی ئاب تەواو دەکەم و پێشکەشیان دەکەم.

لەبەرگرینامەکانمدا لە تاوتوێکردنی رووداو و بوویەرەکان زیاتر، روونکردنەوەی ئەو پەند و خاڵانەم بەبنەماگرتووە کە لەمەودوا پێی دەگەین. لەو قۆناغەی کە ئێستا تورکیا تێیدایە ریفۆرمی سیاسی و

یاسایی لە رۆژەڤدایە، وەك لایەنێكی كێشەیەكی كۆمەڵایەتی گرنگ، بەو بڕوایەی كە پێشكەشكردنی بۆچوونەكانم كۆمەكێكە بایەخم بە ئامادەكردنی بەرگرینامەكانمدا. لە تێكۆشانێكی بەمجۆرەی كۆمارێكی دیموكراتی و سیكۆلار (عەلمانی)دا، بینینی رۆڵێكی ئەرێنیانەم وەك تاكە رێگەچارەی بنەڕەتی و زانستیانە نرخاند. لەو بڕوایەشدام بەمجۆرە هەڵوێستی خۆم بەشێوەكی روون بۆ رێكخستن و گەل راگەیاند.

بەلانی كەم هیوادارم كە لەمەودوا بەرگرینامەكانم ببێتە فاكتەرێكی ئاسانكاری بۆ دادگاكەتان تا پێوانەكانی یاسای گەردوونی بۆ وڵاتەكەی ئێمەش پەیڕەوی لێبكرێت.

٢٠٠١/٧/١٠

عەبدوڵڵا ئۆجالان

دوورگەی ئیمرالی

مێژوو لە حەوزی دیجلە ـ فورات

ئورفا سیمبۆلی پیرۆزی و نەفرەت

گووتەی "**مێژوو لە سۆمەرییەکانەوە دەست پێدەکات**" پـەیڤێکی راستە. بەڵام مێژووی سۆمەریەکانیش لەو شـوێنانەوە دەستپێدەکات کـە رووبارەکانی دیجلە و فورات و لقـەکانی لـێ هەڵدەقوڵێت. ئـەم شـوێنەش میزۆپۆتامیـای سـەرووە. میزۆپۆتامیـاش لـەو دەشـت و کوێسـتان و بەرزاییانـەی نێـوان زنجـیرە شـاخەکانی زاگـرۆس ـــ تـۆرۆس پێکـدێت. لەسەرووی هەمووشیانەوە سۆمەریەکان و چەندین گەلی دیکە لەو کاتـەدا "**مەملەکەتی بەرزاییەکان**"یان بە "**گوندوانا**" و " **کاردوانا = ئۆرارتوو**"ش ناو بردووە کە هەمان واتا دەبەخشن. دواتـرین لێکۆڵینـەوە زانستییەکان کـە لەوبارەیـەوە ئـەنجام دراون پیشـانی دەدەن کـە گونجـاوترین هەلومەرجی جوگرافی لەبار بـۆ شۆڕشـی کشـتوکاڵ و مـاڵیکردنی یەکـەمین جۆرەکانی ئاژەڵ، لەم شوێنانە پێکهاتووە.

سەبارەت بـەجۆرەکانی رووەك، دانەوێڵـە و ئـاژەڵی مـاڵیکردن، ئـەم شوێنانە خاوەن کەلتووری هەرە دەوڵەمەندە. کەشـوهەواکەی خەسـڵەتی ئـاودێری سروشـتی هەیـە. ئـەم شـوێنە هـەم لـەبواری کۆکردنـەوەی خواردەمەنی، هـەم لـەبواری نێچـیروانی و بـوونی بەشـوێنی کۆبوونـەوەی

یەکـەمین جۆرەکـانی مـرۆڤ، سەرچـاوەکەی بـۆ ئـەم رەوشـە گونجـاوەی ناوچەکە دەگەڕێتەوە. یەکەمین گروپـەکانی مـرۆڤ، کـە شـیمانە دەکرێـت ملیـۆن ـــ ملیـۆن و نیـو سـاڵ بـەر لەئێسـتا لـە خۆرهـەڵاتی ئـەفریقیا دەرکەوتبن، کاتێك هاتوونەتە خۆرهەڵاتی ناوین، ئەم جوگرافیایـەیان وەك گونجـاوترین گۆڕەپـانی ژیـان بینیـوە. ئـەم شـوێنەش پێبـەپێ بووەتـە جێگایەکی هەمیشەیی ژیان. لەم بارەیەوە هیچ گۆڕەپـان و شـوێنێکی تـر وەك ئەم جێگایـە لـەبار نـەبووە. لەتـەواوی قۆناغـەکانی سـەهۆڵبەندان و ماوەکـانی نێوانیـان، بەتاقیکردنـەوە سـەلمێنراوە کـە ئـەم جوگرافیایـە لەجیهاندا گونجاوترین شوێنی ژیان بووە.

بیست هەزار سـاڵ بەرلەئێسـتا لەگـەڵ کۆتاییهـاتنی دوا قۆناغـەکانی سـەهۆڵبەندان، چـاخی میزۆلیتیـك دەسـتپێدەکات، کـە دەکەوێتـە نێـوان هەردوو چاخی بەردینی کۆن و نوێ. لەرۆژگاری ئەمڕۆماندا لـە ناوچـەکەدا چـەندین ئاسـەوار هـەن کـە بـۆ ئـەو چـاخانە دەگەڕێنـەوە. لـە کاتێکـدا (١٢)هەزار ساڵ بەرلە ئێستا ئەم چاخە کۆتایی هاتووە، چـاخی نیولیتیـك دەستی پێکـردووە. وەك دەرکـی پێـدەکرێت وشـکاییەك لـەو سـەردەمەدا رووی داوە، ئەمەش رۆڵێکـی گرنگـی لـەم گۆڕانکارییـەدا بینیـوە. بـەهۆی زیـادبوونی ئـەزموون و ئـەو گۆڕانکارییـە گەورەیـەی بەسـەر کەشـوهەوادا هاتووە، لەسەر بنەمای پێگەیاندنی دانەوێڵە و رووەك وماڵیکردنی ئـاژەڵ گەورەترین شۆڕشی مرۆڤایـەتی ئەنجامـدەدرێت. پاشمـاوەی شـوێنەواری

ئـــەم شۆڕشـــە کـــۆنترین مێـــژووی بـــۆ (١١) هـــەزار ســـاڵ پـــێش زایـــین دەگەڕێتەوە. پاشماوەکانی ئەم شۆڕشە لەتەواوی ئەو ناوچـانە دەبینـرێن کـە حـەوزی دیجلـە ـــ فـورات لەگـەڵ شـاخەکان بەیـەکتری دەگەیـەنن. کـۆنترین سیســتەمی نیشــتەجێبوون لــە ناوچــەی ئورفــا هەڵکــەوتووە. شوێنەکانی وەك (**نەوالی چۆریێ و گردی گۆبەکلی**) کـە دەڵـێین یەکـەمین شوێنەکانی نیشتەجێبوونە، مێژووەکەشی بۆ یازدە هەزار ساڵ پێش زایین درێــژ دەبێتــەوە. هــەروەها ئــەوەش ســەلمێنراوە کــە یەکــەمین شــوێنی نیشتەجێبوونی خاوەن پەرستگان.

بە قورسایی ئورفا (ئامەد و ماردین)ی ئەمڕۆ و شـارە دراوسـێکانیان ناوەندی ئەم چاخەن. ئەو زوورگ و گردۆلکانەی لەکاتی ڕێبوارێتی ئاسایی لە ناوچەکەدا چاوت پێیان دەکەوێت، گەنجینەیەکی مێژوویی بێهاوتان، تا ئێستا بەسەدان گردۆلکـەی لـەم چەشـنە چاوەڕوانی کنـەکردن، کـۆلین و لێکۆڵینـەوەن. کاروخـەباتێکی هەسـتیارانەی شوێنەوارناسـی لـەم شـوێنە دەتوانێت داتاکانی یەکەمین شۆڕشی مەزنی مرۆڤایـەتی بدۆزێتـەوە. ئـەم ڕەوشــە بەگشــتی بــۆ نائاســاییبوونی ناوچــەکە ناگەڕێتــەوە، بــەڵکو بــۆ هەلومەرجی گونجاوی جوگرافی ناوچەکە دەگەڕێتەوە.

گونجـاوترین ڕووەك و دانەوێڵــە بــۆ کشــتوکاڵ، ئــاژەڵی لــەبار بــۆ مـاڵیکردن، هـەم لەناوچـە شـاخاوی هـەم لـە دەشـتەکاندا بـەزۆری پەیـدا دەبن. ئەشکەوتە سروشـتییەکانیش لەلایـەنی ئاسایشـەوە گونجـاوترین و

یەکەمین شوێنەکانی نیشتەجێبوون بوون. لەهەموو شوێنێك زێی گەورە و لقەکانی و سەرچاوەکانی ئاو دەبینرێن. کاتێك ئـەم دەرفەتانـەی بـاران و ئاودێری لەگەڵ تواناکانی رووەك، دانەوێڵە، ئـاژەڵ و نیشـتەجێبوون ببنـە یەك رەوشێکی نموونەیی دێتە ئاراوە. ئەم خەسڵەتانە وایکردووە ناوچەکە ببێتە لانکەی مرۆڤایەتی. پێشکەوتنی کشتوکاڵ، ژیانی نیشـتەجێی گونـد لەگەڵ خۆیدا دێنێت. بەجۆرێك لە جۆرەکان شۆڕشی گوند بەرلە شۆڕشـی شار ئەنجامدراوە. ئەم شۆڕشە رێگای لەبـەردەم بـوارێکی مـەزنی گـۆڕانی جیهانی رۆحی و زهنی مرۆڤ کردەوە.

خۆراکی زۆر، زیادبوونی ژمارەی دانیشـتوان و پەرەسـەندنی شـوێنی نیشتەجێبوون، بەرچاوترین لایەنەکانی مێژووی ئەم ناوچەیەن. کەلتووری کشـتوکاڵی نیولیتیـك بـەجۆرێك ریشـەکانی خـۆی داکوتـاوە، تەنانـەت تـا ئێستاش کاریگەرییەکانی لەزهن و رەفتارە سەرەکییەکانی مرۆڤـدا مـاوە. کـەلتووری دایکایـەتی ماوەیـەکی درێژخایـەن تێیـدا ژیـاوە. کشـتوکاڵ و مـاڵیکردنی ئـاژەڵ بەشـێوەکی بنـەڕەتی لەدەوروبـەری ژنـدا پێشـکەوت. هەروەها ژیانی جێنشین هەرە زێدە بۆ ژن پێویستە. بەخێوکردنی منـداڵ، کەلتووری کێڵگە و پـەرژین، زیـاتر نیشـتەجێبوون دەکاتـە پێویسـتییەك، ئەم هەلومەرجانەش رۆڵی ژن گەورەتر دەکات، کەلتووری خوداوەنـدە ژن پێکدێت. هێما (وێنـە) یەکەمینـەکانی خوداوەنـد پیاوانـە نـەبووە، بـەڵکو ژنانـــەبووە. زمـــانی گفتوگـــۆ مێیینـــە بـــووە. یەکـــەمین ژنـــە خوداوەنـــد

ئەستێرەیان بۆ کردۆتە هێما. گووتەی **"ستار"** بۆ ئەو سەردەمە دەگەڕێتەوە. وشەی ستار لە ئەستێرەوە وەرگیراوە. یەکەمین پەرستگای ئەم خوداوەندانەش لە گوندەکان ئاواکراوە. پاشماوەی ئەم پەرستگایانە لەشوێنە ئاسەوارییەکاندا بەرچاودەکەوێت.

ناوچەی ئورفا یەکێکە لە گەورەترین ناوەندەکانی ئەم شۆڕشە. شوێنگەی نموونەیی بۆ کشتوکاڵ و ئاژەڵداری، لەسالآنی (١٠)هەزار پێش زایین بەملاوە کردوویەتییە ئەو شوێنەی کە بەدرێژایی ئەم چەرخە مێژووییانە رۆڵ و پێگەی لانکەی هەبێت. بەسەدان تەپۆلکە و ئەشکەوتی کەنار ئاو، بەهێزی و لەباربوونی ناوچەکە بۆ نیشتەجێبوون پیشاندەدات. سیستەمێکی بەمجۆرەی نیشتەجێبوون، لەهیچ شوێنێکی دیکەی جیهان نادۆزرێتەوە. دەشێت بگوترێت ئورفا و ناوچەکانی دەوروبەری ناوەندی چاخی بەردینی نوێ (نیولیتك)ن کە (١٠)هەزار ساڵ بەردەوامبووە. هەروەکو چۆن ئەوروپا ناوەندی سەردەمی سەرمایەدارییە، کە ئەویش مەگەر پێنج سەد ساڵێك بەردەوامبکات. بەسەربردنی درێژترین ماوەی سەردەمی جێنشینی مرۆڤایەتی لەم ناوچەیە وایکردووە کە لەمێژووی دواتردا ئاسەوارەکانی دیاربێت و نەسڕدرێتەوە. مێژووی سۆمەر و میسر بەردەوامییەکی سروشتیانەی مێژووی ئەم ناوچەیەن. دوای ئەوەی مرۆڤ لەم ناوچانە نیشتەجێبوو، هێزی کشتوکاڵ، ئاژەڵداری، تەکنیك (ئامراز)، زانست، ئایدیۆلۆژیا و بەڕێوەبەرایەتی تاقی کردەوە، ئینجا بەرەو خوارتر

بـۆ زەوییــە لیتــاویی و بەپیتــەکان و کــەناری ئاوەکــان شــۆڕبوونەتەوە. شوێنەوارە مێژووییەکان ئاشکرای دەکەن کە ئەو کەلتوورەی بۆ سۆمەر و میسـر چـووە لـەم ناوچـانەوە سەرچـاوەی گرتـووە. بەهـەرحاڵ شۆڕشـی کشـتوکاڵ نابێـت لـە بیابانـەکانی ئـەفریقیا و عەرەبسـتان سـەرهەڵبدات. هەروەها بۆ دەستپێکردنی یەکەمین شوێنەکانی نیشـتەجێبوون لەکـەناری رووبــار و زۆنگاوەکــان (هۆرەکــان)دا کــەلتووری دانەوێڵــە و رووەك و ئاژەڵداری جێگـای بـاس نـەبوو. ئـەم راسـتینەیەش ئـەوەمان بـۆ ئاشـکرا دەکـات، بۆچـی سـەردەمی دەسـتپێکردنی مێـژوو لـە حـەوزی دیجلـە ـــ فورات، بەتایبەتیش لەناوچەکانی ئورفا و دەوروبەری بووە.

دیسـان پێویسـتە جـەختی لەسـەر بکرێتـەوە، ئـەم چـاخە" چـاخی کشتوکاڵ، ماڵیکردنی ئاژەڵ، دارچـاندن، ئـاواکردنی گونـد، دروسـتکردنی پەرستگا و جێگیرکردنی یەکەمین هێمای خوداوەندی ئاسمان بـووە. ئـەو چاخە بووە گەواهی کۆمەڵگای دایکایـەتی دەوروبـەری ژن و لـەدایکبوونی هێـزی کـەلتووری ژن. کاریگـەری ئـەم چـاخە لەسـەر مرۆڤایـەتی تـاوەکو رۆژگاری ئەمڕۆمان مـاوە. کـەلتووری دایکایـەتی، ئاژەڵـداری و کشـتوکاڵ لەکوێ و چەندە بەکاریگەری بێت، مـۆری رەسـەنی شـوێنی سـەرهەڵدانی ئـەو چـاخە لـەخۆوە دەگرێـت. ئـەم یەکـەمین شۆڕشـەی مێـژوو شـەپۆل بەشــەپۆل لەهــەموو شــوێنێك بڵاوبۆتــەوە و شــوێنپەنجەی خــۆی لەســەر بەجێهێشتووە.

ئۆرفا وەك ناوچە مەڵبەندی ئەو سەردەمە بوو، پێویستە هەندێك دەستەواژەی وەك مێژوو، پیرۆزی و نەفرەت بەقووڵی روونبکرێنەوە و بناسرێن و شیبکرێنەوە، لە دەرەنجامی ئەوەشدا دەگەینە ئەو رۆشنگەرییە زهنییەی کە پێویستە ببێتە بناخەی رێنسانسی خۆرهەڵاتی ناوین. هەروەکو ئاماژەمان پێکرد مێژوو بەسۆمەر و میسر دەستپێدەکات، بەڵام میسر و سۆمەریش دوای شۆڕشی کشتوکاڵی ئەم جوگرافیایە دەستپێدەکەن. تەنانەت دوای ئاوابوونی ناوەندەکانی شارستانیەتش، وەکو یەکەمین هێماکانی شارستانیەت رێگا و کاروانەکان لەنێوان ئەم ناوچەیە و ناوەندەکانی شار دەکەوێتە کار. تەواوی تەکنیك (ئامراز) و هزرانەی کە رێگایان لەپێش شارستانیەت کردەوە، لەسەر ئەم رێگایانەوە بەرەو سۆمەر و میسر، دواتریش هەنگاو بەهەنگاو بەرەو باکوور، خۆرهەڵات و رۆژئاوا رۆیشتووە و بڵاوبۆتەوە. تەواوی بەڵگە مێژووییەکان پیشانی دەدەن ئەگەر نزیکەی (١٠) هەزار ساڵ پێش زایین بەبنەما بگرین، ئەوا ماوەی نێوان هەزار ــ دوو هەزار ساڵ لەم ناوچەیەوە بۆ هەرچوارلا پەلهاوێشتن و نیشتەجێبوون جێگای باسە. شەش هەزار ساڵ پێش زایین چاخی کشتوکاڵ بەباشترین شێوە پێگەیشت و بەدەزگا بوو، ئەمەش بەکەلتووری (**تل - حلف**) ناوبراوە. نزیکەی دوو هەزار ساڵ دوای ئەم قۆناغە یەکەمین سەرەداوەکانی شارستانیەتی سۆمەر و میسر بەدەرکەوتن. لەساڵانی (٣ ــ ٤)هەزاری

پێش زایین سۆمەر، دواتـریش میسـر لـەدایك بـوون. سـەرجەم کـەلتوور و بەهاکانی شارستانیەت لەکەوانەی ناوەوەی سیستەمی زنجیرە شاخەکانی (زاگرۆس ــ تۆرۆس)ی میزۆپۆتامیای سەروو بۆ ئەوێ دەگوازرێتەوە.

نزیکـەی مـاوەی (١٠٠٠) سـاڵ دوای بڵنـدبوونی شۆڕشـی شـار و شارسـتانیەت(٣٠٠٠ پ.ز) ی سـۆمەر، یەکـەمین کۆلۆنیـەکانی خۆیـان لـە میزۆپۆتامیای خواروەوە بەرەو "مەملەکەتی بەرزاییەکان" بڵاو کردەوە. (**ئورفا، حەڕان، کارگامێش و سامسات**) بە یەکەمین ناوەندە گرنگـەکانی کۆلۆنی مێژوویی ناسراون. خودی ئورفا جوگرافیاکەی پڕ لە تەپۆلکەیـە و دەکەوێتـە کـەناری رووبـارەوە. دەریاچـەی (خـەلیل رەحمـان) لـەم سەرچاوەیەوە دێـت. ئـاو و رەحمـەت بەهـەمان واتـا دێـن، **هاوواتـابوونی** نێوانیان جێگای باسە. بەمجۆرە دەربازبوون لەچاخی گوندەوە بۆ چاخی شار دەست پێدەکات. **هەربۆیـە** سـەردەمی مێـژووی نووسـراوی ئورفـا و دەوروبـەری، لەسـاڵانی (٢٠٠٠) پـێش زایینـەوە دەسـتپێدەکات. لەمـە بەدواوە بەئاسانیی دەتوانرێت مێژوو پۆلێنبەنـد بکرێـت" واتـە بـەگوێرەی بەشـەکانی (کـات = زەمـان) دەستنیشـان بکرێـت. ئـیتر بەشـێوەیەکی ئاسانتر دەتوانرێت روونبکرێتـەوە کـە هـەر سـەردەمێك گوزارشـت لەچـی دەکات.

مێـژوو لەسـەرەتایی خۆیـدا شـاراوەیە. ئەوانـەی سـەرەتاکەی شـیکارنەکەن، زانیـاری مێـژوویيان، واتـە نـەزانی (جەهالـەت)یان دەبێتـە

بناخەی گشت کارەساتەکان. بۆ مرۆڤایەتی رەوشێکی وەها سانایی نییە کە لانکەکەی پشتگوێ بخرێت. کام مرۆڤ دەتوانێت بڵێت من لەلانکەدا گەورە نەبوومە؟ ئەگەر بڵێین نەخێر، ئەو کاتە تا رۆڵی لانك (بێشك) ـە دەرکی پێنەکرێت و ماف خۆی پێنەدرێت، ئەوا بەها و راستی مرۆڤایەتیش دەرکی پێناکرێت. دایکێك بەهەزارنساڵ تۆ لە بێشکەکەی خۆیدا مەزن بکات، دوایی تۆ بڵێی **"ئەوە رابردووی من نییە، من بەهایەکی کۆمەڵگای چینایەتی شارەکانم، تەنیا ئەمە من پەیوەندیدار دەکات"!** ئەو کات ئەوەیان مێژووی مرۆڤایەتی نییە، بەڵکو دەبێتە مێژووی چینایەتی. سەردەمی بێشکە تەنیا قۆناغی گریان و داواکردنی شیر نییە، قۆناغی سەرەتای ئاشنابوونە لەگەڵ زمان، هزر، رۆیشتن، ناسینی سروشت و کۆمەڵگا. قۆناغێکە بەهەموو بێگەردی خۆیەوە، بەبێ سەرکوتکردن و چەوسانەوە، بەبێ پەنابردنە بەر دزی، ژیان تەنیا لەمیانەی پشتبەستن بەرەنجەوە ناسراوە و گەشەی کردووە. لە جوگرافیاکەماندا مێژوو بەم جۆرە دەستی پێکردووە و مسۆگەر ئەمەش ناوەڕۆکەکەیەتی.

کەواتە کاتێك دەڵێین مرۆڤایەتی لە بێشکەی خۆمان بەبەها سەرەکیەکان بارگاوی بووە راستە و لەجێگای خۆیدایە. **"مسۆگەر پێویستە هیچ گومانێکمان لەوەدا نەبێت کە بناخەکانی مرۆڤایەتی لای ئێمەیە، لەم لایەنەوە دەبێت بڕوامان پتەوبێت"**. مێژووی چینەکان دواتر نووسراوە: ئەم مێژووەش بەناوی، کەس، خانەدان(بنەماڵە) و ناسنامە

ئیلاهییەکان نووسراون. لەجیاتی راستییەکان درۆ و دەلەسە رووبەر و پانتایی ئەم مێژووەی داپۆشیوە. بڕوا پێنەکردنی رێزگرتنە بەرامبەر بە مێژووی راستەقینە. کاتێك ئورفا و مێژوو لەگەڵ یەکتردا بەراورد بکرێن، ئەم راستی و ناکۆکییە بەزەقی دەبینرێت و ئاگادارمان دەکاتەوە کە تا ئێستا لەدوروبەری ئورفا بەم دوو شێوازە مێژوو دەئافرێنرێت (دەنووسرێت): **ئەو مێژووەی مرۆڤە رەسەنەکان بەرەنجی خۆیان ئافراندوویانە، لەگەڵ ئەو مێژووەی کە کەسانێك دێن لەرێگای فشار، هەزارویەك فرت و فێڵ، درۆ و تەڵەکەبازییەوە دەستی بەسەردا دەگرن.** لەبەرئەوەشە ئەم ناوچەیە هەرەزێدە بەهۆی ئەم مێژووەوە نەیتوانیوە مێشك و هزری خۆی بکاتەوە. چونکە لەگەڵ کۆمەڵگای چینایەتی مێشکی بووە بەخۆڵەمێش و گەچ گرتوویەتی. کەواتە تا ئەمە بەشێوەیەکی راست شیکار نەکرێت، ناتوانین کردەی بیرۆکەیەکی راست پەیڕەو بکەین.

کاتێك باسی ئورفا دەکرێت دەستەواژەیەکی دیکەی سەرەکی کە پێویستی بەشیکارکردن هەیە **"پیرۆزی"**یە. پیرۆزی چییە؟ پەیوەندی لەگەڵ ئەم ناوچەیە چۆن سەریهەڵداوە؟ دیسان سەرچاوەکەمان سۆمەرە. ئەم وشەیە لە زمانی سۆمەریدا **" کاوتا"** ی پێدەڵێن، کە بە مانای **"خۆراك"** دێت. خۆراك (خواردەمەنی) هەموو شتێکی سوودمەندە کە لەرێگای ئاژەڵداری و کشتوکاڵەوە بەدەستدێت. خۆراك لەژیانی سەرەتایی مرۆڤ وەکو ئەفسون (جادوو) پێشوازی لێکراوە. چونکە

مرۆڤایەتی لەڕێگای خواردنەوە درێژەی بەژیان داوە. بەگوێرەی ئەوەی هیچ شتێك وەكو ژیان بەهادار نییە، ئەوا هیچ شتێكیش وەك خۆراك بەهادار نابێت كە فاكتەرێكی درێژە پێدەری ژیانە. هەر شتێك بەواتای بەهایەكی مەزن بێت بۆ تەواوی مرۆڤایەتی شكۆدار دەكرێت، دەكرێتە تابۆ و ئیلاهی، واتە پیرۆز دەبینرێت. پیرۆزی ئەو ناسنامەیەیە كە شایستەی شتە گرنگەكانی درێژە پێدەری ژیانی مرۆڤایەتی دەبینرێت. بەگوێرەی ئەوەی لەدرێژەدان و بەردەوامكردنی ژیانی مرۆڤایەتی خۆراك بەهادارترین شتە، ئەوا بوونی بەشتێكی پیرۆز مەسەلەیەكە دەركی پێدەكرێت. لێرەشدا پێشەنگەكانی سۆمەر زۆر بەچاكی بوویەرەكەیان دەستنیشان كردووە و ناویان لێناوە.

لە ئورفا و دەوروبەری پیرۆزی هەست و سۆزێكی بەربڵاوە. هەرلایەكی پڕە لە پیرۆزی. ئەم مەسەلەیەش بەو مانایە دێت **كە** لەهەر لایەكی ناوچەكەدا خۆراك فیچقە دەكات و هەموو شوێنێك سەوزاییە. بەجۆرێك لەجۆرەكان مێژووی خۆراك لەو ناوچەیە شاراوەیە. بەڵام چەندە شاراوەش بێت، بەهۆی بایەخەكەیەوە بەردەوام ئاسەوار و شوێنپەنجەكەی لەیادەوەرییەكانی كۆمەڵگادا دەمێنێت و ناسڕێتەوە، ئەمەش هەڕەشەیەكی شاراوەیە. مێژووی خۆراك گەوهەری دەستەواژەی ئورفای پیرۆزە. نەك تەنیا خەڵكی ناوچەكە بەڵكو تەواوی مرۆڤایەتی لەمیانەی ئەم خۆراكەوە ژیاوە. تەنانەت تا ئێستاكەش لەو رێگایەوە

دەژی. ساوار، جۆ، نۆك، نیسك، تریَ، هەنجیر و ... هتد. تەنانەت لە ڕۆژگاری ئەمڕۆشماندا کێ دەتوانێت دەستبەرداریان بێت؟ ئەوەی سۆمەریەکان هاوتای پیرۆزییان بینیوە، بەبەروبوومی خوداییان داناوە و مەراسیمی جەژنیان بۆ کردووە ئەم خۆراکانەیە. ئەمەش مێژووی شاراوەی خۆیانە.

چی لەبناخەی خۆراکدا هەیە؟ بێگومان ڕەنج، ڕەنجی دایك. دایك ئافرێنەر، دۆزەرەوە و پێگەیەنەرەکەیەتی. کێ دەزانێت کاتێك یەکەمین گوڵەگەنمەکانی کۆکردۆتەوە چەندە دڵخۆش بووە! **ئەی چۆن دڵخۆش نەبێت؟** مرۆڤایەتی تەنها لەڕێگای ئەو بەرهەمانەوە بەردەوامی بەهەبوون و ڕەچەڵەکی خۆی دەدات، ئایا کار و چالاکییەکی لەمە مانادارتر دەبێت؟ ئایا دەشێت لێرەدا شەڕ و ئەشکەنجە بوونی هەبێت؟ ئەو تەنیا سەرقاڵی بەرهەمهێنانە. تەنیا ئەمە دەزانێت و دەناسێت. لەو ڕێگایەوە درێژە بەژیانی مرۆڤایەتی دەدات. بەم جۆرەش لەمرۆڤایەتی تێدەگات. مرۆڤایەتی دایك، مرۆڤایەتی ژن بەم مانایە دێت. ئەمە چەمکێکی ناسینی مرۆڤایەتییە کە بەواتای مرۆڤایەتی پیرۆزیش دێت. سۆمەرییەکان ڕاستی هەڵدەسەنگێنن. ئەو ئامرازە گرنگانەی لە بەرهەمهێنانی خۆراکدا بەکاردەهێنرێن بەپیرۆز دادەنرێن. خەرماشە، گاسن، تەور، گا، گامێش و.. هتد. تەنانەت هەریەکە و خوداوەندی تایبەتی خۆی هەیە. تەواوی جۆرەکانی خۆراك و سەرجەم ئەو شتانەی لە بەرهەمهێنانی خۆراکدا

سوود بەخشە وەك خاك، باران، خۆر، با و ئاژەڵەكان یان خۆیان دەكرێن بەخوداوەند یان لەرێگای خوداوەندێكەوە نوێنەرایەتییان دەكرێت.

دەستەواژەی پیرۆزی هێندەی دەچێت فراوان و مانـاداریش دەبێـت، چـونكە مرۆڤایـەتی لەمیانـەی چـۆنیەتی رێگـا و رێچـكەو پـەیڕەوەكانی پێگەیاندنی ئەم خۆراكانە گەورە دەكرێت، پەرەی پێدەدرێت و بـەردەوام دەبێـت. لـەو جـۆرەی دوێنـێ كـە لـەئاژەڵ دەچـوو لەسـەر نێچـیركردن و كۆكردنـەوەی خواردەمـەنی دەژیـا گـوزەركردن و گـۆڕان بـۆ مرۆڤێكـی بەرهەمهێنەر سانایی نییە. **ئەمە شۆڕشێكی ئاوارتە و ئەفسـوونییە. ئـەم راستییە پیرۆز دەبینرێت و دەكرێت بەئیلاهی.** كەواتە خۆراك لەبناخـەی خوداوەندیبوونـدا شـاراوەیە كـە لەگـەڵ پـیرۆزی هـەمان مانـای هەیـە. خوداوەنـدەكانی خـۆراك (خواردەمـەنی) بـەهۆی سـوودەكانیانەوە، ئـەو خوداوەندانـەن كـە مـرۆڤ ناسـنامەی پێبەخشـیون. وەك دۆسـتی خـۆی نزیكترین ناسنامەن لێیانەوە. هێشتا سـەردەمی ئـەو خوداوەنـدە ژنانەیـە كە مرۆڤ ناچەوسێننەوە، هەمیشە بۆیان دەبنە خۆراك و خۆیان پێشكەش دەكەن، سەردەمی ئەو مێخوداوەندانەیـە كـە منـداڵ (وەچـە)دەخەنەوە و بەخێویان دەكەن. پیرۆزی بۆ ئەم مێخوداوەندانە تایبـەت دەكرێـت. واتـە پـیرۆزی پێشـكەش بەراسـتینەی سـەرەكیترین خـۆراك دەكرێـت. ئـەم مێخوداوەندانە درۆ و فشار پەیڕەو ناكـەن. دایكـی ئـەم مێخوداوەندانـەش دایكە خوداوەندە. راستینە و مێژووی خوداوەنـدەكان بـەم جۆرەیـە. زۆر

روونە: وەك مێخوداوەندێكی پیرۆز مانار دەبن، دەبنە ناسنامەی پیرۆزیی خۆراك كە رەنجی مرۆڤ بناخەكەی پێكدێنێت و پێویستییەكی ژیانییە. لەبەرئەوە دەوروبەری ئورفا پڕە لەم پیرۆزیانە، كەواتە پڕە لەشتە ئیلاهییەكان. خودی ئورفاش بەوشێوەیە پیرۆزدەبێت.

دواتر سۆمەرییەكان ئەم خوداوەندەیان زەوتكرد. لەپەرستگای كاهینەكاندا كران بەخوداوەندی كۆمەڵگای چینایەتی. بۆ ئاسمان بەرزیان كردەوە، خستیانە رەوشێكەوە كە دەركی پێنەكرێت. كردیانە خوداوەندێك كە لێدەدات، سزا دەدات و تۆفان دەبارێنێت. ئەمانە خودی چین (گبقە)ن كە بەرزبوونەتەوە، خۆیان كردووە بەخوداوەند. ئەمەش یەكەمین دەستدرێژی و داگیركاری هەرە گەورەیە كە دەكرێتە سەر مێژو و هۆشیاری مرۆڤایەتی. سەرەتای هۆنینەوەی تۆڕی درۆ، فشار و قەدەری خراپە. كەچی مێخوداوەندەكانی دایكە خوداوەندیش لە تەنیشتیانەوە (لەتەك مرۆڤەوە) بوون. بەرهەمهێنەر و دۆست بوون، بەهیچ شێوەیەك فشار و درۆیان نەدەزانی. بەم جۆرە لەپەرستگای كاهینەكان بەتایبەتیش بەشێوەیەكی نووسراو خوداوەندە درۆزن و سزادەرەكان بەرهەمهێنران و بۆ ئاسمان بەرزكرانەوە، دواتریش چەندەی بلێی مەزن و شكۆداركران. زیادەڕۆیی بۆ كرا، لەڕادەبەدەر زلكران و نۆوەد و نۆ سیفەتیان لێباركرا. بەمجۆرە چینی دەسەڵاتدار بەبێ ئەوەی كاربكەن، گەورە بوون، بوونە سزادەر، چەوسێنەر، رەنج و بەرهەمی

خــەڵکیان زەوتکــرد و لەگــەڵ داروودەســتەکانیاندا بوونــە خوداوەنــد. کاهینەکانی سۆمەر ئەم کارەیان بەشێوەیەکی زۆر ئاشکرا ئەنجامدا، واتــە بۆ ئەوەی بـزانین ئەمـەبوو ئـەو کـارەی ئەنجامیانـدا، بـەبێ گەڕانـەوە بـۆ فەلسەفە و زانست کە سەر لە مرۆڤ دەشێوێنێت لێی تێدەگەین، میتۆلۆژیا (ئەفسانە)یان وەکو چیرۆك دروستکرد و بەکاریان هێنا. دواتر کاتێك وەکو چـینی دەســەڵاتدار خۆیــان جێگیرکــرد، گووتیــان **"جیهــان هــی منــە"** خوداکانیشیان بەپلە و ئادرەسی **"لەئەزەلـەوە هـاتووین، بـۆ ئەبـەدی و هەمیشەیی دەڕۆین"** گەیاند. چـونکە دەسـەڵاتدارەکان راسـتینەی هـەرە گەورە و مسۆگەرن! هەروەکو چۆن خوداکانیان مسـۆگەرن و گـەورەترین راستین، ئەوانیش بەم جۆرە خۆیان دەنوێنن و خۆیان بەسـەر کۆیلەکانـدا دەسەپێنن.

حەزرەتی ئیبراهیم بەکەسێکی خەڵکی ئورفا دەناسـرێت، هەڵوێسـتی بەرامبەر ئەم زۆرداری و درۆ گەورەیە مانـادارە و پیرۆزییـەکی راسـتەقینە لــەخۆوە دەگرێــت. حــەزرەتی ئیــبراهیم دەڵێــت:**" ناشـێت ئـەم بتانـە خوداوەند بن، تەنانەت بتی هەرە گەورەشیان نابێتە خوداوەند"**. کاتێك نەمرود دەڵێت: **" نا"**. ئەویش دەڵێت:**" کەواتــە مـن بتـەکانم نەشـکاند، بەڵکو بتە گەورەکە شکاندی"** بەمجۆرە (نەمرود) دەخاتە نێو تەڵەزگەوە. ئەمە شەڕێکی ئایدیۆلۆژییە. **لێرەدا شەڕ لەنێوان سیستەمی خوداوەنـدی گەل و سیستەمی خوداوەندی چـینی کۆیلـەدار ـــ نـەمرودەکان جێگـای**

باسە. تاکە خودای حەزرەتی ئیبراهیم گوزارشت لە هەبوون و یەکێتی گەل، راستتر گوزارشت لەهەبوون و یەکبوونی تیرەکان دەکات. رزگاربوون لە بتگەرایی هەڵوێستێکە لەبەرامبەر هێزی درۆی زەق و ئاشکرا. خوداوەندێکی (ئەبستراکت ــ مجرد) و گشتگیر، کە بۆ ئەو سەردەمە جێگای تێفکراندنێکی زۆرە، هۆکاری یەکبوون و بەرەو پێش چوونە. بەم جۆرە پیرۆزی حاڵەتێکی ناراستەوخۆ لەخۆوە دەگرێت. گۆڕەپانی پیرۆزیی تایبەت بۆ **"ئەڵلا"** سنووردار دەکرێت، بەڵام دیسان هێز و یەکێتی گەل لەبناخەکەیدا هەیە. دووەمین قۆناغی پیرۆزییەکانی ئورفا، هەڵمەتی پیشاندانی هەڵوێست بوو لەبەرامبەر خوداوەندی چینایەتی، کە بەپیرۆزی ئیبراهیمی و پێغەمبەرایەتی ناو دەبرێت. بەگوێرەی قۆناغی خۆی پیرۆزییەکی بەرخودانگەر و پێشکەوتنخوازە.

ئەمە لەشەڕی نێوان خوداوەندەکاندا دەبێتە هەڵوێستێکی نزیک بەڕاستی. بەناوکردنی ئورفا وەکو شاری پێغەمبەران، کە تاوەکو ڕۆژگاری ئەمڕۆمان بەمجۆرەیە، بۆ پیرۆزی خۆراك و رەنجەکەی، بەتایبەتیش بۆ ناوهێنانی بەوشەی پیرۆز دەگەڕێتەوە. کاتێك دەگوترێت ئورفای پیرۆز، شاری پێغەمبەران، بەواتای ئەو ئۆرفایە دێت کە بەسیستەمی کشتوکاڵ و خۆراکەوە گرێدراوە. ناونانیشی بەناسنامەی شاری پێغەمبەران بۆ ئەو راستییە دەگەڕێتەوە. کاتێك لەلایەن نێرخوداوەندە درۆزنەکانی چینایەتییەوە، هێرش کرایە سەر پیرۆزییەکانی ناوەندی ئەو پێغەمبەر و

مرۆڤانەی کە نوێنەرایەتی سیستەمی خودایی گەل دەکەن، ئەوانیش لە بەرامبەر سیستەمی خوداوەندی نەمرود راپەڕیون.

لەکاتێکدا مێژو و پیرۆزی لەناوچەی ئورفا بەمجۆرە بێت، ئایا دەستەواژە گرنگەکەی دیکە نەفرەت (نەعلەت) بەچ واتایەك دێت؟

دەستەواژەیەکی دیکەی (کلیل)یش خودی نەفرەتە. شیکارکردنی ئورفا لەنزیکەوە پەیوەندی بەشیکردنەوەی نەفرەتەوە هەیە.

هەرشتێك مێژووی راست و پیرۆزی تێکبدات نەفرەتە. نەفرەت هێرشێکی ستەمکار و درۆزنەکانە. شانبەشانی هێرشی دز و ستەمکاران بۆ سەر رەنج و رەنجدەران، قۆناغی نەفرەتکردن دەستپێدەکات. تەواوی کردەوەکانی پەلاماردان بۆ سەر گشت بەرهەمەکانی رەنج، گوند، شار، کێڵگە و پەرستگاکان بە لەعنەت ناودەبرێت. ئەم رەوشە لەنزیکەوە پەیوەندی بەپەرینەوە بۆ کۆمەڵگای چینایەتی هەیە. مرۆڤایەتی لەمیانەی ئەم سیفەتە (نەفرەت)وە وەڵامی ئەو داگیرکردن، سزادان، تاڵان، وێرانکردن، تەڵەکەبازی و زۆرداریيە دەداتەوە کە تا ئەو کاتە ئاشنای نەببوو. ئاشکرایە کە نەفرەت گوزارشت لەپێچەوانەی پیرۆزی دەکات. لەگەڵ بەرزبوونەوەی کۆمەڵگای چینایەتی لە شاری ئورفا و دەوروبەری (نەفرەت)یش بەخێرایی زیاد دەکات، چونکە هێندەی دەچێت بەرهەمەکانی رەنج زیاد دەبێت و دەوڵەمەندی پەرەدەسەنێت. لەحاڵەتێکی وەهادا جیابوونەوەی چینایەتی و هێرشکردن لەناویەکدا

بەڕێوە دەچێت. چیتر ئەم ناوچانە ناتوانن خۆیان لەژێر دەستی هێرش، داگیرکاری و تالانکاران رزگاربکەن. نەفرەت تۆڕی خۆی بەسەردا دەکێشێت. تراژیدیا جێگای مەراسیمی پیرۆزی و جەژن دەگرێتەوە. جەژنەکانی پیرۆزی تێکدەچێت، قۆناغی تراژیدیا و شیوەن دەست پێدەکات کە نەفرەت رێگای لەبەردەم کردۆتەوە.

پێشتر مۆسیقای ئایینی و زایەڵەکانی پیرۆزی لە ئورفا و دەوروبەری جێگای باس بوو، تەنانەت ئەگەر بگوترێت یەکەمین ناوەندی مۆسیقای ئایینی جیهانە لەجێگای خۆیدایە. بۆ ماوەیەکی درێژخایەن بەمجۆرە بەردەوامبووە، بەڵام کاتێك سەردەمی نەفرەت دەستی پێکرد، ئەم مۆسیقایە جێگای خۆی بۆ ئەفسانە، هاوار و شیوەن بەجێهێشت. ئەو سەردەمە دەستیپێکرد کە بەگۆرانییەکانی ئورفا دەناسرێت. مۆسیقای پیرۆزی لەناو ئەم گۆرانیانە شاراوەیە. شۆڕشی کشتوکاڵ و ئاژەڵداری لەژێر ئەم پیرۆزییەدا شاراوەیە کە لەنێو متمانە و خۆراکی زۆردا، دەرفەتی بەردەوامبوونی رەچەڵەکی مرۆڤایەتی رەخساند. لە کەلتووری بنچینەیی ئورفا مۆسیقا بناخەیەکی بەمجۆری هەیە. کاتێك مرۆڤ هێزی خۆراکی جێگیر بەدەستدێنێت دڵخۆش دەبێت، ئەم دڵخۆشییە دەبێتە دەنگ و گۆرانی لەدایك دەبێت. سەرەتا مۆسیقا بۆ پیرۆزی خوداوەندەکان دادەنێت، دواتر بەسەردولکە و ئاوازی خەمناك وەڵامی

نەفرەت دەداتەوە. بەمجۆرە گۆرانییە خەمناکەکان دەکەوێتە ناو دیرۆکی سترانەوە.

گرێدراو بەم دەستەواژە سەرەکیانە (پیرۆزی ـ نەفرەت) دەتوانرێت چەندین چەمکی دیکەی کەلتووری وەك: رەحمەت، زیارەت، سەبر، کفر، دوعا، قارەمان، عیبادەت، جەژن، خزمایەتی، شەیتان و پەرستگا.. هتد بژمێردرێت. کەلتووری شۆڕشی کشتوکاڵ و ئاژەڵداری قووڵە" لەتەواوی کیشوەر و سەردەمەکاندا کاریگەری لەسەر مرۆڤایەتی کردووە.

هەروەکو دەزانین سۆمەرییەکان بەگەلی ئافرێنەری ئەم سەردەمەیان گوتووە **"ئاریانییەکان"** کە بەواتای گاسنەوانی دێت، **"ئۆرارتوو"** بەواتای "خەڵکی مەملەکەتی بەرزاییەکان" دێت، " گۆتی" بەواتای ئەو کەسانە دێت کە لەگەڵ گا، مانگا و رەشەوڵاخەکانیاندا دەگەڕێن. تەواوی ئەم دەستەواژانە ریشەکەیان بۆ سۆمەرییەکان دەگەڕێتەوە و گوزارشت لەخەڵکی میزۆپۆتامیای سەروو دەکەن. لەمێژوودا ئەم کەلتوورە بە (هیندۆ ئەورووپی)، بەواتایەکی بەرتەسککراوەتر بە **"کەلتووری ئاریان"** ناو دەبرێت. ئەم کەلتوورە تا ساڵانی چوارهەزاری پێش زایین، لەکەنارەکانی زەریای مەزن، لەچینەوە تا زەریای ئەتڵەسی، تا دەگاتە دوا سنوورەکانی ئەورووپا بەهێزی پەلهاوێشتن و بڵاوبوونەوە گەیشتووە.

لەمیانەی کنەکردن و هەڵکۆڵینە شوێنەوارناسییەکانەوە رۆژ لەدوای رۆژ راستینەی بۆچوونێکی هاوبەش دەخاتەڕوو کە ئەمجۆرە پەلهاوێشتن

و بڵاوبوونەوە کەلتوورییەی ئاریان لەیەك ناوەندەوە سەرچاوەی گرتووە. لەهـەمان لێکۆڵینـەوەدا دەبینرێـت کـە مێـژووی شـار و جیابوونـەوەی چینایەتی بەپشتبەستن بەسەرچاوە سۆمەرییەکان لەساڵی (٢٠٠٠) پـێش زایینـەوە کاریگەرییـەکانی دەبینرێـت. دوای ئـەوە سـەردەمی مێـژووی نووسـراو دەسـتپێدەکات، بـەڵام راسـترین و قـووڵترین مێـژوو، چـاخی کشتوکاڵییە کە زیاتر لە (١٠٠٠٠) ساڵ ناوەندێتی کرد، پێش ئەو چـاخەش بـەدەیان هەزارسـاڵ، چـاخی کۆکردنـەوەی بـەرووبوومی درەخـت (خواردەمەنی)، چاخی هەرە پێشکەوتوو بووە. بەگوێرەی ئەمـە مێـژووی نووسراو هەم نوێیە، هەم بەخەستی دیرۆکی چینایەتی لەخۆوە دەگرێـت. ئەمە مێژوویەکە تاڕادەیەکی مـەزن راسـتییەکانی شـێواندووە، هەڵکشـانی سیاسی و ئایـدیۆلۆژی دەسـەڵاتدارانی پیرۆزکـردووە، جۆرێکـە لەمێـژووی نەفرەت کە راستی مێژو و پیرۆزی تێکداوە.

لەساڵانی (٢٠٠٠)ی پێش زایین ئاشوورییە بەرەچـەڵەك ئامووریيـەکان کە دەکەونە باکووری بابل، وەك قەومێکی بازرگانی میزۆپۆتامیای سەروو بۆ ئەنادۆڵ هەڵدەکشـێن. لـەنێوان میزۆپۆتامیـای خـواروو کـە سیسـتەمی شاری تێدا زاڵبوو، لەگەڵ میزۆپۆتامیای سەرووی ئەنادۆڵ کـە سیسـتەمی کشتوکاڵ و کانزا (مەعدەن)گەری تێدا پێشکەوت، ئاشوورییەکان لەڕێگـەی بازرگانییـەوە هێزێکـی زۆریـان بەدەستخسـت. لەسـاڵانی (١٣٠٠)ی پـێش

زایـــین تـــا کۆتاییـــەکانی (٦٠٠)ی پـــێش زایـــین ئاشـــوورییەکان هێـــزی دەسەڵاتداری سیاسی و بازرگانی بوون.

ئورفا لەمیانەی بوون بەناوەندی ئەم کشتوکاڵ و بازرگانییـە گرنگـی زیاتر بەدەست دەخـات. لەسـەردەمی خـووری (حۆری)یـە کشـتوکاڵکار و کانزاگەرە بەڕەچەڵەك ئاریانییەکان، دواتریش لەقۆناغی میتانییـەکان کـە بـەردەوامێکی خوورییـەکان بـوون، ئورفـا نـاوە بـەناوە رۆڵـی پایتـەخت دەبینێت. لەنێوان (ئاشووری و خووری)یەکاندا دەستدەگۆڕێت، هـەروەها دەبێتـــە ناوەنـــدی هـــەرە گرنگـــی میتانییـــەکانیش. لەســـەردەمی ئۆرارتووییەکانیشـــدا ئـــەم گرنگییـــەی خـــۆی بەردەوامـــدەکات. لـــەم سەردەمانەدا بەردەوام لەنێوان (خـووری ــ ئاشـوری ــ هیتـیتی)یەکانـدا دەبێتە ناوەندێکی پەلاماردان و خێرا خێـرا دەسـگۆڕکێ دەکـات. لـەدوای (میدی)یەکان دەکەوێتە ژێر دەسـەڵاتی (پـارس) ـەکانەوە. لەسـەردەمی (ئەسـکەندەر) ئاشـنای (هێلینی)یـەکان دەبێـت. لەسـاڵانی (١٠٠)ی پـێش زایین دەکەوێتە ژێـر دەسـەڵاتی رۆمـاوە. دیسـان لـەم سـەردەمە دەبێتـە ناوەنـدی دەوڵـەتی (ئـەبگار) کـە بەڕەچـەڵەك (ئاریـانی ــ ئاشـوری)ین. لەسەردەمی (بێزەنتی)یەکانیش کـە شـوێنی رۆمایـان گرتۆتـەوە، لـەکاتی شەڕ و پێکدادانەکانی نێوان (ساسانی ــ بێـزەنتی)یـەکان دەسـت گۆڕین بەردەوام دەبێـت. هـەروەها ئورفـا لەسـەرووی ئـەو شـوێنانەوە دێـت کـە

ئـاییـنی مەسـیحی تێـدا لـەناو (کـورد ـــ ئاشـوری ـــ ئەرمەن)ییەکانـدا بڵاوبۆتەوە.

پێشتر جەختمان لەسەر ئەوە کردبـۆوە کـە لەسـاڵانی (١٨٠٠) پـێش زایین ئورفا ناوەندی ئەو بزووتنەوانە بوو کە پێغەمبەرەکان رێبەرایەتییان دەکرد. بەتایبەتی نەریتی پێغەمبەری کـە نوێنەرایـەتی بـەرخودانی تـیرە خۆجێییەکان دەکات بەرامبەر پاشا ـ نەمرودە بەرەچەڵەك ئاشورییەکان، لەرێگای حەزرەتی ئیبراهیمەوە قۆناغێکی مێژوویی دەستپێدەکات. ئەمـە لەناوەرۆکی خۆیدا نەریتی بەرگریکردنە لە ئازادی و بەرخودانی ئەو گەل ـ تیرانەی بەرامبەر سیستەمی کۆیلەداری نوێنەرایەتی ئەم نەریتـە دەکـەن. وەرچەرخانی ئایدیۆلۆژی لە تەوتەمپەرستی تیرەوە بەرەو یەکتاپەرسـتی، لەمیانـــەی ئاییـنـــە تاکخوداییەکانـــەوە گۆڕانکـــاری بەخۆیـــەوە بـــینی. بەشێوەیەکی بنەڕەتی پێغەمبەرەکان ئافرێنەر و نوێنەری گۆڕانکاری ئـەم قۆناغـە مێژووییانـەن. بەشـێوەیەکی رێـژەیی ئـەم هـەنگاوە لایـەنێکی ئازادیخوازیشی هەیە. دەرکەوتنیان کاردانەوەیەکە لەبەرامبەر جیابوونەوە و سەرهەڵدانی چینایەتی. لەشێوەگرتنی ئایدیۆلۆژی قۆناغی ناوینی نێوان رێکخستنی دەوڵـەت و بەڕێوەبەرایـەتی پەرتـەوازەی تـیرە شـاخاوییەکان رۆڵێکی سـەرەکییان دەبێت. ئـەم نەریتـە کاریگەرییـەکی مـەزنی لەسـەر پەیـدابوونی هێـزە نوێکـان هەیـە. ئـاوابوونی پاشـایەتی (عیبرانی)یـەکان لەسـاڵانی (١٠٠٠)ی پـێش زایـین دەرەنجـامێکی ئـەم کاریگەریەیـە. ئـەم

نەریتە کە لەڕێگای تەوراتەوە بوو بە یەکەمین پەرتووکی پیرۆز، دواتر وەك **"عەهدولقەدیم"** تا بلێی پێشدەکەوێت. لەبنەڕەتدا هەوڵدەدات جموجۆڵە بێ ئەنجام و پەرتەوازەکانی تیرەکان ڕێکبخات، کە لەبەرامبەر سۆمەر و میسرییەکان ئەنجامیان دەدا. ئەم پەرتووکە بەقووڵایی لەژێر کاریگەری ئەفسانەکانی سۆمەری و میسرییەکان دایە. بەجۆرێك لەجۆرەکان ئەم کەلتوورانە بەگوێرەی پێکهاتەی تیرەکان دەگۆڕن و دەیگونجێنن. لەڕێگای حەزرەتی موساوە ئیسرائیل بەرەو ئایینی قەوم درێژە بەگۆڕانکاری دەدات. یەهودییەکان لەگەڵ دەرکەوتنی حەزرەتی عیسا دووچاری پارچەبوونی چینایەتی هاتن، (تەورات یان ئینجیل) یاخود سەردەمی کۆن یان نوێ (عهد قدیم او جدید) بۆ دوو لایەن دابەش بوون. لەکاتێکدا "عەهدولقەدیم" پەرتووکی کۆنی یەهودییەکانە، (**عەهدولجەدید، ئینجیل**) دەبێتە پەرتووکی تەواوی مرۆڤایەتی چەوساوە، بەمجۆرە ڕێکدەخرێت و دەبێتە خاوەن بانگەشە. لەم سەردەمە ئورفا دەبێتە ناوەندی ئایینی کریستیانی.

ئەو بزووتنەوە ئایدۆلۆژییەی لەناوچەی ئورفا و دەوروبەری دەستی پێکرد، زۆر قووڵتربوو لەوەی کە شیمانە دەکرا. لێرەدا شوێن رۆڵێکی گرنگ دەبینێت. ئەم ناوچەیە کە بەمەودایەکی چۆنیەك لە (هیتیت ــ ئاشور ــ میسر) دوورە رۆڵی هاوسەنگی دەبینێت. تاڕادەیەك لەنێو زەمینەیەکی ئازاد دایە. لەبەرامبەر نوێنەرەکانی خەڵکی خۆجێیی و

نوێنەری ناوەندە ئیمپراتۆریەکان هێندە بەهێز نین. لەم واتایەدا لەسالآنی (٢٠٠٠) پێش زایین بەدواوە ئورفا رۆڵی ناوەندێکی گرنگی ئایدیۆلۆژی دەبینێت. پێکهاتەی خەڵك (گەل) ـەکەی بناخەیەکی بەهێز پێشکەش بەمە دەکات. تیرە بەرەچەڵەك ئاریان و ئامورییەکان بەشێوەیەکی تێکەڵ لەگەڵ یەکتریدا دەژین. تەنانەت لەرۆژگاری ئەمرۆشماندا ئەم پێکهاتە دیموگرافییە بەردەوامە. لەباشوور عەرەبەکان، لەباکووریش وەکو کورد بەدرێژایی (٥٠٠٠)ساڵ ئەم ناوچەیە بەردەوام هاتووچۆی دانیشتوانی بەخۆیەوە بینیوە. دواتر ئەرمەنی و تورکەکان دێن بەشداری ئەم پێکهاتە دیموگرافییە دەکەن.

هەم لەبواری جوگرافی، دیموگرافی، هەم لەبواری ئابووری و بازرگانی ناوەندێکی گرنگ و پڕ بایەخە. لەبەرامبەر هەرسێ ناوەندی کۆیلەداری، واتە کۆیلەداری ئەنادۆڵ، سۆمەر و میسر، لەمیانەی پێکهاتەی بەهێزی دیموگرافی، بازرگانی و ئابوورییەوە تەواو لەناوەراستیاندا دەبێتە زەمینەی بزووتنەوەیەکی نوێی ئایدیۆلۆژی و سیاسی. ئەم جیاکاری و تایبەتیبوونی خۆیشی لەژێر ناوی شاری پێغەمبەران و ئورفای پیرۆزەوە پیشاندەدات. کاردانەوە و رقی خەڵکی ناوچەکە لەبەرامبەر کۆیلەداری لەمیانەی ئەم سەرهەڵدانە ئایدیۆلۆژییە نوێیە، رێگا لەپێش دەنگدانەوەیەکی مەزن دەکاتەوە. بەخێرایی دەبێتە موڵکی خەڵك و وەك بزوتنەوەیەکی سیاسی و جەماوەری لێدێت. لەدایکبوونی دەوڵەت بەپلەی دووەم رۆڵ دەگێرێت.

بۆ خۆیشی ناوه به ناوه دەبێته ناوەندی دەوڵەتەکان. تا چارەگی یەکەمی سەدەی بیستەم درێژه بەم دۆخەی خۆی دەدات.

دوای ئایینی کریستیانی سالآنی (٦٤٠) بەدواوه ئاشنای ئایینی ئیسلام دەبێت. ئایینی ئیسلام کۆمەکێکی زیاتر به کەلتووری شاری بازرگان و پیشەکاران دەکات که لەسەردەمی دەرەبەگایەتیدا گەوره دەبن و لەمیانەی بازرگانیەوه بوون به خاوەن هێز. لەناوچەکەدا ڕێگای بازرگانی باکوور ـ باشوور، خۆرهەلآت ـ رۆژئاوا زۆر چالاکه. کاریگەری هەزاران ساڵەی کشتوکاڵ و ئاژەڵداری دەرفەت به بەردەوامبوونی پێگه گرنگەکەی دەدات. لەگەڵ هاتنی ئایینی ئیسلام رۆڵی ناوەندێتی بەردەوام و زیاتر دەبێت. تاوەکو سالآنی (١٠٠٠)ی زایین لەژێر دەسەلآتی عەرەبەکاندا دەمێنێتەوه، (٩٩٠ ـ ١٠٨٠) لەژێر فەرمانڕوایی کوردە مەروانییەکان، دواتر دەکەوێته ژێر دەسەلآتی تیرەی (ئارتوك ئۆغوللاری = کوڕانی ئارتوك) بەڕەچەڵەك تورك، له (١٢٠٠)ی زایینی دەکەوێته ژێر دەسەلآتی بنەمالەی (ئەیوبی ـ کورد). لەسالآنی (١٥٠٠) بەدواوه دەکەوێته ژێر دەسەلآتی عوسمانییەکان. لەکاتێکدا وەك گەل کورد لەپێشەوه دێت، پاشماوەی ئاشوورییه کۆنەکان، ئەرمەنی ـ سوریانییەکان، عەرەب و تورکەکانیش دەبن بەخەڵکی نیشتەجێی ناوچەکه. وەك ناوەندێکی سەرجەم کەلتووره ئایینی و پێکهاته ئەتنیکییەکان، پێکهاتەیەکی تێکەڵ پیشاندەدات. لەناوچەکه تەنیا

کەلتوورێك زاڵ نییە، هەمەلایەنە و فرەڕنگی پێکهاتـە کەلتوورییەکـەی بـۆ کـۆنترین سـەردەمی مێـژوویی دەگەڕێتـەوە. بەگشـتی پـیرۆزی لەهـەموو قۆناغێکدا جێگـای باسـە. هـەروەکو روونمـانکردەوە ئەمـەش بـۆ پێگـەی ناوەنـــدێتی شۆڕشـــی کشـــتوکاڵی و ئایـــدیۆلۆژیای پێغەمبەرایـــەتی دەگەڕێتەوە.

ئـەم کورتـە باسـەش دیاریـدەکات کـە ئورفـا و دەوروبـەری خـاوەن پێکهاتەیـەکی مێـژوویی تێکـەڵن. کـەلتووره ئـەتنیکی و ئایینییەکـەی بەناویەکدا چووە، لەناوەڕۆکی خۆیدا کەلتوورێك زاڵە کە پشت بـەئابووری و بازرگـانی دەبەسـتێت. لەکاتێکـدا لـە ناوچـەیەکی بـەرفراوانی دەشـت و شاخەکاندا، لەنێو کشتیار و رەوەندەکانـدا بەشـێوەیەکی رێـژەییش بێـت سیستەمی تـیره ــ عەشـیرەت زاڵـە کـە خـەریکی بازرگـانین، لەناوەنـدی شاریش دانیشتوانێك جێگای باسە کەخاوەن پێکهاتەیەکی فره ئـەتنیکی، کـەلتووری و ئـایینین و خـەریکی بازرگـانیین. ئـەم رەوشـە کـە وەکـو خەسـڵەتی شـاره سـۆمەرییەکانە تارۆژگـاری ئـەمڕۆشمان هـاتووە. ناوچەیەکە بەچڕی دەسەڵاتدارانی سەردەمی کۆیلایەتی ـ نـەمرود، بـەگ، میر و نـەجیبزادە دەسـەڵاتدارەکانی سـەردەمی دەرەبەگایـەتی ناسـیوە. مەنجەنیق و فرێدانە ناو ئاگر کە لەسەردەمی نەمرودەکانـەوە ماوەتـەوە، پێویسـتە وەك هێمـا و سـیمبۆلێکی ئـەم شـەڕە ریشـەدارە ئـابووری و ئایدیۆلۆژیـە بەکاریگـەرە دەرکـی پێبکرێـت. چـەمك و پێناسـەی نـوێ بـۆ

ئورفـا پێویسـت ناکـات، بـە پـیرۆزی و نەفرەتـەکانی خۆیـەوە گەیشـتۆتە سەدەی بیستەم، بەڵام بەرچاوترین و سەرنجڕاکێشترین وەرچـەرخان ئـەو پێشکەوتنەیە کە لەنێوان پیرۆزی و نەفرەتدا روویداوە.

کەلتووری ئورفا کە هێشتا زۆرترین پێداگری لەسەر پیرۆزی دەکات و لـەم پێنـاوەدا لـەنێو بەرخودانداپـە، بـەڵام لەراسـتیدا لەبەرچاوانیشـە کـە پـیرۆزی دووچـاری خیانــەتی هــەرە گــەورە بــووە. سیســتەمی درۆ و ســـتەمکاری کۆیلایـــەتی و دەرەبەگایـــەتی نـــاوەڕۆکی پیرۆزییـــان پووچکردووە. ئەم دەستەواژە شکۆدار و پڕواتایە تووشی داگیرکاری ئـەو نـــەفرەت لێکراوانــە بــووە کــە بــەردەوام کارەکتــەری دەســەڵاتدارێتی و چەوســانەوەیان گۆڕانکــاری بەســەردادێت. رەوشــێك دێتــە ئــاراوە کــە سەراوژێر و پێچەوانەکراوەتەوە. لەکاتێکدا ناوەڕۆکی راستەقینەی پیرۆزی مــۆرکی نـــەفرەت لێکراوانـــی لێـــدەدرێت، نەفرەتییـــە راســـتەقینەکانیش بەتایبەتمەنـدی پـــیرۆزی دادەپۆشـــرێن. رەنجـدەران دەخرێنــە پێگــەی نەفرەت لێکراوی، شوێنکەوتو (اتبـاع) و نـەوەکانی نـەمرودیش دەمـامکی پـیرۆزی دەپۆشـن. نـاوەوەی شـار و بـەکرێگیراو و نۆکـەرەکانی ناوچـە پێدەشــتەکان هــەزاران ســاڵە رێککــەوتنێکی خیانەتکارانــەیان لــەدژی رەنجدەرە راستەقینەکان ئەنجامداوە. پێویستە ئـەم رێککەوتنـە بەباشـی شــیکاربکرێت. تــا ئــەم رێککەوتنــە شــیکارنەکرێت، مەحاڵــە ئورفــا و

دەوروبەرەکەی لەگەڵ مرۆڤایەتی شکۆداری رابردوو، لەگەڵ سەرجەم بەها پیرۆزەکان، پێغەمبەر و شوێنکەوتووە بێشمارەکانی بەیەکتر بگەنەوە.

دوژمنانی پیرۆزی لەژێر دەمامکی پیرۆزیدا بەرامبەر بەڕەنج و گەلان لەنێو خیانەتێکی چۆندان؟ لەسەردەمی سۆمەرییەکان بەدواوە ئەم گەمەیە چۆن درێژەی هەبووە و تا رۆژگاری ئەمڕۆمان هاتووە؟ هەوڵمدا سەرەداوی ئەمانە روون بکەمەوە. ئەمانە ئەو چینە خیانەتکارەن کە بەپێی بەسەرچوونی کات سنووردار(مارژینالٚ) بوونە. هەم لەبەرامبەر هەمان گروپی ئەتنیکی، هەم لەبەرامبەر ئەو کەلتوورە پڕ لە پیرۆزییەی خۆیان خیانەت دەکەن، **تەواوی هێزەکەیان" ئەو هاوکارییەی کە لەگەڵ ناوەندەکانی کۆیلایەتی پێشیانخستووە، پەیڕەوکردنی ئەشکەنجە و فشار، هەڕەشەی مەنجەنیق و فڕێدانە ناو ئاگرە، ئەم هێزەش لەپووچکردن و خاڵیکردنەوەی ناوەڕۆکە ئایدیۆلۆژییەکەی و پۆشینی رووپۆش و شێوەکەی وەردەگرێت.** مسۆگەر ئەمانە هیچ جۆرە پەیوەندییەکیان بەئایینی دایکە خوداوەند و ئایینی حەزرەتی ئیبراهیمەوە نییە. بەهیچ شێوەیەك ئایین ناناسن. ئەمانە ئایینیان کردۆتە ئامرازێکی ترساندن. بەدوای خوداوەندێکی ساختە کەوتوون کە لەخوداوەندی کاهینەکانی سۆمەر مەترسیدارترە. هەرە زێدە ناوی خودا و ئایین دەکەنە وێردی سەر زمان و خوازیارن لەو رێگایەوە خیانەتە مێژووییەکەیان بشارنەوە.

پەیوەندییەکانی ئورفا و ئایین دەشێت بکرێت بە مژارێکی سەربەخۆی لێتوێژینەوە. پێویستە زۆر ڕاشکاوانە ئاماژە بەوە بکەم کە راستییە پیرۆزەکان دووچاری خیانەت هاتوون، بەر لەهەموو شتێکیش پێویستە ئەم شارە باوەڕمەندە لە باوەڕمەندە ساختە و ساختەکارەکان پاك بکرێتەوە. پێویستە سنووریان بۆ دابنرێت و پێیان بگوترێت ئیتر خیانەتکردن لەئایین بەسە، دەبێت کۆتایی بەسیستەمی کاهینەکانی سۆمەر بهێنرێت. هیچ گرنگ نییە کە زانان یاخود نا. ئەمە رەوشێکە بووە بە کەلانە و توێژێکی کەڵەکەبوو، ئەمەش بەهێزترین ئەڵقەیە. بەکرێگیراوەکانی دەرەوەی شار و ناوەندەکەی، ئاغا، میر و پاشماوەکانی شێخایەتی و سەرۆك خێڵی ئیتر لەم بێشکەیەی مرۆڤایەتی هەریەکەیان وەك دووپشکێکی ژەهراوی، ژەهر بەرهەمدێنن و دەیبەشنەوە. ئیتر ژەهراویکردنی ناوچەکە بەسە. ئەمانە چۆن هیچ شتێکیان پێشکەش بە گەلە قەشەنگەکەی ئەم ناوچەیە نەکرد، بەردەوام نکوڵییان لێکردووە. سەرباری ئەوەی هەزاران ساڵە لە بەرهەمەکەی دەخۆن، بۆ خۆشیان لەڕەوشێکدان ناتوانن هیچ شتێك پێشکەشبکەن. بەردەوام خۆراکە بەتام و بەچێژەکانی ئورفا بەدیاری بۆ ناوەندەکانی کۆیلەداری دەنێرن. ئێستا بەفرۆکە بەشێوەی پاکەت بۆ تەواوی جیهانی رەوانە دەکەن، بەڵام ئورفا و دەوروبەری هەتا دوایی هەژارە، برسی و بێکارە. لەکۆنترین و بەپیتترین زەوییەکانی جیهاندا ئەم رەوشە ناهەموارە جێگای باسە. **لەو شوێنەی کە**

هەرە زێدە زمان و کەلتووری تێدا پێشکەوت، زمان و کەلتووری گەل کەوتۆتە رەوشێکەوە کە نەناسرێت و گوزارشتی لێناکرێت. بەلاّم خیانەتکارەکانی وەك بولبول قسە دەکەن و دەبنە پاڵەوانی کەلتووری ناڕەسەنی. دەنگ، مۆسیقا و ئاوازە خەمناکەکانی خودی خوداوەند و مێخوداوەندەکانیان کردۆتە ئامرازی کالاّ هەرزانەکانی بازاڕ.

خیانەت هێندەی دەتوانێت ئەستوور و دەوڵەمەند بووە. گەلیش هەژار و بێزمانە، هێندەی بلّێی کەوتووە. ئەم ناکۆکییە لەناوچەی ئورفا لەبەرزترین ئاستدایە و خەسڵەتێکی کرۆنیکی هەیە. نامۆبوونی گەل لەهەبوونی خودی خۆی لەقۆناغێکی تاریکدایە. مانای نەفرەت و پیرۆزی سەرەتای مێژوو پێچەوانە کراوەتەوە. مێژوو وەك دەستپێکی پەرەسەندنەکان نییە، بەپێچەوانەوە بەکۆتایی پەرەسەندنەکان پشت ئەستوورە، پیرۆزی شوێنی نەفرەتی گرتووە، نەفرەتیش رۆڵی پیرۆزی دەبینێت. لەسەدەی بیستەمدا ئەم ناکۆکییە بەخەستییەکی زیاتر بەردەوام بوو. سەرتاژێر وەك سەدەیەکی نەفرەت باڵی خۆی بەسەر تەواوی کون و کەلەبەرەکانی ژیاندا کێشاوە.

لەگەڵ رووخانی ئیمپراتۆرییەتی دەرەبەگایەتی عوسمانی، تورکەکان بە سەرکێشی (مستەفا کەمال) لەڕێگای رزگاری نیشتمانییەوە پێکەوە لەگەڵ کوردان بەرەو ئاواکردنی کۆماری تورکیا هەنگاوییان ناوە. کوردەکانی ئورفاش پشتگیریان لەم قۆناغە کرد. کوردان بەشێوەیەکی

سەرتاپاگیر وەك ئەندامێكی ستراتیژی بەشدارییان لە رزگاری نیشتمانی و ئاواكردنی كۆماردا كرد. بەشی ئورفاش لەمەدا وەكو قارەمانێك خەڵاتكرا، بەڵام بەهۆی یاخیبوونەكانەوە، رەنگدانەوەی ئەرێنیانەی كۆمار نەبینرا. جەمسەری بەكرێگیراو كە پاشماوەی سەردەمی سۆمەرییەكانە سوودی لەم رەوشە وەرگرت و شوێنی خۆی دۆزییەوە. داردەستەكانی رژێمی كۆیلایەتی كە هیچ جۆرە پەیوەندییەكیان بە بەهایەك لەبەهاكانی كۆمارەوە نەبوو لەمیانەی ئەزموونە مێژووییەكەیانەوە، بەبێ ئەوەی هیچ وابەستەیی و رێزێكیان بۆ بەها نیشتیمانی و دیموكراتییەكانی سەدەی بیستەم هەبێت، وەك جەمسەری دەسەڵاتداری خیانەتكاری خۆجێیی بەباشی كارەكانی خۆیان بەڕێوەبرد. پەیوەندییان بەهیچ رۆشنگەرییەكی كۆمارەوە نییە. لەژێر پۆشینی دەمامكی پیرۆزی، تەنانەت لەدەرەبەگایەتیش پاشكەوتووتر لەمیانەی كەسایەتییەكی سواو و نكوڵیكار لە شار و دەرەوەی شار تۆڕی بەرژەوەندی پەرستی بەڕێوەبردووە. پێكهاتەی ئەتنیكی و كۆمەڵایەتی گەل هێشتا بۆ كرانەوەیەكی پێشكەوتنخوازی وەرنەچەرخاوە. جلوبەرگە كۆنەكە لەجاران زیاتر گوشیویەتی. لەوڵاتی خۆراكدا بووە بە نەدارترین و هەژارترین توێژ. لەناو دەوڵەمەندترین كەلتووردا خراوەتە ناو قووڵترین بۆشاییەوە. لەدوا چارەگی سەدەی بیستەمدا جارێكی دیكە سەرهەڵدانی نەریتێكی نوژەنی پێغەمبەرایەتی هەر وەكو بڵێی بووە بەچارەنووسێك.

ئێستا لەهەڵسەنگاندنەکاندا گەیشتوینەتە قۆناغی دەرکەوتنی (PKK) لە ئورفا. لەرووخساردا وەها دیاردەبێت کە بناخەی (PKK) لەئەنقەرە دانراوە. کەچی بەشێوەیەکی تێر و تەسەل باس لە نەتەوەپەرستی هاوچەرخ و سۆسیالیزم دەکرێت. هەوڵدەدرێت وەك هاوشێوەکانی لێبکەن. تەنانەت لەکۆتاییدا خوێنیش دەرژێت. سەبارەت بەبابەتی (PKK) هەڵسەنگاندنی بەرفراوانم کردووە. هەوڵمدا دوا نرخاندنەکانم لەدانیشتنەکانی ئیمرالیدا بکەم. لێرەدا دووبارەکردنەوەیان مانایەکی ئەوتۆی نابێت، بەڵام ئەو رەهەندەی سەرنجم رادەکێشێت: **"چ جۆرە پەیوەندییەکی لەگەڵ راستینەی مێژوویی و ئێستای ئورفا هەیە؟"** بەڵێ ناتوانم پرسیارێکی بەمجۆرە لەخۆم نەکەم. وەك دامەزرێنەری (PKK) و تاکێکی خەڵکی گوندی ئامارا کە دەکەوێتە نزیك رووباری فورات و ئەوپەڕی خاڵی باکووری شاری ئورفا، دەشێ ئەمە رێگا لەپێش چۆن کاریگەریەك بکاتەوە؟ ئەوەی جێگای باس و کارتێکردنە کەلتووری گوندە یان شار یاخود بەها گەردوونییەکانە؟ **وەك بانگەشەی بۆ دەکرێت ئایا توانی لەبوون بەبزوتنەوەیەکی هاوچەرخ سەربکەوێت؟**

کاتێك بگەڕێینە دواوە و تەماشا بکەین دەبینین، ئەو راستینەیەی بەشێوەیەکی سەرەکی مۆری خۆی لەکردار و پراکتیکی ئێمەداوە، شێوەی نوژەن و هەنووکەیی پێغەمبەرایەتییە، ئەم لایەنە زیاتر قورساییەکەی دیارە. **من و تەنانەت (PKK) ـەش هێندە پەیوەندیمان**

بەسەدەی بیستەمەوە نییە. لەبواری رووخسار و گووتەوە وەها دیارە کە پەیوەندی لەگەڵ ئەو سەدەیە بەستووە. بەڵام ئەوە بڵێم کە وەك کەسایەتی من هەرگیز نەگەیشتمە کەسایەتی و رۆحی سەدەی بیستەم ــ بێگومان ئەگەر شتێکی بەمجۆرەش هەبێت ــ من لێی تێنەگەیشتم و هەرسم نەکرد. هەربۆیە ئەوکاتە لەڕەوشێکی وەها دوور بووین واتا بدەینە کۆماری تورکیا، ئەوروپا و یەکێتی سۆڤییەت. وەك شارستان دیارە، هەندێك لەجلوبەرگەکانیشی پۆشیوە، بەڵام ئاشکرایە کە لە رۆح و هۆشیارییەکەی بێئاگا و دوورە. لەوەش سەیرتر ئەوەیە، دوورم لەوەی دەرکم بەدونیای دەرەبەگایەتی بەسەرچوو کردبێت و هەرسم کردبێت..

هیچ یەکێك لەتایبەتمەندیەکانی ئەو کەلتوورەش بە واتای خۆی نەگەیشت. بەشێوەیەکی گەوهەری هیچ پەیوەندییەکم لەگەڵ جیهانی بونیادنراودا دانەنا، هیچ شتێکیش لە قۆناغی بەسەرچووی سەردەمی دەرەبەگایەتیش تێنەگەیشتبووم. منداڵێك بووم بەتەنیا مابوومەوە. لایەنی سەیری مەسەلەکە ئەوەیە کە لە ناو خێزان، گوند و قوتابخانەشدا رەوش بەهەمان شێوە بوو. ناوی دایك و باوك، دەستەواژەکانی لەجۆری برا، ژن، پیاو، مامۆستا و خزم زیاتر لەئاستی زارەکیدا دووبارە دەبوونەوە. لەئەنجامدا ئەوە دەردەکەوێت، کە پێدەچێت لەم دونیایە لەهیچ تێنەگەم. توانای تێگەیشتنی ئەو بابەتانە پیشاندەدەم کە خوازیارن فێرم بکەن، لەرووخساردا هەوڵدەدەم وەك هاوشێوەکانم بم،

چــونکە باشــترینیان ڕێــزی لێــدەگیرێت و پێشــدەخرێت. بــەڵام دیســان بێبەشــبوون لــە نــاوەڕۆك بنەڕەتییــە. بــۆ ئــەوەی (PKK)ەش وەك هاوشـێوەکانی دامـەزرێت و کـار بکـات، بـە هـەوڵ و کۆششـی پێویسـت دادەمەزرێت و پێش دەخرێـت. تـا دەبێتـە سەرنجراکێشـترین ڕێکخسـتنی جیهـان. هـەروەکو بڵێـی هـەمووی لەبـەرخاتری ئـەم سـەدەیە (سـەدەی بیسـتەم) ئـەنجام دەدرێـت. کاتێـك کـار بـەهێز و جـددی بـوو، گەیشـتە سـنووره هـەرە هەسـتیارەکانی ژیـان، دەردەکـەوێت کـە ئـەم ڕاسـتینە دووچاری دوولایەنی دەبێت.

لەکۆتاییـەکانی سـەدەی بیسـتەم هەرکـەس دەیخواسـت بەباشـترین شـێوە (PKK)بکاتــە هــی خــۆی و بــەکاری بێنێــت. ئەمــەش بەهــەموو قورساییەکیەوە لەواقیعدا ڕەنگیدەدایەوە. بەتەنیا مامـەوە، ڕاسـتتر بڵێم جـارێکی دیکـە لەقووڵاییـەوە پێـوەن و تـەنیاییم هاتـەوە بـەرگوێ، ئـەو تەنیاییــەی کــە ســەرەتا و هــەموو کاتێــك ڕووبــەڕووم دەبوویــەوە. تایبەتمەندێتییەکی پیاوی تەنیام درکاند: **کـە "لـەدەرەوەی چـاخەکانە، بـەڵام لەگـەڵ هـەموو چاخەکانیشـدایە"**. پێموایـە دەرکـم بـەم ڕاسـتییە کـردووە. دەزانم ئەوانــەی نزیــك بــەقۆناغی شــکۆداری دەبنــەوە، لــەم تایبەتمەندییە نزیك دەبنەوە. چەندە لەو سەردەم و زەمانە دابڕێیـت کـە تێیدا دەژیت، هێندە بۆ ناو تەواوی زەمەنەکان درێژ دەبیتەوە. لەرەوشی

بەرجەستە و واقیعی (PKK) لەم دۆخەدا ژیام. مسۆگەرە کە ئەمە قوتابخانەیەکی نائاساییە.

بەو ئەندازەیەی سیفەتەکانی لەجۆری جوداخواز و لایەنگری توندوتیژی پەسەند ناکەم، زۆرباش دەزانم کە لەدڵەوە ئارەزووی چالاکی لەو جۆرەمان نەبووە. ئەوەی خوازیاری بووین و ئارەزووم دەکرد، هەموو شتێك بەشێوەیەکی ئازادانە گفتوگۆ بکرێت، ئەنجامی پەسەندکراویش پراکتیزە بکرێت. حەزم لەم پەیڕەوە دەکرد. لەئامانجی چالاکییەکانمدا بەردەوام ئەم خاڵەم رەچاوکرد. کاتێك دەمگوت:**"لە موخاتەبێك دەگەڕێم"** مەبەستم ئەمە بوو. بەهۆی رەوشی داخراوبوونی راستینەی تورك، هیچ ئەگەری ئەوەم دانەنا بکەوێتە ناو دیالۆگەوە. لەسەردەمی (ئۆزال) و قۆناغەکانی دواتردا بەهیچ شێوەیەك باوەڕم بەهەوڵی لەم جۆرە نەکرد. تا دەرکمان پێکرد ـ ئەم لایەنەی چەمکی چالاکییش گرنگە ـ بانگەشەکانی دیکە لەمەسەلەیەکی رووکەشی بەولاوە هیچ رۆڵێکی دیکە نابینێت.

بۆ شرۆڤەکردنی قۆناغی ئیمرالی هەوڵ و کۆششێکی زۆر دەدەم. دەشێ بگوترێت لەبواری چەمکدا لەهەموو قوناغێك زیندووترم و زیاتر قوڵبوومەتەوە. ئەو پەرەسەندنەی توانای تێگەیشتن واتادار دەبینم کە لەگەردوونەوە تا دەگاتە مێروولەیەك، هەرشتێك وەك راستینەی خۆی تاوتوێ دەکات. تەواو دەزانم و هەست بەوە دەکەم کە گەورەترین شەڕ

قووڵکردنـــەوەی مەعریفـــە و گەیشـــتنە بەئاســـتێك کـــە لەتاوێکـــدا دەرك بەسیستەمی سروشتی نـاو هـەموو شـتێك بکرێـت. ویسـتم ئەمـە پیشـانی (PKK) ـەش بـدەم و تێیـدا رەنگبداتـەوە. نـەك تـەنیا بەڕەچـاوکردنی یەکێتی سیاسـی و نیشـتیمانی تورکیـا، بـەڵکو بەیەکـەوە لەگـەڵ تـەواوی وڵات و گەلانی دراوسێ، تەنانەت ئەگەر تۆزقاڵێکیش دەرفەت هەبێت ئـەو دەسکەوتانەی لە یەکێتی نێوانیان بەدەست دێت، ئەگەر بەگوێرەی رۆحی یاســاکان بێــت، لەگــەورەترین جــەنگ بــەهادارترە و بژارێکــە شــایەنی هەڵبــژاردن و پەیڕەوکردنــە. تـــەنیا هەرکـــەس، هـــەموو لایـــەك هێـــزی وابەستەبوون بـەرۆحی یاسـاگەردوونییەکان پیشـانبدات. دوای بـەدیهاتنی ئەمە، یەکێتی لەگەڵ تەواوی گەل و وڵاتان خودی ئامانجمە. بەبێ دوودڵی رووم لەم هەڵوێستە کرد.

بــەردەوام بــاوەڕیم بەبــەرگری رەوا هەیــە. لــەو بڕوایەشــدام کــە یاسـایەکی سروشـتە. هەرچـەندە هێرشـکاری لەسروشـتدا هـەبێت، بـەڵام ئەوەی بنەڕەتییە یاسای هەبوونی سروشتی بوونەوەرەکانە. بەرگری رەوا ئـەم مانایـە دەبەخشـێت. هـیچ گومـانێکم لـەوە نییـە **تەنانـەت تاکـە کەسـێکیش دەتوانێـت بەرامبـەر جیهـان سـەرکەوتوانە بـەرگری رەوا پێشـبخات. ئـەوەی لێـرەدا جێگـای بایەخـە، هێـزی جەسـتەیی لایەنـە بەرامبەرەکان نییە، بەڵکو یاساکانی رۆحی پێشکەوتنە. لـەم سـۆنگەوە مسۆگەر رەوشی بـەرگری رەوای ئێسـتای (PKK) ـە پێویسـتە.** لـەو

بڕوایەدام تا ڕێگا لەپێش سیستەمی حقوقی گەردوونی و یەکێتی ئازاد دەکرێتەوە، بەرگری رەوا بۆ هەرکەس، تەواوی گەلانی دراوسێ و ناوچەکە پێویستە. **لەمە بەدواوە گرێدراوی ئەو هەڵوێستەیە کە دەوڵەتی پەیوەندیدار پیشانی دەدات. ئەگەر پەلامارەکان بەرگری رەوا تەنگەتاو بکات، ئەوا رێگا لەپێش پەرەسەندنی زەمینەی توندوتیژی دەکرێتەوە. لەرێگای هێرش و پەلامارەکانەوە هێرش کردنە سەر بەرگری رەوا هیچ دەسکەت و قازانجێکی بۆ دەوڵەت نابێت، بەڵام ئەوانە بەهێز دەکات کە لەرەوشی بەرگری رەوادان.** راستترین هەڵوێست، بەکراوەیی هێشتنەوەی دەرگایە لەبەردەم دیموکراتیزەبوونێکی تەواودا، چارەسەرکردنی گشت کێشە و گیروگرفتەکان و لایەنگری کردنە لە رێککەوتنی دیموکراتییانە.

دەرك بەم راستییە دەکرێت کە بەرگری رەوا بەردەوام رێگا لەپێش گرژی دەکاتەوە، ئەمەش لەئاکامی دۆخ و بوویەری چاوەڕوان نەکراودا، حاڵەتی ترسناك لەگەڵ خۆیدا دێنێت.

رەخنەی توندم دەرهەق بەچەمکی چالاکی و کردەوەکانی رابردووی (PKK) پێشخست. هەوڵمدا بیهێنمە سەر رێبازی بەرگری رەوا، بەڵام وەك دەمویست سەرکەوتوو نەبووم. ئەو ئەنجامەی سەبارەت بە بابەتی توندوتیژی پێی گەیشتم: تا هێرش نەکرێتە سەر مافی ژیان و گوزارشتی ئازادانەی هەبوون، هیچ دژە هێرشێك ئەنجامنەدرێت، تەنانەت یەك دڵۆپە

خوێنیش نەرژێنرێت. ئەمە پێویستییەکی فەلسەفەی ژیانی ئازادمە کە هەوڵدەدەم پێیەوە گرێدراو بمێنم.

ئەگەر مرۆڤ هۆشیاری خۆی لەدەستنەدات و بزانێت چۆن پەند و ئەزموون وەردەگرێت، گرنگترین قۆناغەکانی وەرچەرخان لەبەسەربردنی بوویەرە قورس و سەختەکاندا بەدەستدەخرێت. لەو بڕوایەدام کە ساڵانێکی درێژ لەناو ئەم جۆرە بوویەرە سەخت و پڕ لەئێشانەدا ژیانم بەسەر برد و وەرچەرخانم لەنێو ئەم هەلومەرجەدا ئەنجامدا و لەم بەرگرینامەیەدا بەشێوەیەکی بەرفراوان باسم لەو دەرەنجامانە کرد کە پێی گەیشتووم. شیکردنەوەکانی خۆم سەبارەت بەجیهان، خۆرهەڵاتی ناوین، وڵات، کۆمەڵگا تا دەگاتە دەوڵەت خستووەتەڕوو. جارێکی دیکە لەژێر رۆشنایی ئەم شیکردنەوانە تەماشای راستینەی ناوچەی ئورفا دەکەم و پێشخستنی دیدگایەك بۆ سەدەی بیستەم و یەکەم بە ئەرکی خۆم دەزانم.

جارێکی دیکە ئۆرفا رووبەڕووی گێڕانی رۆڵی مێژوویی خۆیەتی. دیسان پێویستە پێهەڵگرتنێکی مێژوویی ئەنجام بدات، پیرۆزی و نەفرەت لەو شوێنە جێگیر بکات کە مافی خۆیەتی. لەواقیعی وڵاتدا ئورفا ئەو ناوچەیە کە نەریتەکانی پاشماوەی دەرەبەگایەتی تێدا زۆر بەهێزە، تەنانەت پاشماوەکانی زهنییەتی سیستەمی سۆمەریشی تێدا کەم نییە. لەپێدەشتەکانیدا تاڕادەیەکی مەزن زهنییەتی نیولیتیك جێگای باسە.

بەها و کایەکانی سەرمایەداری کاری لەناوەڕۆك و ماهیەتەکەی نەکردووە، کاریگەریەکی تەکنیکی هەبووە. لەگەڵ ناوچەکانی دەوروبەری لەناو وڵاتدا بۆخـۆی وەك وڵاتێـك وایـە. لەپێکهاتـە ئـەتنیکی و کەلتووریەکەیـدا فرەڕەنگـی بەردەوامـە. نموونەیـەکی بچـووکی مـۆزاییکی کۆمـەڵگای خۆرهەڵاتی ناوینە. خۆرهەڵاتی ناوین بـۆ جیهـان گوزارشـت لەچـی بکـات، ئورفاش بۆ خۆرهەڵاتی ناوین هـەمان واتـا دەبەخشـێت، هـەمان گرنگـی و پێگەی هەیە. ئەمەیە ئەو تایبەتمەندییـەی کـە لەمێـژوودا بـەگێڕانی ڕۆڵـی هاوشێوە ناودەبرێن. لەگەڵ دەست پێکردن و پراکتیزەکردنـی پـڕۆژەی (گاپ) ئەم ڕۆڵەی گرنگ و زیاتر بووە.

بێگومان ئورفـا کێشـەی ئـابووری، کۆمەڵایـەتی و کـەلتووری گرنگـی هەیە، ئەمەش راسـتە کـە بـە وەبـەرهێنانێکی سـنووردار پەرەسـەندنێکی گەورە ئەنجامدەدات. بەڵام گەوهەری رۆح هەڵکێشی کێشەکە سەرچاوەی خۆی لەم بابەتانـە وەرناگرێت. کێشـەی سـەرەکی پەیوەنـدی بـە بـواری ئایدیۆلۆژیەوە هەیە. خەسڵەتە هـەرە کـۆن و قووڵـەکانی محافـەزەکاری(دۆگماتیزم) لەسـەر پێکهاتـەی زهنیەتەکەیدا زاڵـە، بەجۆرێکـە کاریگـەری لەسەر تەواوی وڵات دەکات. لەم چوارچـێوەیەدا نـەك تـەنیا دۆگمـاتیزمی دەرەبەگایەتی، بەردەوامی بەتەواوی ئەو محافەزەکارییـە دەدات کـە وەك میراسـێك لـەهێزە دەسـەڵاتدارەکانی سـەدەکانی رابـردوو وەریگرتـووە، شانبەشانی درێژە پێدانی تەنانەت بەدەوروبەریشـیدا بڵاودەکاتـەوە. وەك

چەمکی سیاسی و ئایدیۆلۆژی، بەرامبەر بەکۆمارێکی سیکۆلار (عەلمانی) و دیموکراتی داخراوە. ئەم زهنییەت و چەمکە سیاسییە تێپەڕ نەکرێت، محافەزەکارییەکی زیاتر لەدەوروبەری گاپ سەرهەڵدەدات. **ئەو دەرەنجامانەی لەگەڵ خۆیدا دێنێت گرنگییەکەی لە نموونەی (PKK) کەمتر نابێت.**

بەرلەهەموو شتێك پێویستە شەڕێك لەپێناو ناسنامەی ئایدیۆلۆژی بەڕێوەببرێت. شۆڕشی زهنیش دەکەوێتە سەرووی هەموو ئەرکەکانەوە. گرنگی ئەم شۆڕشەش لە بوویەرەکانی تاوانەکانی دابونەریتدا ئاشکرادەبێت. **ئەگەر ژنێك بەهۆی رەفتار و هەڵسوکەوتێکەوە، کە سروشتیترین مافی خۆیەتی، بەڵام لەلایەن خێزان (بنەماڵە)کەیەوە بڕیاری مردنی بەسەردا بسەپێنرێت، کەواتە رەوشێکی زۆر مەترسیدار جێگەی باسە.** ئەمەش تەنیا بەهۆی بێبەشبوونی لە ئازادی و مافی ژیان نییە، بەڵکو بەهۆی ئەو هەلومەرجە قورسەی محافەزەکارییە کە باڵی بەسەر تەواوی کۆمەڵگادا کێشاوە" رێگرە لەبەردەم خستنەکاری ماتە وزە (پۆتانسێل)ی ناوچەکە. لەڕەوشێکدا دەیهێڵێتەوە کە لەهەزاران چەتەی شاخەکان مەترسیدارتر بێت. بێگومان محافەزەکاری هێزی خۆی لە راستینەی چینی دەسەڵاتدار و چەوسێنەر وەردەگرێت کە بە درێژایی هەزاران ساڵ بەردەوام بووە. هەروەها ئەو پەیوەندییە سەرمایەدارییانەی لە پەرەسەندندان، لەوە زیاتر کە کاریگەرییان لەسەر چارەسەرکردن

هـــەبێت، زیـــاتر لەســـەر بنـــەمای پتـــەوکردنی ئـــەو محافەزەکارییـــە بەکاردەهێنرێت، لەم لایەنەوە ئەزموونە مێژووییـەکان هێزێکـی گـەورەیان پێدەدات.

ئـەو دەسـتێوەردانەی لەئاسـتی ئایـدیۆلۆژی بـۆ ناوچـەکە بکرێـت پێویستە لەچوارچێوەی پێوانە دیموکراتییەکان بێـت، پێویسـتە ناوچـەکە بەجۆرێك لەجۆرەکان بەرێنسانسدا تێپەڕبکرێت. بۆ ئورفاش هیچ شتێك لە دیموکراتیزەبـــوون بـــەهادارتر نییـــە. پێویســـتی بـــە پرۆژەیـــەکی دیموکراتیزەبوون هەیە کە بەئەندازەی گەورەیی گـاپ بێـت. **بەرلەهـەموو شتێك پێویستە بزانرێت کە ئەم پرۆسەی دیموکراتیزە بوون نەلەمیانەی بزووتنەوەیـــەکی گەلـــەری زادەی کۆمـــەڵگای کـــۆن، نەلـــەڕێگای دەسـتێوەردانەکانی دەوڵەتـەوە بـەڕێوەنابرێت. بێگومـان دەوڵـەت و کۆمـــەڵگا دەستەوەســـتان نـــامێنن، رۆڵـــی خۆیـــان لـــەگۆڕانکاری و پێشهاتەکاندا دەبینن، بـەڵام ئـەوەی پێویسـتە پرۆژەیـەکی بـەرفراوانی کۆمەڵگای مەدەنییە.** ئەو دامەزراو و رێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی کە بـەبێ پێکـدادان لەبەرامبـەر دەوڵـەت و کۆمـەڵگا پێشـدەخرێن، تەنانـەت دەرفـەت هـەبێت هاوکـاری یـەکتری دەکـەن، ئەگـەر ئازادانـە پێشـبخرێن دەتوانن بەشێوەیەکی سەرکەوتوانە رۆڵی شۆڕشی دیموکراتی ببینن. ئـەو رێکخراوانەی کۆمەڵگای مەدەنی کە لەگشت گۆڕەپانەکان بە پێی پێویست ئاواکراون، زهنییەتی محافەزەکاری دەشکێنن. کاتێـك لەمـەدا سـەرکەوتن

بەدەستبێنن بزووتنەوەی رۆشنگەری ئەو مێشك و هزرانە بەرەو پێش تاودەدات کە تینووی ئازادین.

لەڕاستیدا خەسڵەتە بەهێزەکانی سەردەمی دایکایەتی ناوچەکە و پیرۆزییەکانی کەلتووری پێغەمبەرایەتی کە ماونەتەوە ئەگەر لەگەڵ پێوانە هاوچەرخەکانی دیموکراتیزەبوون بکرێنە یەك شۆڕشێکی رۆشنگەری تەواو روودەدات. ئەم یەکبوونە کاریگەری لەسەر ئەخلاق دەبێت و دەرفەتی قەڵەمباز و هەڵمەتی بەهێزی رەفتار و ئاکاری ئازاد دەڕەخسێنێت. هەربۆیە لەم بوارەدا هۆشیاری مێژوویی راست، زانستیبوون و پەروەردە دەرهەق بەبابەتەکانی فەلسەفەی دیالیکتیکی و تاکەکەسێتی گرنگی و بایەخێکی مەزنی هەیە. پێویستە چەندین کۆمەڵەی جیاواز بەئامانجی پەروەردە بکرێنەوە. سەبارەت بە بابەت و بوارەکانی هونەریش لەپێناو گەل پێویستی بەهەڵمەتێکی هەمەلایەن هەیە. چونکە تا کاریگەرییە سڕکەر و تێکدەرانەکەی هونەری ئێستا کۆتایی پێنەهێنرێت، ئازادکردن و رۆشنکردنەوەی زهنییەت و رۆح مەحاڵە. گفتوگۆیەك سەبارەت بە مێژووی ناوچەکە، هونەرەکەی و سەرجەم بابەتەکانی ژێرخان و سەرخانی کۆمەڵگا سازبدرێت ئەنجامی سوودبەخشی لێدەکەوێتەوە. لەڕاستیدا لەبواری زهنیەتەوە پێویستی بەهەڵمەتێکی ئیبراهیمی نوژەن هەیە. بتەکانی ئێستا لەهی جاران زیاترن، بەشێوەیەکی بەرفراوانتریش جێگیرکراون. مێشك و دڵی

مرۆڤایـەتییان ئیفلـیج کـردووه. هەربۆیـه پێویسـته لەمیانـەی کەسـایەتی حــەزرەتی ئیبراهیمــەوه تەورەکــە بەشــێوەیەکی بــەهێزتر بــەکار بێــنین (لەبواری مەعنەوی و هزری). ئەمەش رێزی راستەقینە لەبەرامبـەر ئـایین، پەیوەستبوون بـه بـەها پیرۆزەکـان، وەلامدانـەوه لەمیانـەی هەڵمـەتێکی بەمجۆره دەکاته پێویستییەك. شۆڕشی شـکاندنی بتـە نوێکـان بـۆ ئورفـا دەبێته رێنسانێکی راستەقینه.

دیموکراتیزەکردنی سیاسەت دووەمین هـەنگاوی گـرنگ و بـەهاداره. بەتایبەتی پێویستییەکی مـەزن بەبزوتنەوەیـەکی پـارتیبوونی دیمـوکراتی هەیـه. لـه رێگـای پـارتێکی بەپرەنسـیپ، کـه خـاوەن هێزێکـی پێویسـتی کادیران بێت، هۆگری دیموکراتیزەبـوون بـێ، بـاوەڕی و ئاسـتی مـەعریفی هەبێت، پێشەنگایەتی بۆ کۆمەڵگای مەدەنی دەکرێت. ئەگەر کۆمەڵەکانی مافی مرۆڤ، ماڵی ئازادی ژنان و کۆمەڵـەی لاوان ئـاوابکرێن، دەتـوانن رێگـا لــەپێش دیموکراتیزەبـوون بکەنــەوه. هــەموو ئــەو کەســانەی هۆشــیاری دیمــوکراتی و دامــەزراوەکانی بــەهادار دەبیــنن و بایــەخی پێــدەدەن، پێویسـته جێگـای خۆیـان لـەناو ئـەم کۆمەڵانـەدا بگـرن. ئـەم کـاره بـەو کەسـانه ناکرێـت کـەباوەڕی و هەوڵـەکانیان تێرناکـات. هـیچ خـەباتێك هێنــدەی تێکۆشــانی دیموکراتیانــه بــۆ ناوچــەی ئورفــا و دەوربــەری بەهادارنییه.

هەندێك لە دامەزراوە كۆمەڵایەتی و ئابووریەكانیش جێگای بایەخن. بنكەی خزمەتی تەندروستی بەخۆڕایی یان هەرزان بۆ گەل، كاركردنی هەرەوەزی، كێڵگەی بەرهەمهێنانی نموونەیی و هۆڵەكانی پەروەردەی وەرزشی چەند دەزگایەكن دەتوانن رۆڵی ئەرێنی ببینن. بەتایبەتی سەبارەت بە مافەكانی مرۆڤ، لەگشت گەڕەك و گوندەكان پێویستیمان بەنوێنەرانی حقوقی هەیە. تێكۆشانێك بەلانی كەم هێندەی هۆشیاری مێژوویی رێگا لەپێش هۆشیاری یاسایی - حقوقی بكاتەوە پێویستییەكی ژیانییە. دەزگا و دامەزراوەكانی لەم جۆرەی كۆمەڵگای مەدەنی فشار دەخەنە سەر دەوڵەت و كۆمەڵگا، ئەوانیش بۆ ئەوەی لەدواوە نەمێننەوە هەنگاو دەهاوێژن. لەم لایەنەوە بزووتنەوەیەكی كۆمەڵگای مەدەنی سەركەوتن بەدەست بێنێت، ئەوكاتە ئورفا لەمێژووی خۆیدا كۆمەكێكی مەزن پێشكەش بەڕۆشنگەری راستەقینە و بەڕێوەبەرایەتی دیموكراتی دەكات. شانبەشانی پەرەسەندنی تەكنیكی ژێرخان، ئەم پێكهاتانەی كۆمەڵگای مەدەنی و ئایدیۆلۆژی، لەبواری ئابووری، سیاسی و كۆمەڵایەتی ئورفا دەكەنە هێزی پێشەنگ. لەمیانەی پێكهاتەی بەپیت و دەوڵەمەندی خاكەكەی رێگا لەبەردەم دەوڵەمەندییەكی مەزن دەكرێتەوە. بێكاری، هەژاری و نەخۆشی كە وەك چارەنووسێكە ئیتر كۆتایی پێدێت. ئورفا هێندەی وڵاتێكی ناوینی ئەورووپا یان خۆرهەڵاتی ناوین دەبێتە خاوەن رۆڵ. بەمجۆرە ئورفایەكی دیموكراتیك دەسكەوتێكی مەزنی

مرۆڤایەتیشە کە کەلتووری هەر گروپێکی ئەتنیکی خۆرهەڵاتی ناوینی دیموکراتی وەك گوڵێك تێیدا دەگەشێتەوە و لەسەر بنەمای بەیەکەوە ژیان و تەباییەوە لەیەکتری نزیکدەبنەوە. لەسەر ئەم بنەمایە واتایەکی راست بەپیرۆزییەکانی پێغەمبەران دەدرێت، بەڕاستی دەبێتە ناوەندێکی سەرنجراکێش و وەك دووەمین شوێنی حەجی لێدێت. قۆناغی ئورفای دیموکراتی دەست پێدەکات کە زۆرترین هێز بەخۆرهەڵاتی ناوینی دیموکراتی دەبەخشێت.

ئەمە ئەو پەند و ئەزموونانەی من و (PKK) بوو کە لەناو بەئێش و ئازارترین بوویەرەکانی وڵاتی ناسۆری و ئازارەگەورەکان وەرمان گرتووە، هەروەها ئەو ئەنجامەیە کە دەرهەق بەدۆزی دادگاییکردنی ئورفا و حوکمەکەی پێیگەیشتووم.

باوەڕیم مسۆگەرە کە حوکمی مێژوو بەرائەتە، چارەنووسی وڵات و گەلەکەشم سەرکەوتنی دیموکراتیانەیە.

٢٠٠١/٧/١٠

عەبدوڵڵا ئۆجالان

ئیمرالی

هەنووکەیی‌کردنی نەریتی حەزرەتی ئیبراهیم
بە چ واتایەك دێت؟

دەڤەری ئورفا بەگشتی وەك شوێنی لەدایکبوونی نەریتی پێغەمبەرایەتی بەتایبەتیش وەك شوێنگەی نەریتی حەزرەتی ئیبراهیم پیرۆز دەبینرێت. هۆکاری سەرەکی ئەم دیاردەیەش ئەوەیە کە بۆ یەکەمین جار کشتوکاڵ، کۆچەری (رەوەندی) و کۆمەڵگای شار بەشێوەیەکی تێکەڵ لەسەر ئەم جوگرافیا بەپیتە ئەنجام دراون و بەیەکتر گەیشتوون. ئورفا ناوەندێکی سەردەمی نیولیتیکە، کاتێك ناوچەکانی دەوروبەریشی بخەینە سەر هێشتا لەشوێنە بەرزەکاندا، ئەو تەپۆلکانەی دەردەکەون، ناوەندی سەدان شوێنی نیشتەجێبوونن کە هێشتا کنەکردن و لێکۆڵینەوەیان لەبارەوە نەکراوە و بەڵگەی سەلمێنەری ئەم راستییەن. بەپیتترین شوێنی نێوان رووبارەکانی دیجلە ـ فورات

ـ شاخەكانی تۆرۆس دەشتی ئورفایە. بەپیتبوونەكەی لە ئاستی جیهانیدایـە، ئـەم خەسـڵەتەی تـا ئێسـتاش بەردەوامـە. گرێـدراو بەمەوە كۆچەری پێكهاتەیەكی دیكەی كۆمەڵگایە كە لەنێوان چیا و دەشـت ئـاوابووە. لەسـەردەمە هەرەكۆنـەكانی مێـژوو گونـدی نیشـتەجێ و رەوەنـدی لـەناو یـەكتردا بـووە. ئەمـە تـا نزیكـەی (١٠٠٠٠) ساڵ پێش زایین درێـژ دەبێتـەوە. ئـاواكردنی ئورفـا وەك شـار لەشـێوەی كۆلۆنیـەكی سـۆمەرییەكان بـووە. وشـەی (**ئـور**) لەزمانی سـۆمەرییەكان بـەواتای شـاری سـەر تەپۆلكـەكان دێـت. لـــەدەرەوەی میزۆپۆتامیـــای خـــواروو یەكـــەمین كۆڵـــۆنی سۆمەرییەكان لە دەوروبەری ئورفا پێكدێت. ئورفا وەكو ناوەنـد، حــەران، سامســات و كارگــامیش لەدەوروبــەری دروسـتدەكرێن. ســاڵانی دووهـــەزار پــێش زایــین لــەدەرەوەی ســۆمەرییەكان، دووەمین ناوەندی هەرە گرنگ ئورفـا و دەوربەرەكەیـەتی. ئورفـا مەیدانی سەرەكی پەلهاوێشتنە. وەكو ناوچە و كۆلۆنی گرێدراوی پاشایەتی شارەكانی سۆمەرن. جیـاوازی پێكهاتـە ئەتنیكیەكـەی بەرخودان بەرامبەر دەسـەڵاتدارێتی سـۆمەر دەكاتـە ناچـارییەك. كەچـی وەك دەزانرێـت شارسـتانیەتی سـۆمەری شارسـتانیەتێكە یەكەمین جار كۆمەڵگای چینایەتی تێدا پێشكەوت، دواتر شەپۆل بەشــەپۆل بەدەوروبــەردا بــڵاو بوویــەوە. پێكهاتــەی یەكسـان و

ئازادانەی کومەڵگای کشتوکاڵ و رەوەندی، بەسانایی ملکەچی بۆ ئـــەم جیاوازییـــەی چـــینایەتی ناکـــات، بـــەڵام کارەکتـــەری پێشـکەوتووخوازی شـار لـەماوەی درێژخایەنـدا زاڵبـوون دەکـات بەڕاستییەکی حاشا هەڵنـەگر. هەربۆیـە یەکـەمین تاقیکردنـەوەی سۆمەرییەکان بۆ ئاواکردنی کۆلۆنی لەدەوروبەری سـاڵانی (٢٠٠٠) پێش زایین بەرخودانی دژوار لەگەڵ خۆی دێنێت.

گروپـە ئاریانـەکان (لـەزمانی سـۆمەریدا ئـاری = گاسـن)ی ئافرێنەری کۆمەڵگای کشـتوکاڵی و گروپـە سـامییە رەوەنـدەکان لەناوچـەکە هـەم بەناویەکـدا چـوونە، هـەم لـەدژی یـەکترن. پەیوەندی بەهێزی بازرگانی لەنێوانیان پەرەدەسێنێت. لەکاتێکدا ئاریانـەکان بـاکوور، خۆرهـەڵات و رۆژئـاوای ناوچـەکە پێکـدێنن، سـامییەکان لەباشـوور دەسـووڕێنەوە. شـاری ئورفـا تـەواو لەناوەڕاسـتیان ئـاواکراوە. ئێسـتاش ئـەم گەوهـەرەی خـۆی دەپارێزێـت. بـەو پێیـە ئورفـا وەکـو شـار و ناوچـە لەسـاڵانی (٢٠٠٠)پێش زایـین لـەبواری کشـتوکاڵ، رەوەنـدی، پیشـەکاری و ئاژەڵداری بەپێگەیەکی نموونەیی گەیشتووە. دوای میزۆپۆتامیای خواروو، لەرەوشی دووەمـین شـار (مـەترۆپۆڵ)ی هـەرە گـەورەدا بـووە. جوگرافیایـەك کـە تـادواڕادە زینـدووە، بـۆ گۆڕانکـاری کراوەیە، کۆمەڵگای شار، گوند و رەوەندی لەناو یەکتردا لەخۆوە

دەگرێت و دوو گروپی سەرەکی گەل، واتە ئاریانی و سامییەکان بەیەکەوە تێیدا دەژین، وەك وڵاتێکی نویٚ وایە. ئەم تایبەتمەندیانە زۆر گرنگە و دەتوانێت کەلتووری ئازادانەی خۆی بخولّقێنیت. لەمەشدا هێندە درەنگ ناکەوێت. ئەم کەلتوورە لەچوارچێوەی خۆپاراستن بەرامبەر بەڕێوەبەرایەتی کۆلۆنی سۆمەرییەکان، زیاتر بەرخودانڤانی خۆجێیی و تایبەتمەندێتی فرە ئەتنیکی جیاواز لەخۆوە دەگرێت. هەربۆیە بەشێوەکی زەق و بەرچاو نەریت و کەلتووری ئیبراهیمی تێیدا رەنگ دەداتەوە.

کەلتووری حەزرەتی ئیبراهیم بەرامبەر بە نەمرودی پاشای شاری سۆمەرییەکان، نوێنەرایەتی بەرخودان و جیاوازی دەکات. **چیرۆکە بەناوبانگەکەی بت شکاندن و فڕێدانە ناو ئاگر باسی سیمبۆلی ئەم بەرخودانەیە.** راستییەکەی زۆر تێکەڵتر و درێژخایەنترە، تاوەکو رۆژگاری ئەمڕۆمان درێژ دەبێتەوە. ئەم کەلتوورە لەناوەڕۆکی خۆیدا دژی بەڕێوەبەرایەتی کۆیلەدارە وشکەکانی سۆمەرییە کە خۆیان وەکو پاشا ــ خوداوەند راگەیاندووە. هەروەها باوەڕی خوداوەندێك بەبنەما دەگرێت کە مرۆڤانەترە، بەرخودان دەکات و لەگەڵ بەرژوەندی تیرە ــ هۆزە خوجێییەکانی گەل دەگونجێت، پشت بەو باوەڕییە دەبەستێت کە مرۆڤ تەنانەت پاشاکانیش نابن بە خوداوەند. لەم قۆناغەدا

تازە بەتازە لە تەوتەمگەرایی تیرەوە هەنگاو بەرەو خوداوەندی شکۆدار دەهاوێشترێت. کاریگەری میتۆلۆژیای سۆمەری لەسەر ئەوەش جێگەی بایەخە. دوورکەوتنەوە لە تەوتەمگەرایی سەرەتایی کۆن، واتە دوورکەوتنەوە لەو چەمکەی کە هەر تیرە و تەنانەت هەر بنەماڵەیەك خوداوەندی خۆی هەبێت، هەنگاونان بۆ یەك خوداوەندی تیرەکان **"ئەل"** ، واتە پەڕینەوە بۆ قۆناغی خوداوەندی مەزن پێشکەوتنێکە زیاتر بەگوێرەی بەرژوەندییەکانیانە و خزمەتی باشتر بەیەکێتی دەکات. تەوحید واتە چەمکی تاکخودایی کە بەناوی حەزرەتی ئیبراهیمەوە باس دەکرێت، گوزارشتکردنە لەم قۆناغە. بەشێوەیەکی گشتی دامەزراوەی پێغەمبەرایەتی واتای ریفۆرمی ئایینی لەخۆوە دەگرێت. لەو سەردەمانەدا ئەو ریفۆرمە ئایینیانە زۆر واتادارن، تەنانەت بەواتای شۆڕش دێن. پێغەمبەرایەتی بەواتای ئەو دامەزراوە دێت، کە هەم بەرامبەر کەلتووری پاشا ــ خوداوەندی سۆمەرییەکان هەم بەرامبەر چەمکی ئایینی تەوتەمپەرستی کۆن، ئەو ئایین و کەلتوورە نوێیە ئاوادەکات کە دەرەنجامەکانی لەمێژوودا کاریگەرییەکی یەکجار گەورەی دەبێت. بوونی ئورفا بەناوەندی ئەم دامەزراوەبوونە بەهۆی تایبەتمەندییەکانییەوە راستییەکی دەست لێبەرنەدراوە. قووڵایی مێژووی ئورفای پیرۆز

و شاری پێغەمبەران تاوەکو ناو ئەم راستیانە شۆڕدەبێتەوە. رەوشەکانی نکوڵی و لەعنەت کە دواتر سەریانهەڵدا جەمسەرێکی دیکەی دژ بەپێشکەوتنی دیالیکتێکی پێکدێنێت.

بەپێچەوانەی شیمانەکان کەلتووری پێغەمبەرایەتی لەعەرەبستانەوە نەهاتووە. ئورفا و ناوچەکانی دەوروبەری دامەزراوەکانی باوەڕی نیولیتیك و سۆمەرییەکانیان بەڕیفۆرمێکدا تێپەرکرد، گۆڕانیان بەسەردا هێنا، لەسالآنی (٢٠٠٠) پێش زایین بەولاوە وەك راستییەکی مێژوویی بەهەموو لایەکدا لەناویشیاندا لە نیمچە دوورگەی عەرەب بڵاو بوویەوە. بوونی ئورفا بە (وڵات)ی پێغەمبەران بەو واتایە دێت. بەگوێرەی ئەو سەردەمە جۆرێکە لە رێنسانس. لەجیاتی پەرستنی بەندە و بتەکان، وابەستەبوون بەخوداوەندێك کە بەگوێرەی ئەوان یەکسان و ئازادیخوازترە، هەنگاوێکی گرنگ دەهاوێژرێت و واتایەکی مێژوویی گەورەی هەیە. دواتر قۆناغێکی نوێ دەست پێدەکات. لەناوچەکە نەك تەنیا حەزرەتی ئیبراهیم، بەڵکو زۆر لەو لەپێشتر **"ئیدریس، ئەیوب، یونس و نوح"** هەنگاوی پێکهێنانی ئەم نەریتەیان هاوێشتووە، ئەمانە بەزۆری لەدژی کۆیلەداری سۆمەر ـ بابل ـ ئاشوور بەواتای کەسایەتییە پێشەنگەکانی گەل دێن. تێکۆشانی چینایەتی بەگوێرەی قۆناغ بەڕێوەدەچێت، ئەمانە

نوێنەرایەتی ئازادی ئەو تیرە ئەتنیکیانە دەکەن کە پێیانەوە گرێدراون. دەتوانرێت باس لەقۆناغێکی مێژوویی بکرێت. بوونی حەزرەتی ئیبراهیم بە باپیرە گەورەی نەریتەکە، دەستپێکردنی کاریگەری و یەکلاییکردنەوەی ئەو قۆناغە پیشان دەدات، کە گوزارشت لە سەرکەوتن و کاریگەری بەرخودان دەکات.

تا ئەو رادەیە جێگرتنی لەیادەوەری مرۆڤدا بۆ ئەو کۆمەکە گرنگە دەگەڕێتەوە کە بۆ کەرامەتی مرۆڤایەتی پێشکەشی کردووە. پێشتر تەنیا پاشا ــ خوداوەند و چەمکێکی رەهای مرۆڤایەتی کۆیلەکراو جێگای باس بوو. **شکاندنی ئەم زهنییەت و بەندایەتییە گەورەترین هەنگاوی شۆڕشگێڕانەی قۆناغی خۆیەتی. شکاندنی بت لەراستیدا بۆ یەکەمین جار وەشاندنی زەبرێکی سەرکەوتو و بەکاریگەرە بۆ سیستەمی کۆیلایەتی** کە لەمێژوودا وێنەی نەبو و بەهەمیشەیی دەکرێت. پێغەمبەرایەتی نەریتی یاخود گوزارشتی بەدامەزراوبوونی ئەم پرۆسەیە. هەنگاوەکانی دواتر سەبارەت بەشکۆدارکردنی ئاینی تاکخودایی، پێشخستنی چۆنایەتییەکەی و خۆجێی کردنی دەبێت. قۆناغێك کە هەر کەلتوورێك پێیدا تێپەڕ دەبێت، نەریتی ئیبراهیمیش پێیدا تێپەڕ دەبێت. سەرهەڵگرتنی (کاروانی) حەزرەتی ئیبراهیم بۆ وڵاتی کەنعان (ئیسرائیل ــ فەلەستینی رۆژگاری ئەمڕۆمان) هەم

بەهۆی زیادبوونی فشارەکانی سەریەتی، هەم بـەهۆی بازرگانییـە کـە رۆژ لـەدوای رۆژ گرنگییەکـەی زیـاد دەبێـت. لەمیانـەی ئـەم پرۆسەیەی کۆچەوە کە شیمانە دەکرێت لەسـالآنی (١٧٠٠) پـێش زایـــین روویـــدابێت کـــەلتووری پێغەمبەرایـــەتی لەعەرەبســـتان بڵاودەبێتــەوە. چــەندین تــیرەی ئاریــان ـــ خــووری و ئامۆرییــە بەرەچەڵەك سامییەكان لەنێو جموجۆڵێكی هاوشێوەدان. لەنێوان ناوەنـدەكانی شارسـتانیەت سـۆمەر ـــ میسـر بازرگـانی دەكـەن، دەرفەتی ئاواكردنی میرنشـینی بچـووك دەبیـنن. ئـەم رەوشـەش پێویستی هەبوونی ئایدیۆلۆژی و رێبەری خۆجێیی پیشـاندەدات. دابینكردنـــی پێویســـتی هـــەرە گشـــتگیر لەمیانـــەی ناســـنامەی ئایـدیۆلۆژی نوێـوە جێبەجێـدەكردێت كـە بـە"**ئـەل**" گوزارشـتی لێدەكرێت و بەرەو ئایینی تاكخودایی ئاراستە دەگرێت.

ئـــەو تیرانـــەی حـــەزرەتی ئیـــبراهیم رابەرایـــەتییان دەكـات لەماوەی نزیكەی (٤٠٠) ساڵدا تا وڵاتی میسر دەڕۆن، هەوڵدەدەن وەكو كاركەرە عیبرانییە هەژارەكان جێگیرببن، (وشەی عیبرانـی: لەوشەی ئابیرۆ ـ عبیرۆوە هاتووە كە بەمانای پیاوە تۆزاویەكانی بیابـان دێـت، بەزمانــە میســرییەكان بـــەواتای پیــاوە پــیس و تۆزاوییـــەكان دێـــت) بـــەهۆی رەوشـــی نالـــەبار و یارمەتیـــدانی یاخیبوونێك لەسالآنی (١٣٠٠) پێش زایین بەڕابەرایەتی حـەزرەتی

(موسا) کاروانە مێژووییەکەی میسر ئەنجامدەدەن. ئەو کاروانەی شیمانە دەکرێت (٤٠) ساڵ بەردەوام بووبێت، بەنیشتەجێبوون لە ئیسرائیلی رۆژگاری ئـەمڕۆ ئـەنجامگیر بـوو. ئـەم نیشـتەجێبوونە لەمیانەی پێکدادانێکی دژوار لەگەڵ تیرە خۆجێییەکان بـەدیهات. (موسا) لەرێگای دە فەرمانـە گـرنگ و بەناوبانگەکەیـەوە نـەریتی ئایینی تاکخوادیی دەگەیەنێتە قۆناغێکی نـوێ. لەسـالآنی (١٠٠٠) پێش زایین بۆیەکەمین جار داود و سلێمان ئەم نەریتە دەگەیەننە ئاسـتی پاشـایەتی. حـەزرەتی موسـاش یەکـەمین کـەس و پێغەمبەرە کـە رۆڵـی میللیکردنـی ئـایینی تـاکخودایی دەبینێـت. لەسەر بنەمای ئەم نەریتە ئایینییە قەومی یەهودیی دەکاتە یەك. پێکهاتەی پەرتەوازە و بڵاوی تیرەکـان کـە بەسـانایی نایەنـە لای یـەکترەوە و لـە ناوەنـدێك گـرد نابنـەوە، لـەرێگای گـەورەترین **"ئەل"**ی شکۆدارکراو کـە خوداوەنـد (**یـەهودا**)یـە دەترسـێنرێن، سەر لەنوێ دەهێنرێنەوە سەر رێگا.

ئـەم چـالاکیەش لەمێـژوودا ئـەنجامی مـەزن دەخولقێنێـت. لەدوای ئورفا بەتایبەتی لەدەوروبەری قودس، دووەمین ناوەنـدی پێغەمبەرایەتی پێشدەخرێت. شاری قودس کـە خۆشـی بـەواتای پیرۆزی دێت، ناوەڕۆکەکەی خۆی لەکەلتووری ئورفا وەرگرتووە. بـەڵام لەمیانـەی وەرچـەرخانەوە لەجێگیربوونـدا سـەرکەوتوو

دەبێــت. ئـــاواکردنی یەکـــەمین پاشـــایەتی، جیـــاوازی نێـــوان چەوســـانەوە و چەوســـێنەر لەگـــەڵ خۆیـــدا دێنێـــت. توێـــژێکی یەهودییەکان دەوڵەمەند دەبن و دەگەنە ئاستی کـاهینی فـەرمی، توێـــژە هەژارەکـــەیش پـــەراوێز دەکـــرێن، ناچـــاری ئـــاواکردنی تەریقەتی رکابەر دەکرێن. لەم سـەردەمەدا حـەزرەتی عیسـا کـە نوێنەرایـــەتی هـــەژارانی دەکـــرد، دەکەوێتـــە ژێـــر کاریگـــەری ئەسەنییەکان، لەمیانەی پیرۆز(تقدیس)کردنی لەلایەن حەزرەتی (یـەحیا)وە هەڵمەتـە ناسـراوەکەی دەسـت پێـدەکات. قۆنـاغی (میلاد) کە بەواتای لەدایکبوون دێت، لەڕاستیدا لەمێژووی ئایینـە تاکخوداییەکانـدا، گوزارشـتە لـە هـەنگاونان لـەقۆناغی تـیرە و قەومەوە بۆ قۆناغێکی گەردوونی.

بۆ یەکەمین جارە لەمێژووی ئایینەکان بەبێ جیاوازی کـردن لەنێوان تیرە، قەوم و چین حەزرەتی (عیسـا) لەمیانـەی چـەمکی خـودای ــ سـیانی مـژدەی قۆنـاغێکی نـوێ دەدات. زیـاتر لـەناو توێژە چەوساوە و هەژارەکاندا دەنگدەداتەوە. فەلسەفەی گریـك و یەکێتی سیاسـیانەی رۆمـا، لەمێـژە زەمینـەی مـاددی و هـزری پێویسـتییان ئامـادەکردووە. بەشـێوەیەکی بابـەتی حـەزرەتی (عیســا) دەکرێتــە ســیمبۆڵ، ئــایینی کریســتیانی لــەم ســێ سەرچاوەوە تێردەکرێت و وەکو ئایینی نـوێ پێشـکەوتنی مـەزن

بەدەست دێنێت. بەکاریگەربوونی تا ئەم ئاستە بۆ ئەم هەلومەرجە لەبارانە دەگەڕێتەوە. هەڵمەتێکە کە هەرەزێدە کاریگەری لەسەر مێژووی جیهان کردووە. ڕۆڵی حەزرەتی (عیسا) لەدروستبوونی ویژدانی مرۆڤایەتی گەورەیە. هەروەکو دەزانرێت پێش لەخاچدانی بۆ ئورفا بانگهێشت کرابوو، بەڵام ئەو بۆ ئاشکراکردنی ساختەکاری کاهینە فەرمییەکانی یەهودی بە ئاگاییەوە ڕووی لە قودس کرد. بە ڕاشکاوانە دەتوانرێت بگوترێت" ئەگەر ئەم کاروانەی بەرەو قودس نەبووایا ئەوا ئاراستەی مێژوو زۆر جیاوازتر دەبوو. ناوەڕۆکی سەرەکی ئایینی (عیسا) پەیوەندی بە ویژدانەوە هەیە. ئامانجەکەشی لەبیر نەکردن، کۆکردنەوە و گەیاندنی مرۆڤایەتی چەوساوە و ئازار چەشتووە بە ئازادی. دوای ئەوەی لەساڵانی (٤٠٠)ی زایینی دەبێتە باوەڕی و ئایینی فەرمی بێزەنتییەکان، ئیتر ئایینی کریستیانی مانایەکی پێچەوانە لەخۆوە دەگرێت، لەخزمەتی دەوڵەتدا چەوساوەکان بە دەوڵەتەوە دەبەستێتەوە. لەکاتێکدا لایەنە پێشکەوتووخوازەکەی لە کون و قوژبنە تاریکەکان دەمێنێتەوە، لەناوەندی دەوڵەتەکانی شارستانیەتیشدا دەکەوێتە ناو کۆنەپەرستیەوە.

سـێیەمین هـەنگاوی مـەزنی وەرچـەرخان و خـۆجێییکردنی نەریتی ئیبراهیمی کە ئورفا سەرچاوەکەی پێکدێنیت، لەناوەوەی عەرەبســتان لەمەککــە و دەوروبــەری دەهاوێشــترێت. ئــەم هەنگاوەی کە حەزرەتی محەمەد هاوێشتوویەتی، هەردوو شێوەی یەکەمینی نەریتی ئایینی تاکخودایی، واتـە لـەڕێگای تێپـەڕکردنی هــەردوو ئــایینی یــەهوودی ـــ مەسـیحی بــەریفۆرمێکی چــڕدا، هەڵمەتەکەی ئەنجامدەدات. سێیەمین گۆڕەپانی پیرۆزی لەمەککە و دەوروبەری پێکدێت. پێشتر مەککە و پەرستگاکەی واتە کەعبە ناوەنــدی (٣٦٠)بــت بــوو. هــیچ پەیوەندییــەکی بــەئایینی تاکخوداییــەوە نــەبوو. ژیــانێکی ئــایینی ســەرەتایی تێکــەڵ بەتەوتەمپەرســتی جێگــای باســە. لــەڕێگای حــەزرەتی (محەمەد)ەوە ناوەندی سێیەم و قۆناغێکی نوێی مێژوویی دەست پێـدەکات. حـەزرەتی (محەمـەد) لـە چوارچـێوەی دەسـتەواژەی (**ئـەڵلا= الله**)ی تـاك و بـێ شـەریك کۆکردنـەوەی تـەواوی هـۆزە عەرەبـە سـامییەکان بەبنـەما دەگرێـت. بەرزبوونـەوەی ئاسـتی بازرگانی، بەهێزبوونی ئیمپراتۆریەتەکانی (بێزەنتی ـ ساسانی ـــ حەبەشە)ی دەوروبەر، یـەکێتی و بـەهێزبوونی تـیرە عەرەبـەکان دەکاتــە ناچـاری. ئیسـلام وەك ناسـنامەیەکی ئایـدیۆلۆژی نـوێ بەرهەمێکی ئەم پێویستیەیە.

بەلاوەنانی ڕەوشی پەرتـەوازەیی، خەسـڵەتی دژە ناوەنـدی ژیانی تیرەکان، پێشخستن و قووڵکردنەوەی دەستەواژەی (**ئەڵڵا**) بۆ گەیشتن بەهێزی ناوەندی چالاکییەکەی دەکاتە پێویسـتییەك. کارامـەیی یـان گـەورەیی پێغەمبەرایـەتی حـەزرەتی (محەمـەد) لـەبینین و وەڵامدانـەوەی ئـەم پێویسـتییەدا شـاراوەیە. هێنـدە قـووڵ و هەڵمـەتکارە بەخێراییـەکی بێهاوتـای مێـژوویی، ڕێگـا لەبـــەردەم گـــەورەترین شۆڕشـــی دەرەبەگایـــەتی دەکاتـــەوە. بـەمجۆرە گـەورەترین قەڵـەمبازی شارسـتانیەتی چـاخی نـاوین مەیسەر دەکات.

حەزرەتی (محەمەد) کاتێـك خـۆی بـەکۆتایی هـاتنی چـاخی پێغەمبەرایـەتی ڕاگەیانـد، هـەواڵی بـەهێزبوونی چـاخی ئـەقڵ و تێگەیشتنیشی بەمرۆڤایەتی دا. پێغەمبەرایەتی، زیـاتر گوزارشـت لە کەسایەتییە پێشەنگەکانی ئەو قۆناغە دەکات کـە بـۆ ڕزگـاری چاوەڕوانی هێزی ئیلاهی و ئایین دەکات. پەرەسەندنی فەلسـەفە و زانسـت گرنگـی ئیلاهیـات دەخاتـە پلـەی دووەمـەوە. شـێوازی هـزری ئـاییینی زیـاتر شـێوەی هـزری چـاخەکانی کۆیلایـەتی و دەرەبەگایەتییە. دەرکەوتنی فەلسەفە بەڵگەی بەسەرچوونی ئەم قۆناغەیە لەمێژوودا. حەزرەتی (محەمـەد) ئـەو پێغەمبەرەیـە کـە هـەرە زێـدە ڕاڤـەی فیکـری ئـاییینی ڕەچـاو کـردووە. لایەنـە

لاوازەکانی ئـایینی بـاش زانییـوە. لەسـەختی و زەحمەتییـەکانی پراکتیکی خۆیەوە گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە چیتر مرۆڤایەتی بە ســرووش (وەحـــی) تێــر ناکرێــت. ئـــەم پراکتیکـــە لووتکـــەی هەرەبەرزی هزری ئاییندییە. لەمە بەدواوە چـاخی کـەوتنی هـزری ئاییني و سەرەتای سەردەمی ئەقڵە.

بەداخــەوە بەهــەموو زانـا و بیرمەنـدە ئیسلامییەکانیشــەوە کارەکتەری ریفۆرمخوازی ئاییني حـەزرەتی (محەمـەد)یان راسـت دەستنیشان نەکردووە، هە ربۆیـە نـەیانکردووە بـە خەسـڵەتێکی هەمیشەیی: خۆی واتە حەزرەتی (محەمـەد) ریفۆرمخـوازی هـەرە گەورەی ئایینەکان بوو. بەپێچەوانەوە لەئاییني ئیسلامدا رێگایان لەبــــەردەم گـــــەورەترین محافـــــەزەکاری کردۆتـــــەوە. ئـــــەو محافەزەکارییــە لەگــەڵ کۆچــی دوایــی حــەزرەتی (محەمــەد)دا دەستی پێکرد، لەناو قۆنـاغێکی چـەند سـەدەییدا لـە گۆڕسـتانی خۆرهەڵاتی ناوین کەوتە نێو ریشەدارترین کۆنەپەرستییەوە. ئیتر چــیرۆکی هەڵکشــاوی (١٥٠٠) ســاڵەی مرۆڤایــەتی بــەرەو لێــژی ئاراســتەدەگرێت. لــەدوای ئــالۆزی و کێشمەکێشــەکانی ســاڵانی نێوان (٨٠٠ ــ ١٢٠٠)وە ئـیتر دواکـەوتن، قـەیران و هەڵوەشـانەوە خێرادەبێــت. هێڵکــاری هەڵکشــانی مرۆڤایــەتی لەکیشــوەری

ئــەورووپا، لــەرێگای زانســتی ئەزموونییــەوە ســەرەتایەکی نــوێ دەست پێدەکات.

بەشێوەیەکی گشتی میزۆپۆتامیا، بەتایبەتی مێـژووی ئورفـا لەم چوارچێوەیەدا پیرۆزی کۆن لەدەست دەدات و بەپێچەوانەوە دووچـاری نــەفرەت دێـت. وڵاتــی پێغەمبــەرە پیرۆزەکـان ئـیتر کەوتۆتە نـاو قۆنـاغی تـاریکی و گرگنییـەوە. پـڕ بەئێشـە، بـەڵام راســتییەکە مێژووییــەکی دواکــەوتن و خراپــی هــەروەکو بڵێــی چارەنووسە تـۆڕی خـۆی هۆنیوەتـەوە. ئـەو خـاك و کـەلتوورەی گەورەترین کۆمەکی پێشکەش بەشارسـتانیەتی جیهـان کـردووە، لەلایەن خاوەنە نوێیەکانییەوە دووچاری خیانەت دەبێت.

یەکەمین شەپۆلی خیانەت لە رێگای بنەماڵەکانی (ئەمەوی و عەباسی)یەوە ناوچەکە داگیر دەکـات. ئاغاکـانی شـەڕ لەمیانـەی دۆگمایەکی ئایینی پووچ و توندوتیژییـەکی رووت کـە دیاریکـەری ئەنجامەکانە، بـەبێ ئـەوەی هـیچ بـەها و پرەنسـیپێکیان هـەبێت وەکـو دووپشـك دەسـتیان بەسەرناوچـەکەدا گـرت. قۆناغـەکانی دیکەی داگیرکاری لەدووبارەکردنەوەیەکی خراپتری هەمان شێواز تێپەڕیان نەکرد. ئورفا و شـارەکانی دەوروبـەری، پـڕ دەبـن لـەو (نەمرود)انەی کە هەزاران جـار لەنــەمرودەکانی سـۆمەر و ئاشـور خراپترن. بووکەڵـەی لـەبت خـراپتر، هـەموو شـوێنێك پڕدەکـەن"

قۆنـاغی دەربەگایـەتی بەشـێوەیەکی سـەرتاپاگیری و قـوولّ، مرۆڤایـەتی دەخاتـە نـاو نـەزانی (جەهالـەت) و ویژدانەکـەی دەپوکێتەوە. ئیتر قۆناغێکی لەشێوەی**"نەعلەتکردن لە ئاکادا"** روودەدات. شـیوەن، ئـاوازی خـەمناك، هـاوار و تـەواوی گۆرانییـەکان گوزارشـت لـەو ئـێش و ئازارانـە دەکـەن کـە ئـەم نەعلەتکردنە لەگەڵ خۆی هێنـاوە. تـاجی لەعنـەت و نکـوڵیکردن دەکەنە سەر پیرۆزی و نەریتی ئیبراهیمی.

کەلتووری زاڵی دەرەبەگایەتی لەم لایەنە تۆڵە لە کـەلتووری پـیرۆزی مرۆڤایـەتی دەکاتـەوە. بەرچـاوترین بەڵگـە ئەوەیـە: بچووکترین لێگـەڕینی ژنـان بـۆ ژیـانی ئـازاد بـەتاوان دادەنرێـت، گوایە بـەبڕیاری ئەنجوومـەنی بنەماڵـەوە، بەشـێوەیەکی دڕندانـە بەسەر کچە هەرزەکارە (١٥)ساڵییەکاندا دەتەقنـەوە. ئـەو بـەناو ناموسـەی لـە پیـاودا چـڕبۆتەوە، لەناوەڕۆکـدا گـەورەترین بێناموسییە، نامۆترین و گومڕاترین ئازادی زایەندی بۆخۆی وەك مافێك دەستنیشاندەکات، بەڵام لێگەڕینی ژنان بۆ ئـازادی مـژاری گـەورەترین سـزایە. ئـەم دیاردەیـە سـەمبۆلیزەکردنی هـەموو بوویەرەکانـە. لەڕاسـتیدا ئـەم نەفرەتـە لەسەرتاسـەری ژیانـدا جێگای باسـە. هەرکـەس دەخوازێت لـەنهێنی گـۆرانی و بیبـەری تیژی ئورفا تێبگات. ناوەڕۆکەکەی لەم راستییەدا شاراوەیە. ئەم

تویژ و قەتماخە هەزارساڵییەی کۆنەپەرستی، لەمیانەی رووپۆشی سەدەی بیستەمی سەرمایەدارییەوە دژوارتر و وێرانکەرتر بوو. لەرێگای چەپەڵترین هاوسەرگیری سەرمایەداری و دەرەبەگایەتییەوە خوازیارن رێگا لەبەردەم رەوشێکی بنبەستوو بکەنەوە کە رزگاربوون لێی ئاستەمە.

کەچی ئەم رووپۆشە هەڵدرێتەوە و بکۆڵدرێت، دەبینرێت کە لەژێر هەر تۆزقاڵێکدا مرۆڤایەتییەکی راستەقینە شاراوەیە. **مەدالیا دووڕووی بەمجۆرەی هەیە. رووییەکیان، ئەو دامەزراو، رۆح، زهنییەت و پێکهاتە لەعنەتیانەن کە پشت بە ڕزاندن، وێرانکردن و نکوڵیکردنی تەواوی بەها رەسەنەکان دەبەستێت، رووەکەی دیکەشی، بەدامەزراوەبوونی پیرۆزی پێغەمبەرایەتییە، کە لەمیانەی رۆح و زهنییەت و بەها راستییەکانی مرۆڤایەتییەوە هەن.** زۆر سەخت و بەئێش و ئالۆزە، بەڵام رووبەڕووی دیالیکتیکێکی مێژوویی تایبەت بەخۆی بۆتەوە. سەرەکیترین پرس کە پێویسی بەشیکارکردن هەیە، ئەو پەیوەندییە دیالیکتیکیانەیە. ئەمەش یەك رێگای هەیە. ئەویش بەهەموو هەستیارییەکەوە بەزانستیبووندا تێپەڕ دەبێت.

هەرچەندە (PKK) ئاگاداری قووڵایی تێگەیشتنەکەی نەبێت، بەڵام لە واقیعی ئورفا بەم تاقیکردنەوەیە هەستاوە.

راستییەکی حاشاهەڵنەگرە کە نیازی(PKK) لایەنگریکردنی ئازادی و رۆشنگەرییە. ئەنجامدانی یەکەمین چالاکییەکانی لەجیاتی دامودەزگاکانی کۆمار ، بەرامبەر پێکهاتەی پاشڤەڕۆیی دەرەبەگایەتی، بەڵگەی سەلمێنەری ئەم راستییەن.

لەم لایەنەوە ئایا دەتوانرێت بگوترێت کە (PKK) بزوتنەوەیەکی ئیبراهیمی هاوچەرخە؟ لەبواری نیازدا لایەنی هاوشێوەی زەق و دیار بەرچاو دەکەوێت. هێرشکردنە سەر زەمینەی نەعلەتی و نەمرودە بچووکەکان نەك تەنیا بەناوی نەتەوەیی و دیموکراتییەوە، بەڵکو بۆ مرۆڤایەتیش هەنگاوێکی پێشکەووتوخوازییە. ئەمە لەگەڵ کۆماریبوون ناکۆك نییە. پێویستییەکی سروشتەکەیەتی. کۆمار ناچارە لەدژی دەرەبەگایەتی بێت. ئەگەر نەیەوێت بەساختە بەنا وبکرێت (واتە کۆمار) و ، بەراستی لەسەر راستەڕێی کارەکتەری عەلمانی و دیموکراتی خوازیاری پێشکەوتن بێت، ئەو کاتە دەتوانرێت بگوترێت کە (PKK) و کۆماری تورکیا بەڕێککەوتنێکی سروشتی گەیشتوون. ئەو رێککەوتنە بابەتییەی لەساڵی (١٩٢٠) بەمتمانەیی لەنێوان کورد ــ تورك پێشکەوت، لەناوچەکانی (عەنتاب، مەرعەش و ئورفا) مانایەکی بەمجۆرەی هەیە. ئەم رێککەوتنە خاوەن ناوەڕۆکێکی برایانەی ئەوتۆیە کە بۆ

هاوچەرخی و ئازادی کراوەیە. پەیڕەونەکردنی حقوقی برایەتی بەهۆی یاخیبوون و ئەوپەڕگەری نەتەوەپەرستی، بێ شانسییەکی گەورەیە. ئەمەش ڕێگرتنە لەبەردەم پێشکەوتنی قۆناغێکی مێژوویی گرنگ، لەهەمانکاتدا شانسێکی نوێی ژیانە بۆ دەرەبەگایەتی.

لەم لایەنەوە (PKK) لە کارەکتەری ئازادی و برایەتی کۆمار دەگەڕێت. چەندە ئەمەی لەمیانەی هۆشیاری و کارامەیی سیاسی ئەنجامداوە، لایەنێکە پێویستە هەرەزێدە ڕەخنە بکرێت، بەڵام لەقەڵەمدانی تەواوی ناوەڕۆکەکەی بەجوداخوازی نرخاندنێکی ئەوپەڕگەرییە. (PKK) تا مۆخەکانی ئێسکی ئەو دروشمەی هەرس کردووە کە دەڵێت: **"ئازادی نەبێت، یەکێتی نابێت"**. بەڵام ئەگەر بگوترێت لەهەموو هەلومەرجێکدا لایەنگری دەوڵەتێکی میللیگەرایی کوردی جیاواز بووە، مسۆگەر ئەمە پەسەند ناکرێت. ناتەواوی و هەڵەکەی ئەوەیە کە ڕێکخستن و چالاکییەکی گونجاوی بەگوێرەی یەکێتی ئازادانە و بەرێبازێکی ڕاست و کارامە بەڕێوەنەبرد. لەکاتێکدا دەرفەتی ئەمەش هەبوو. جددیترین بزووتنەوەیە کە بەبێ پەنابردنە بەر توندوتیژی، بەتایبەتیش توندوتیژییەك کە بەرگری ڕەوا تێپەڕ بکات، لەسەر ئەم ڕێگا ڕاستە دەتوانێت گەورەترین خزمەت بۆ کۆمارێکی

دیموکراتی و عەلمانی بکات. مەگەر (PKK) لەم خاڵەدا تاوانبار و رەخنە بکرێت. ئەگەر نا لەبواری نیاز، هەوڵ و فیداکاری لەسەرووی ئەو دیاردانەوە دێت کە بۆ ئورفا و ناوچە هاوشێوەکانی، پاڵێوراوە بۆ ئەوەی لەم سەدەیە ببێتە بزوتنەوەیەکی راستەقینەی پیرۆزی.

دووبارەکردنەوەی ئەو بابەتانە بەپێویست نابینم کە بەگشتی بەناوی (PKK)وە ئاماژەم پێکردووە. تەنیا ئەوە دەڵێم کە بۆ ئورفاش لەجێگای خۆیدایە. ئەوەی بۆ ئورفا و دەوروبەری گرنگە، ئایا (PKK) لەسەدەی بیست و یەکەم دەتوانێت هەنگاو بۆ پیرۆزییە هەنووکەیی و نوژەن کراوەکانی ئیبراهیمی بهاوێژێت یان نا. **خاڵی بایەخدار ئەوەیە: ئەو وەرچەرخانەی (PKK) ئەنجامی داوە ئەو هۆشیاری و ویژدانەی بەدەست هێناوە کە بۆ ئەم بزووتنەوەیە پێویستە.** پێویستە زۆر بەڕاشکاوانە ئاماژە بەوە بکەم کە بەناو و ناسنامە کۆنەکەی ناتوانێت ئەم وەرچەرخانە لە ناوچەکەدا ئەنجام بدات و لەلایەنی مێژوویشەوە بەوشێوەیە. دیسان راشکاوانە ئەوەش بڵێم کە کۆماری تورکیا لەرێگەی چەمکی رێککەوتنی کۆن لەگەڵ دەرەبەگایەتی ناتوانێت رەوابوون (مەشروعییەت) بەخۆی بدات. کۆمار تەنیا لە میانەی گەڕانەوە بۆ رۆحی هاوبەشی رزگاری

نیشـــتمانی و یـــەکێتی ئارەزوومەندانـــەی ســـاڵی (١٩٢٠) و چـالاکبوونی هاوچـەرخانەی کۆمـاری دیمـوکراتی دەتوانێـت ئـەم رەوابوونـە بەدەسـت بێنێـت. لـەرێگای گواسـتنەوەی پێکهاتـەی دەرەبەگایـەتی بـۆ سـەدەی بیسـت و یەکـەم و قەدەخـەکردنی هەبوونی کەلتووری و مـافی خۆگوزارشـکردنیان تـەنیا زەمینـە بـۆ جوداخـوازی ئامـادە دەکرێـت. یـەکێتی بـەهێز بـە بەرژەوەنـدی هاوبـەش و ئازادیـدا تێپـەڕ دەبێـت. دەشـێت ئـەم راسـتینە یەکێتییەکی برایانە لەئێش و ئازاری ئـەم بیسـت و پێـنج ساڵەی دوایـی فەراهـەم بکـات. توندوتیـژی و گومـانی دوولایەنـە و نکۆڵیکردن، لـەژەهراویکردنی زەمینـە و رێگاکردنـەوە لەبـەردەم شەپۆلی نوێی توندوتیژی بەولاوە هیچ شتێکی دیکە لەگەڵ خـۆی ناهێنێت.

هـەروەکو تـەواوی خۆرهـەڵاتی نـاوین و تورکیـا، ئورفـا و دەوروبەریشـی کـە یەکێکـە لەناوچـە گرنگـەکان تـەنیا کاتێـك پێودانگە هاوچـەرخەکانی دیمـوکراتی پەسـەند بکـات، رابـردووی خـۆی لەمیانـەی ئـەم پێودانگانـە نـوژەن و زینـدوو بکاتـەوە، دەتوانێـت سـەرلەنوێ بکەوێتـە قۆنـاغی لـەدایکبوونی ئازادانـە. کاتێك لەگەڵ دیموکراتیزەبوونی گشتی لەنێو پەیوەندییەکی پتەو جموجۆڵ بکات، دەشێت خاوەن رۆڵێکی شایستەی مێـژوو بێـت.

لێشـاوی ئـاودێری رووبـاری فـورات بـۆ دەشـتەکان زەمینەیـەکی مـاددی بـەهێز بـۆ هەڵمـەتێکی نـوێی شارسـتانیەت پێشـکەش دەکات. هەرلەئێستاوە ئاشنابوونی بەپێشکەوتووترین تەکنۆلۆژیا لـــەرێگای شارســـتانێتی دیموکراتیـــدا گوزارشـــت لەهـــەنگاوی مەزندەکات. بەکاریگەرترین کۆسپ لەبەردەم دیموکراتیزەبـوون، زهنییەتی دەرەبەگایـەتی و دامودەزگاکـانی، لەگـەڵ نەگەیشـتنی کۆمارە بەمیکانیزمێکی تەواوی دیموکراتی و عەلمانی.

لـەقۆناغی داهاتوومانـدا لەکاتێکـدا (PKK) خـۆی نـوێ دەکاتەوە، تەنیا کاتێك کەموکورتییەکانی بەلاوە بنێت دەتوانێت کاریگـــەری هـــەبێت. پێویســـتە (PKK) خـــۆی لەگـــەڵ بەدامەزراوبوونێکی یاسایی و دیموکراتی بگونجێنێت. لەمیانەی پڕۆژەیەکی بەرفراوانی کۆمەڵگای مەدەنی، دەتوانێت گرنگترین و بایەخدارترین کۆمەك بەئاشتی و دیموکراتیزەبوون بکات.

بـۆ ئورفـا و دەوربـەری پڕۆژەکـانی کۆمـەڵگای مـەدەنی گرنگییەکی ژیانیان هەیە. لەرێگای چەمکی دەوڵەت و کۆمـەڵگای کلاسیك نـەك هـەر تـەنیا پێشـکەوتن بەدەست ناهێنرێـت بـەڵکو تەنیا خزمەت بەکۆنەپەرستی و محافـەزەکاری دەکرێت. ئەگـەر کۆمـەڵگا بەهـەموو شـێوەیەك بکەوێتـە خزمـەتی دەوڵـەت، یـان بەپێچەوانەوە دەوڵـەت بەتـەواوی بکەوێتـە خزمـەتی کۆمـەڵگاوە

ئـەوا ئـەم شـێوازە هێنـدە دەرفـەتی پێشـكەوتن و وەرچـەرخان نادات. چـونكە ئـەم پـەیڕەوە كـە لەدەستپێشـخەری تاكەكەسـی بێبەشە، پشت بەدامـەزراوە هاوچـەرخەكانی رێكخـراوی مـەدەنی نابەستێت، خولقكار نییە. بەردەوام چەمكێكی سیاسـی شـێوازی بەرژەوەندیپەرسـتی لەرۆژەڤـدا دەهێڵێتـەوە. هەڵبەتـە بەرژوەندیپەرسـتی دژی خوڵقكـاری و بەرهەمهێنانـە. ژمارەیـەكی زۆری دامودەزگا هەمئاهەنگەكانی رێكخراوەكانی كۆمەڵی مەدەنی كاتێـك لەتـەواوی گۆڕەپانـەكانی كۆمـەڵگای ئەلتەرناتیفـدا لەدەوربـەری پرۆگرامێكـی تایبەتـدا رێكبخـرێن و لەمیانـەی چەمكێكی راستی كـاركردن جموجـۆڵ بكـەن، دەتـوانن ناوچـەكە بخەنە ناو پرۆسەی دیمـوكراتیزە بوونـەوە. گەشـەپێدانی مـاددی پێویسـت بـۆ پـڕۆژەی (گـاپ)، تـەنیا لـەرێگای پڕۆژەیـەكی بـەمجۆرەی دیموكراسـی بـەمانای راسـتەقینەی خـۆی دەگـات. دیموكراتیزە بوون و پەرەسەندنی ماددی وەكـو گۆشـت و نینـۆك گرێـدراوی یـەكترن، ئەگـەر بەیەكـەوە پێشـبكەون دەتـوانن رێگـا لەبەردەم ئەنجامی تەندروستانەتر بكەنەوە.

لەحاڵـەتێكی بـەمجۆرەدا كاتێـك بـۆ دواوە بگەڕێینـەوە و سەیرێكی ئورفای سەردەمی حـەزرەتی ئیـبراهیم بكـەین لـەرۆژی ئەمرۆماندا چی دەبینین؟

کاروانەکەی حەزرەتی ئیبراهیم بەرەو ولآتی کەنعان بووەتە سەرەتای گۆڕانکارییەکی مێژوویی مەزن. ئاپینی تاکخودایی، دونیای ئەخلاق و باوەڕی پشتبەستوو بەئەڵڵای بۆ کەلتووری پێغەمبەرایەتی ئافراندووە. لەسەر ئەم بنەمایەش کاریگەری لەسەر تەواوی مێژووی مرۆڤایەتی کردووە. ئەو مرۆڤایەتییەی لە ئورفا و دەوروبەری لەدایك بووە لەمیانەی گەردوونیبوونیەوە سەلماندوویەتی کە شایستەی پێشەنگایەتییە. ئەمڕۆ لەرەوشی هەرە دواکەوتووی نەعلەتیدایە، رووبەڕووی رێنسانس و لەدایکبوونێکی نوێیە. **ئەو ئەرکانەی کۆمار جێبەجێی نەکرد، (PKK) خستییە سەرشانی خۆی و هەوڵی جێبەجێکردنی داوە، بەلآم ناتوانرێ بگووترێت کە بەتەواوی سەرکەوتنی بەدەست هێناوە.** سەرکەوتن تەنیا لەمیانەی کاراکردنێکی راستەقینەی پرەنسیپەکانی کۆماری دیموکراتی و عەلمانی" ئەویش لە حاڵەتێکدا مسۆگەردەبێت کە لەناو زەمینەی ئاشتی بەرۆحێکی برایانە جموجۆڵ بکرێت و هەوڵ وکۆششێکی هاوبەشی بۆ بدرێت. لەمیانەی وابەستەبوونێکی دڵخوازانە بەیادەوەرییە تازەکانی (١٩٢٠) کە یەکەمین و بنەڕەتی ترین رێککەوتنە، پێویستە جارێکی دیکە لەنێوان گەلی کورد و تورك نوێبکرێتەوە. رێککەوتنێك کەپشت بەیەکێتی ئازادانە ببەستێت

و ئازادی رادەربڕینی هـەبوون و پێکهاتـە کەلتووریـەکان بەبنـەما بگرێت ئەمە رێککەوتنێکی راستەقینەی چارەنووسسازە.

رۆژبەرۆژ گرێدانی گۆڕەپانی نێودەوڵەتی بۆ ناوچـەکە زیـاتر دەکات. شرۆڤەکردنی هەموو ئەمانە وەکو ئامانجێکی داگیرکـاری چەوتە، بەڵام هـەرگیز ئـەوەش لـەبیر ناکرێـت کـە لـە سـەردەمی سـۆمەرییەکان بـەدواوە بـەردەوام پەرەسـەندنی کۆلۆنیـەکان جێگـای بـاس بـوو. راسـترین هەڵوێسـت ئەوەیـە کـە پەیوەنـدی نێودەوڵـەتی بـەگوێرەی پێـودانگی بـەهاکانی شارسـتانێتی دیمـوکراتی تـاوتوێ و پەسـەند بکرێـت و هاوکـاری و هاوبەشـی پێشبخرێت. لەم رێگایەوە ئەو راستییە دەسەلمێنرێت کە ئورفا و دەوروبـەری دەتـوانن ببنـە ناونـدی شارسـتانیەتێکی (بـان نەتەوەیی) و شکۆدارییەکی شایستەی مێژووەکـەی"بـەم ئامانجـە سـەرلەنوێ خاوەنـدارێتی لەناوچـەی لـەدایکبوونی شارسـتانیەت دەکرێـت. رێگـا لەبـەردەم دەسـتپێکێکی سـەرکەوتووانەی شارستانیەت دەکاتەوە و لەسەردەمی خۆیدا، جارێکی دیکە برەو بەو پێشکەوتنانە دەدات کە کاریگەری لەسەر تەواوی خۆرهەڵاتی ناوین دەکات.

ئەو پێکدانانەی لەنێوان تیرەی عیبرانی و تیرە سـامییەکانی دیکە لەسـەردەمی حـەزرەتی ئیبراهیمـەوە دەسـتپێکرد، ئـەمڕۆ

بەشـێوەی پێکـدادانی عـەرەب ــ ئیسـرائیل بـەردەوام دەکـات. چـەندەی دەکرێت لایەنـەکان ئاشـت نابنـەوە. هۆکـاری ئەمـەش دوورکەوتنەوەیانە لەناوەڕۆکی ئاییني حەزرەتی ئیـبراهیم. ئورفـا و دەوروبــەری لەچارەســەرکردنی ئــەم ناکۆکییــە مێژووییەشــدا دەتوانن رۆڵ ببینن. کێشـەکانی مرۆڤایـەتی لـەو شـوێنانەی لێـی لەدایکبوون، واتە لەلانکـەیان بەچارەسـەری واتاداردەگـەن. هـەر لەکۆنــەوە بانگەشــەی عــەرەب و ئیســرائیلیەکان دەرهــەق بــە خاوەندارێتی ناوچەکە کەم نەبۆتـەوە. تـا ئێسـتاش عەرەبـەکانی (حــەران) راســتییەکن. ئیســرائیل لەڕێگــەی پــڕۆژەی گاپــەوە، تەکنۆلۆژیا و سەرمایەی دارایی جیهانی داوەتە پشـتخۆی، هێـدی هێـدی لەناوچـەکە جێپێـی خـۆی دەکاتـەوە و جـێگیر دەبێـت. ســەرمایەی عەرەبــەکانیش لــەناو هــەنگاوێکی هاوشــێوەدان. هەردووکیشـیان لـەناو تورکیـا هاوپـەیمانی بـەهێزیان هەیـە، بـۆ پەیوەنـدی بـەکاریان دێـنن. بـەڵام دەبێـت لەئێسـتاوە بـزانن هەوڵەکانی کۆلۆنیکردنی شێوازی سۆمەرییەکان بێ واتایە. ئەگەر گەل برسی و بریندارە، نابێت بەگوێرەی ئەوە خۆیان بخەنـە نـاو خەیاڵی خاوەوە. راسـتتر ئەوەیـە بکەونـە سـەر راسـتەڕێیەك کـە پێکــەوەژیان و ئاشــتی نێــوان تــەواوی گــەل و کــەلتوورەکان بەبنـــــەمابگیرێت و لەمیانـــــەی پێوانـــــە دیموکراتییـــــەکان

لەچارەسەرکردنی کێشەکانی خۆرهەڵاتی ناوین بگەڕێن، لەسەر بنەمای ئەم چەمکە بێنە ناوچەکەوە.

گەلی ئاشووری و ئەرمەنیش رەنجێکی زۆریان بۆ ئەم ناوچەیە داوە. پێویستە لەمیانەی رێزێکی گەورەوە پێشوازی لە پەیوەندییان بۆ ناوچەکە بکرێت. ئاشووری و ئەرمەنییەکان لەکەلتووری ئورفادا شوێنپەنجەیەکی ئەوتۆیان هەیە کە ئاسەوارەکانی ناسڕدرێتەوە. لەحاڵەتێکی وەهادا هاوکارییەکی شارستانێتی دیموکراتی نێونەتەوەیی (ئەنتەر ناسیۆنال)، تەنانەت بان نەتەوەکانیش کە پشت بە تەواوی ئەم ئەندامە رەسەنانە ببەستێت، هەم گەیشتن بە سەردەم لەگەڵ خۆی دێنێت، هەم ئەو دیموکراسییە سەرەتاییەی کە لەسەردەمی کۆمەڵکاری کشتوکاڵی نیولیتیکەوە لەدەست دراوە بەدەست دەخرێتەوە، بەمجۆرە لەئاستێکی بەرزدا دەتوانێت بیکات بەپارچەیەکی گرنگی سەنتێزی شارستانیەتی نوێ. جارێکی دیکە لەم رێگایەوە نەریتی حەزرەتی ئیبراهیم لەناو پێوانە هاوچەرخەکان دەتوانێت گەردوونی بێت، بۆ گەنجینەی هاوبەشی مرۆڤایەتی وەرچەرخێت. لەسەر ئەم بنەمایە ئورفا و رۆژهەڵاتی ناوینی نوێ دەگەنە پێگەیەك کە هاوشان و شایستەی رۆڵی مێژووییان بێت.

وەکو ئەنجام کەلتووری پێغەمبەرایەتی و نەریتی ئیبراهیمی کە حەزرەتی ئیبراهیم بە باپیرە و دامەزرێنەرەکەی دادەنرێت، شرۆڤە و کرداری هاوچەرخ دەکاتە پێویستییەك و جێگای بایەخ پێدان. کاتێك پێگەی ئورفا و دەوروبەری لەناو مێژووی مرۆڤایەتی بەشێوەکی راست خرایەڕوو، ئەوا دەرفەتی نرخاندنێکی رۆشنتر بۆ رۆژگاری ئەمرۆشمان دەڕەخسێت. تا شیکارییەکی راست بۆ مێژوو نەکرێت ناشێت رێنمایی و دیدگای مانادار سەبارەت بەداهاتوو پێشکەش بکرێت.

ناوچەکە تا ئێستا گرنگییەکی زۆر دەداتە کەلتووری پیرۆزی" پێغەمبەرایەتی و نەریتی ئیبراهیمیش کە پارچەیەکی ئەم کەلتوورەن، هەموویان سەرچاوەکەیان بۆ شۆڕشی کشتوکاڵی دەگەڕێتەوە کە بۆ یەکەمین جار لەمێژوودا لەو ناوچەیە پێشخرا. شوێنپەنجە قووڵەکانی ئەم سەردەمە لەناوچەکەدا هەیە و تا ئێستاش لەئارادان. پیرۆزی رەنگدانەوەی ئەم راستینەیە، لە دونیای رۆحی و هزریدا. پێگەیاندنی ئاژەڵ و رووەك ناوەڕۆکەکەی پێکدێنێت، بەمجۆرە بۆ یەکەمین جار گوزارشت لەهەست و هزری گەیشتن بەسەرچاوە دەوڵەمەندەکانی خۆراك دەکرێت. لەسەر ئەم بنەمایەش رێگا

لـــەپێش میتۆلۆژیـــا و هـــزری ئـــایینی و ڕەفتـــارێکی ئـــەخلاقی دەکاتەوە.

دەسەڵاتدارێتی سۆمەر کە یەکەمین کۆمەڵگای چینایەتییە و لەسەر بنەمای زێدەبەرهەم ئاوا کـراوە، کاتێـك وەکـو کۆلۆنییـەك پـــەرەی ســـەند، کاردانـــەوەی خـــەڵکی ناوچـــەکە لەشـــێوازی بـــــەرخودانی پێغەمبەرایـــــەتی و دامـــــەزراوەبوونی بـــــووە، وەڵامدانەوەیـــــەك بـــــووە، ئاســـــەواری قـــــووڵی لەمێـــــژوودا بەجێهێشتووە. پێشهات و گۆڕانکارییەکانی دواتـر لەمیانـەی ئـەم دیالیکتیکـــە مێژووییـــەوە بـــەڕێوە دەچـــێت. ڕەفتارەکـــانی کۆلۆنیکردن کە بە سـۆمەرییەکان دەسـتی پێکـرد و تـا ڕۆژگـاری ئەمڕۆشمان بەردەوامە، ئەم ڕەفتـارە لـەناوەڕۆکی خۆیـدا لەگـەڵ کەلتووری پیرۆزیدا ناکۆکە. لەکاتێکدا یـەکێکیان پشـت بـەڕەنج، مانـدووبوون، هاوکـاری و برایـەتی قـووڵ و واتـاداری مرۆڤایـەتی دەبەســـــتێت، ئـــــەویتریان پشـــــت بەدەستبەســـــەرداگرتن، هەژموونگەرایی، سـتەمکاری و فشـار دەبەسـتێت. مێـژوو لەسـەر بنـەمای ئـەو ناکۆکییـەوە هەوڵیـداوە یـەکێك لـەکانگا قووڵـەکانی پێشکەوتن شـیکاری بکـات کـە لـە ڕۆژگـاری ئەمڕۆمانـدا تووشـی بێچارەیی و بنبەستبوونێکی تەواو هاتووە. ئەو بزاوتـەی بە نـاوی

ژیـان دەکرێـت، پاشـکەوتنێکی مـەزنی رۆحـی و هـزری گەنـدەڵ لەخۆوە دەگرێت.

ئەم راستینە سـەرلەنوێ لـەدایکبوون و رێنسـانس دەکـات بەناچـاری. رەنگدانــەوەی شارســتانیەتی دیمـوکراتی هاوچــەرخ لەسەر ناوچـەکە دوورە. ئـەو کاریگەریانـەی لـەدەرەوە هـاتوون، بەتایبـــەتیش ئـــەوەی لـــەڕیگای پـــڕۆژەی گاپـــەوە هـــاتووە لەدووبارەبوونەوەیەکی نوژەنی کۆلۆنیگـەرایی سـۆمەری بـەولاوە هیچ مانایەکی دیکە نابەخشێت. سەرمایەی عـەرەب و ئیسـرائیلی کەلەهەمان رەچەڵەکی سامین و لەگەڵ یەکتر لـەنێو پێکـدادانێکی دژواردان، هەروەکو لەمێژوو رووی داوە دیسان بـە هـەمان شـێوە هــەوڵی فــەتحکردنی ناوچــەکە دەدەن، لــەڕێگای بــەکرێگیراوە بەهێزەکانیانەوە هەنگاو بەرەو پێشەوە دەڕۆن.

بـۆرژوازی تـورك وەکـو هێـزی دەسـەڵاتدارێتی سیاسـی و سەربازی ناوچەکە، تاوەکو ئێستا وەك خوازیارە پاوانی ئـابووری خـۆی ئاوانـەکردووە. لـەڕێگای تـۆڕێکی بـەرفراوانی هاوپەیمانـە دەرەکیەکانـەوە هـەوڵی پەرەپێـدانی ئـەم سیسـتەمە ئابوورییـە دەدات. کــوردان کــە گــەلێکی رەنجــدەری (١٥٠٠٠) ســاڵەی ناوچــەکەن بەتــەواوی هــەوڵی پــەراوێزکردنیان دەدرێـت. کەچـی کوردان هێزێکـی سـەرەکی ئـەتنیکی، کـەلتووری، کۆمەڵایـەتی و

ئابووری ناوچەکەن. پێویستە باش بزانرێت کە بەزۆرەملآ و بێدڵی ئـەوان تەنانـەت چەوسـاندنەوەی هاوچـەرخانەش سـەرناگرێت. نابێـت لاوازی، دواکـەوتوویی و چەواشـەکاری هۆشـیارییەکەی و رەوشـی بـێ رێکخسـتنی کەلـە ئارادایـە هـیچ کەسـێك فریوبـدات. دیســـان ئاییـنگــــەرایی ســـاختە و تەریقەتــــەکان بــــەخێرایی هەڵدەوەشێنەوە، ئەمانە ئەو دەزگایانە نین کە بەرەی داگیرکاری ـــ چەوسـانەوە بتوانێـت بـۆ ماوەیـەکی درێژخایـەن پشـتیان پێببەستێت.

بەناویەکداچوونی نزیکەی (١٠٠٠) ساڵی گەلی کـورد و تـورك لەناوچـــەکەدا راســـتییەکی دیکەیـــە. ئـــەم بەیەکـــەوە ژیانـــەی بەناویەکـدا چـووە و پشـت بەیـەکێتی ئـازاد و ئارەزوومەندانـە دەبەسـتێت، کۆمـەکێکی گرنگـی بەهەڵمـەتی رزگـاری نیشـتمانی سـاڵی (١٩٢٠)ی دژ بـــە ئیمپریـــالیزم کـــردووە. راگەیانـــدن و بـەدەزگابوونی کۆمـار کـە یـەکێك لەهـەنگاوە قـووڵ و یەکەمینـە شۆڕشـگێڕییەکانی خۆرهـەڵاتی ناوینـە، بـەهۆی یاخیبوونـەکان و پشتبەســـتنی کۆمـــار بـــەدامودەزگاکانی هێـــزی کـــاراکردنی وەرچەرخانی دیموکراتیانـەی نیشـان نـەداوە کـە لێـی چاوەڕوان کراوە. **دیاردەی (PKK) کاردانەوەیە لەبەرامبەر ئەم رەوشە.** ئەم پرۆسەیە کە رێگای لەبەردەم قۆناغێکی پڕ لەئێش کـردەوە،

نەك جودابوونەوە، بەڵكو هەوڵدانێكە لەپێناو یەكێتییەكی ئازاد و هاوچەرخانە.

گرنگترین وانەی پێویستە لەدۆزی (PKK)ی ئورفا بەدەست بخرێت، دووركەوتنەوەی دوولایەنەیە لەو رەفتار و كردەوانەی كە توندوتیژی و جوداخوازی دەوروژێنن، بەخێرایی ئەو هەڵسوكەوت و جموجۆڵانە بكرێنە رۆژەڤ كە بەڕاستی خزمەت بەبرایەتی و یەكێتی ئازادانە دەكات. رێگای ئەمەش پێشكەشكردنی نرخێكی گەورەیە بەزەمینەی ئاشتی، رێگادانە بەگوزارشتی ئازادانەی هەبوون و پێكهاتە كەلتوورییەكان و ناسینیان (اعتراف) و بەبنەماگرتنی پێوانەكانی شارستانیەتی دیموكراتی بۆ چارەسەركردنی تەواوی كێشەكان. ئاشكرایە كە ئەم هەڵوێستە پێویستیەكی پێكهاتەی راستەقینەی عەلمانی و دیموكراتیانەی كۆمارە.

ئەو ئەركەی دەكەوێتە ئەستۆی تەواوی ئەندامە هۆشیارەكانی گەلی كورد و تورك، لەسەرووی هەموشیانەوە (PKK)، ئەوەیە" لەسەر بنەمای پشتبەستن بە پرۆژەیەكی بەرفراوانی كۆمەڵی مەدەنی و لەپێناو كۆمارێكی دیموكراتی وعەلمانی بەهەموو هێزی خۆیانەوە بژارێكی چارەسەری پێشبخەن و پراكتیزەی بكەن. هێندەی بڕواكردن بەو راستییەی

کە ئەمە راستترین رێگا چارەیە، دەبێت ئەوەش باش بزانرێت کە رێگـا و پێڕەوەکـانی دەرەوەی ئەمـە جوداخـوازی، توندوتیـژی، نکوڵی و ئێشوئازار لەگەڵ خۆی دێنێت و لەبنبەستبوون بـەولاوە هیچ ئەنجامێکی دیکەی لێناکەوێتـەوە. لەسـەر رێبـازێکی راسـتی چارەســـەرکردنی هـــەموو شـــتێك، گرێـــدراوی وەرچـــەرخانی ئێشـوئازارەکانی رابـردووە بـۆ هێـز و هۆشـیارییەکی ئازادانـە" ئاواکردن و سەرخسـتنی بزووتنـەوەی ئاشـتی و سـەفەربەرییەکی گەورەی دیموکراتییە لەپێناو خولّقاندنی ئاییندەیەکی پڕلەهیوا.

کەواتـــە لەچوارچـــێوەی ئـــەم پێناســـە کورتـــەی کێشـــەی ســـەرەکی ناوچـــەکە و رێگـــای چارەســـەرکردنی شـــرۆڤەیەکی هاوچەرخانەی حەزرەتی ئیبراهیمی بەچ واتایەك دێت؟

١ــ بەرلەهـەموو شـتێك **ئاییـنـە تاکخوداییـەکان بـەگوێرەی ناوەڕۆکەکـەیان پێویسـتیان بەلێپرسـینەوەیەکی قـووڵ هەیـە.** ئەمەش لەپێناو ئازادی و نزیکبوونەوەیـەکی زیـاترە لەراسـتینەی ئایینی ئیبراهیمی. **چونکە بوون بەناسنامەیەکی ئایدیۆلۆژی کـە بەرژەوەنـدی تـەواوی چـینە دەسـەلاتدار و چەوسـێنەرەکان داپۆشێت، بەواتای ئایینی ئیبراهیمی نایەت.** لەسەر ئەم بنەمایە" عیبادەتکردن لە مزگەوت، کڵێسا و کەنیست لەناخـەوە بـەواتای وابەستەبوون بە حەزرەتی محەمەد، عیسـا و موسـا نایـەت. ئـەو

پێغەمبەرانــە کەســانێکن کــە لەســەردەمی خۆیانــدا شــرۆڤەی عــەقڵانی و رەفتــاری ئــەخلاقییان گەیانــدە لووتکــە. **بەراســتی گرێــدان و رێزگــرتن لەپێغەمبــەران بــەواتای بەهاپێــدان و بــە بنەماگرتنی ئەخلاقی ئازاد و هێزی ئەقڵانی هەرە پێشکەوتووی سەردەم و جێبەجێکردنی پێویستییەکانی دێت.**

٢ـ هەربۆیــە عیبــادەتی راســتەقینە ئــەو کردارانــە نییــە کــە هەزاران ساڵە دووبــارە دەکرێتــەوە و مانــای خــۆی لەدەســتداوە، لەشوێنی عیبادەت چــەند بارەبکرێتــەوە، **بــەڵکو چــەندەی بــۆت دەکرێت نرخ و بەها بەزانست، ئازادی و هونەر بدەیت، لەمیانەی وابەستەبوون بەم راستیانەوە ژیانی تاك و کۆمــەڵ رێکبخــەیت. گەورەترین عیبادەت بەزاڵکردنی زانست، ئازادی و هونەر لــەناو هەموو بوارەکانی ژیانی تاك و کۆمەڵگادا تێپەڕ دەبێت.**

٣ ـــ ئــیتر مەرجــەکانی باوەڕمەنــدی (ئیمــان) لەپێوانــە کلاسیکەکانی لەجۆری نوێژ، رۆژووگرتن، قوربان(حەج)، زەکات و کەلیمــەی شــەهادە زیــاتر، **لەرێگــەی زانســتەوە گەیشــتنە بەفەلسەفەی دیالیکتیك، لە ئەخلاقیشدا گەیشتنە بە هۆشیاری و رەفتاری ئــازادی، لەهونەریشــدا گەیشــتنە بەچــەمکی جــوانی و بەشێوەیەکی ئارەزوومەندانە جێبەجێبکردنی پێویستیەکانیەتی.**

ئــیتر پێشــەنگایەتیکردن و نیشــاندان و فێرکردنــی رێگاکــانی

لەمزگەوت، كڵێسا و حەوراكان لەچاخە راستەقینەكاندا پشت بە بنەماگرتنی ئەم راستیانە دەبەستێت. **خنكاندنی لەنێو رەفتارو هەڵسوكەوتە بێماناكان، بەواتای ناكۆكبوون لەگەڵ ناوەڕۆكەكەی (ئیمان) دێت.**

٤ـ عیبادەتی راستەقینە ئەوەیە كە لە بواری ئەركی پراكتیكی و بەرجەستەدا بەقووڵایی فێری پێوانەكانی شارستانێتی دیموكراتی بیت، لە پێناو جێبەجێكردنی پێویستیەكانیشی هەوڵ بدەیت، بەباوەڕی و شێوەیەكی كارامە تەواوی هێزی خۆت بخەیتە گەڕ. ئیتر بانگهێشتكردنی خەڵك بۆ ئەوەی بەیانی و ئێوارە لەسەر بەرماڵ كەلیمەی شەهادە دووبارەبكەنەوە و ئەمە بەمەرجی سەرەكی ئیمان و جێبەجێكردنی ئەركەكان دابنرێت، بەواتای وابەستەبوون بەئایینی ئیبراهیمی راستەقینە نایەت. شتێك كە واتاكەی نەزانی و لەبەرزترین ئاستدا پەیوەندی بەژیانی هەنووكەوە دروست نەكەیت و لەدامەزراوەبوونیدا سەركەوتوو نەبیت، ئایینە ئیبراهیمییەكان ئەمە وەكو ئیماندار و عیبادەتكردن پەسەند ناكەن. **فێربوونی قووڵترین هزری زانستی و فەلسەفەی هەنووكەیی و سەردەم" وەك پیرۆزترین كارو كردار دەستنیشانكردنی رەفتاری ئازاد و لەرێگای هونەرەوە گەیشتنە**

بەجوانترین گوزارەکانی ژیان، ئەمە بەواتای ئەندامێتی ئاایینی ئیبراهیمی راستەقینە دێت.

٥ ـ لەم پێناوەشدا **بۆ ئەوەی ببیت بەخاوەن کردار، پێویستە جێگای خۆت لەچەند پرۆژەیەکی رێکخراوی مەدەنی، رزگارکردنی شوێنەوارە مێژووییەکان و ژینگەدا بگریت.** بەراستی کاتێك هەرکەس و گروپێك لەناو چوار- پێنج رێکخراوی مەدەنی لەجۆری: رێکخستنەکانی ئاشتی تا دەگاتە کۆمەڵەکانی مافی مرۆڤ، لەپارتیبوونی دیموکراتییەوە تا دەگاتە کۆبوونەوەو خۆپیشاندانە جەماوەرییەکان، لەیەکێتییەکانی ژنی ئازاد تا دەگاتە یەکێتییەکانی لاوان، منداڵان و بەساڵاچوان، لەئۆرگانەکانی چاپەمەنی و راگەیاندنەوە تا دەگاتە یەکێتییەکانی ئابووری، بازرگانی و داراییەکان، لەوەرزشەوە تا دامەزراوە هونەرییەکان، لەپەروەردەی سەرەتاییەوە تا ئەکادیمیا، لە کۆمەڵەکانی ژینگەوە تا پاراستنی مێژو و کەلتوور، لەزانستەوە تا دەگاتە تەکنۆلۆژیا، بەگوێرەی هێزی خۆی بەشداری تێدا بکات، بەراستی بەواتای بوون بەخاوەن کردار(عمل) دێت. **مانەوە لەدەرەوەی ئامانە بەواتای ژیانێکی بێ پراکتیك دێت، ئەمەش واتای ژیان و مردنێکی بێ ئیمان دەبەخشێت.**

٦ ـ لەمیانـەی حـەڵاڵ و حەرامـەوە مانـای ژیـان گـۆڕاوە.

گەیشتن بەهۆشیاری سەردەم و راستی مێژوویی، بوون بەخاوەنی گوزارشتی ئازادانەی زمان و کەلتوور، بەدەستهێنانی مـافی رەنـج، بەبنەماگرتنی ئـەو سیسـتەمە سیاسـی و کۆمەڵایەتییـەی ئەمانـە فەراهەم دەکات: بوون بـەخاوەن ژیـانێکی باوەڕمەنـدی و حـەڵاڵ مسۆگەر دەکات. **ژیان لەدەرەوەی ئەم بەهایانـە، واتـە بێبـەش بـوون لـە هۆشـیاری سـەردەم و راسـتی مێـژوویی، نـەبوونی سیستەمێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی دادوەرانە، بەواتای ژیانێکی بێ ئیمانی و حـەرام و نەعلـەت لێکـراو دێـت.** پێغەمبەرایـەتی و نەریتی ئیبراهیمی راستەقینە تەنیا لـەم چوارچـێوەیەدا حـەڵاڵ و حـەرام پێناسـە دەکـات و پێویسـتییەکانی جێبـەجێ دەکـات. ئەگەرنا بەبێ ئەوەی واتاکەی بزانیـت، نـەزانی بـۆ کـام سـەردەم لـەجێگای خۆیدایـە و تـەنیا دوعـا بخوێنیـت و عیبـادەت بکـەیت لەگـەڵ نـاوەڕۆکی ئـایین و نـەریتی ئیبراهیمـی ناکۆکـە، بـەواتای تێکەڵکردنی ویـژدان و بـوون بـەئامراز دێـت، ئەمـەش مەلەکردنـە لەنێو زەلکاوی ژیانێکی پڕ لەحەرام و کفرەوە.

٧ـ لە چوارچێوەی گشـتییدا خاوەنـداریکردن لـە ناسـنامەی راستەقینەی ئورفا و دەوروبەری کە لەپیرۆزی هەرسێ ئایینەکەدا گوزارشتی لێکراوە“ رەنجی خولقێنەر، ژیانی ئازاد و بەکەرامـەت،

جـوانی و ئاشـتییەکەی، پێوانـەکانی دادوەری راسـتی و ژیـان لەمیانەی ئەقڵ و ویژدان. هەموو کارە خێر (چاك)ەکانی لەجۆری نوێـژ، رۆژوو، زەکـات و کەلیمـەی شـەهادە و .. هتـد. تـەنیا ئەوکاتـەی بـەگوێرەی ئـەم پێناسـانە رەفتـار بکرێـت دەیکـات بەباوەڕمەند و تێکۆشان لەم رێگایەدا واتادار دەبێت. ئەو کردار و چالاکیانەی کە تەریقەتەکان بەناوی ئایینەوە پـەنای بـۆ دەبـەن، فەرمی بێت یاخود نافـەرمی لەجەهالـەت (نـەزانی) بـەولاوە هـیچ مانایەکی دیکەی نییە. لە کڕنۆش بردن بـۆ نـەمرودە هاوچـەرخ و بتەکان بەولاوە هـیچ مانایـەکی دیکـە نابەخشـێت. **تـەنیا وشـەی (ئەڵڵا) و (نەمرود) جێگۆڕکێیان کردووە. لە رۆژگاری ئەمڕۆماندا شێوەی ئەو بەهایانەی بەناوی (ئەڵڵا)وە دەپەرسترێت بەگوێرەی سەردەمەکەی خۆی بەتەواوی گوزارشتێکە لەنەمرود.** گەورەترین جەهالـەت (نـەزانی) لـە رۆژگـاری ئەمڕۆمانـدا ئەوەیـە کـە نـرخ و بـەهای سیسـتەمی ئیلاهـی بـە راسـتینەی نـەمرود دەدرێـت. زهنییـەت و کـردەوە ئایینییـەکان کـە لـە کاهینـە سۆمەرییەکان کۆنەپەرستترە، لەخزمەتی ستەمکار و چەوسێنەرەکاندان، بـەڵام بـەزارەکی دوعـا و سـوورەتێکی زۆر ئەزبـەرە دەکـەن، بـاس لەفەرموودە دەکەن و مەراسیمەکانی دیکـەی عیبـادەت پـەیڕەو دەکـەن، تـەنیا دەتـوانین ئەمانـە هاوتـای تایفـەی نـەمرود و

ئەبوجەهل بکەین. **پارچەکردنی بتەکانی ئەو جەهالەتەی سەدان ساڵە بەڕێوە دەبرێت، لەمیانەی هۆشیاری و چالاکییەکانی بەرگری ڕەوا، بەشێوەیەك کە بەگوێرەی مێژووی ڕەنج و ئازادی بێت، بکەوێتە چوارچێوەی پێودانگە نوێکانی شارستانێتی دیموکراتی، بەواتای گرێدان بەپیرۆزی ڕاستەقینەی ئیبراهیمی دێت.** کاتێك نەمرودگەرایی هاوچەرخ و بتەکانی لەمیانەی ئەم چەمکەوە هەڵسەنگێنرێت و پێویستییەکانی جێبەجێ بکرێت، ئەوکاتە دەتوانرێت باس لەپەیڕەوکردنی ڕێبازی تەواوی پێغەمبەر و کەسایەتییە پیرۆزەکان بکرێت، ئەو کاتە دەبیتە خاوەنی ئیمان و ئەخلاقێکی ڕاستەقینە.

هەم وەکو (PKK)، هەم وەکو بەرپرسیارێکی لەپێشینەی ئەو ژیانەی لە ئورفا جێگای باسە، لەو بڕوایەدام لەسەر ئەو بنەمایەی ئاماژەم پێکرد بەرگریکردنێکی ڕاستم بەرامبەر سەردەم و ڕەخنەدانیشم بەرامبەر بەمێژوو پێشکەش کرد.

لەو بڕوایەدام ئەو ڕێگایەم ڕۆشن کردەوە کە لە وڵاتەکەمان و ناوچەکەمانەوە بۆ تەواوی مرۆڤایەتی پێویست و سوودبەخشە، ئومێدەوارم لەمە بەدواوە ژیان زیاتر لەسەر بنەمای لێبوردن و ئایینەی ئازاد پێش بکەوێت و ڕەنجیش بەهای بەرامبەری خۆی بدۆزێتەوە، لەم بارەیەوە مێژوو دەبێتە شاهیدی ڕاستەقینە،

بانگـەوازی بـۆ هـەر کەسـێك دەکـەم ئـەرکی سەرشـانی خـۆی جێبەجیٚ بکات و رێزی خۆمتان پێشکەش دەکەم.

٢٠٠١/٧/١٠

عەبدوڵڵا ئۆجالان

ئیمڕالی

ئایا دەتوانرێت بگوترێت کە (PKK) بزوتنەوەیەکی ئیبراهیمی هاوچەرخە؟ لەبواری نیازدا لایەنی هاوشێوەی زەق و دیار بەرچاو دەکەوێت.
هێرشکردنە سەر زەمینەی نەعلەتی و نەمرودە بچووکەکان نەک تەنیا بەناوی نەتەوەیی و دیموکراتییەوە، بەڵکو بۆ مرۆڤایەتیش هەنگاوێکی پێشکەووتوخوازییە.

ئەکادیمیای زانستە کۆمەڵایەتییەکانی عەبدوڵا ئۆجالان